

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**SALGIN HASTALIKLAR DÖNEMİNDE
CEMAATLE YAPILAN İBADETLERİN İCRASI**

**Hazırlayan
Şeyhmus ŞAHİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR**

BİNGÖL-2022

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

SALGIN HASTALIKLAR DÖNEMİNDE
CEMAATLE YAPILAN İBADETLERİN İCRASI

Hazırlayan
Şeyhmus ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR

BİNGÖL-2022

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Salgın Hastalıklar Döneminde Cemaatle Yapılan İbadetlerin İcrası* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25 / 05 / 2022

Şeyhmus ŞAHİN

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şeyhmus ŞAHİN tarafından hazırlanan *Salgın Hastalıklar Döneminde Cemaatle Yapılan İbadetlerin İcrası* başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği/oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Temel İslâm Bilimleri* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR İmza:

Danışman : İmza:

Üye : İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2022 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
SALGIN HASTALIK KAVRAMI VE TARİHSEL ETKİLERİ	4
1. BAZI SALGIN HASTALIK ÇEŞİTLERİ.....	10
1.1. Covid-19 Pandemisi.....	10
1.2. Grip	12
1.2.1. İspanyol Gribi	12
1.2.2. Domuz Gribi	13
1.2.3. Kuş Gribi.....	13
1.3. Veba.....	14
1.4. Sars ve Mers Virüsü.....	15
1.5. Kolera.....	16
1.6. Ebola	17
1.7. Çiçek Hastalığı.....	17
2. SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELEDE BİREYSEL VE TOPLUMSAL OLARAK ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER.....	18
2.1. İzolasyon ve Karantina	21
2.2. Toplu/Cemaatle Yapılan İbadetlerin Askıya Alınması veya Belli Kurallara Bağlanması.....	26
2.3. Salgın İçin Özel Hastaneler Yapma.....	31
2.4. Aşı Bulma, Üretme ve Aşılama Çalışmaları.....	32
2.5. Eğitim Kurumlarının Belli Sürelerle Kapatılması	34
2.6. Maske Kullanımının Zorunlu Kılınması.....	36
2.7. Hasta Ziyaretlerinin Yasaklanması ve Sosyal Mesafe Kurallarına Riayet ..	38
2.8. Yaptırım/ Müeyyide Uygulama	42
2.9. Sokağa Çıkma, Şehirlerarası Yolculuğun/Seyahatin Kısıtlanması ve Alışveriş Merkezlerinin Kapatılması Uygulamaları	44
2.10. Temizlik.....	46
2.11. Teşhis ve Tedavi	47
3. SALGIN HASTALIKLAR KARŞISINDA BİREYSEL VE TOPLUMSAL SORUMLULUKLAR	50
3.1. Salgın Hastalıklar Karşısında İlgisiz Kalıp Hastalığı Başkasına Bulaştırmanın Sorumluluğu.....	52
3.2. Salgın Hastalık Döneminde Yöneticilerin Sorumlulukları.....	55

3.3. Salgın Hastalıklardan Vefat Edenin Durumu	58
İKİNCİ BÖLÜM	61
SALGIN HASTALIKLAR DÖNEMİNDE CEMAATLE YAPILAN İBADETLER VE İCRA ŞEKİLLERİ	61
1. Salgın Hastalıklar Döneminde Cuma Namazı ve Camilerde Cemaatle Kılınan Vakit Namazları	62
2. Salgın Hastalık Döneminde Teravih Namazı.....	74
3. Salgın Hastalıklar Döneminde Cenazenin Tekfin ve Defin İşlemleri İle Cenaze Namazı	78
4. Salgın Hastalıklar Döneminde Bayram ve Bayram Namazları.....	82
5. Salgın Hastalıklar Döneminde Hac ve Umre İbadeti.....	85
6. Salgın Hastalıklar Döneminde Dini Gün, Gece ve Ayların İhyası	89
7. Salgın Hastalık Dönemlerinde Taziye, Düğün, Sünnet ve Mevlid Gibi Törenlerin İcrası.....	91
8. Salgın Hastalık Dönemlerinde Kurban İbadetinin İcrası	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	98
SALGIN HASTALIKLAR DÖNEMİNDE CEMAATLE YAPILAN İBADETLER İLE İLGİLİ ALINAN TEDBİRLERİN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	98
1. İslâm Tarihinde Peygamberimizin ve Yöneticilerin Bulaşıcı Hastalıklarla İlgili Emir ve Tavsiyeleri	99
2. Salgın Hastalıklar Döneminde Kronik Rahatsızlığı Olanlar için Azimet ve Ruhsat Durumu	101
3. Salgın Hastalıklar Döneminde Toplu İbadetlerin İcrası ile İlgili Bazı Soru ve Cevaplar	104
3.1. Alkol Bazlı Dezenfektanları Kullanmak Caiz midir?.....	104
3.2. Domuz Jeli ve Proteini, Alkol vb. Haram İçerikler İçeren İlaçları Tedavide Kullanmak Caiz midir?.....	105
3.3. Pandemi Döneminde Sosyal Destek Hesaplarına Yatırılan Para Zekât Yerine Geçer mi?.....	105
3.4. Pandemi Döneminde Burnu Kapatılan Maske Namaza Hâlel Getirir mi? ..	106
3.5. Pandemi Döneminde Hastalığa Yakalanan Ancak Hiçbir Belirti Göstermeyen Kişi Oruç Tutmalı mı?	106
3.6. Salgın Hastalıklar Döneminde Hasta Kendisi İçin Gerekli Olan Tedaviyi Red Edebilir veya Aşısı Olmaktan Kaçınabilir mi?.....	107
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114
ÖZGEÇMİŞ	125

ÖNSÖZ

Salgın hastalıklar, tarihin her döneminde insanoğlu için büyük tehdit oluşturmuştur. Çeşitli dönemlerde varlığını hissettiren bu hastalıklar karşısında insanlar çoğu zaman aciz kalmış, can ve mal kaybına uğramışlardır.

İnsanoğlu beklenmedik bir anda ortaya çıkarak gelişen, başlangıç ve bitiş tarihleri ile yaratacağı sonuçları kestirilemeyen, insanların maddi ve manevi dünyalarında olumsuz etkiler yaratan salgın hastalıklarla karşılaştığında kendini, hayatı, yaratılış amacını ve ölüm ile ölümden sonraki hayatı daha çok düşünerek sorgulamaya başlar. Bir bakıma nefis murakabesi ve tezkiyesi yapar. İşte tam da bu noktada insanın ruhsal (iç) dünyasında kıpırdanmalar başlar ve insanlar, geçmiş ömürlerinin muhasebesini yaparak yapamadıklarının ve geleceğe dair yapacaklarının bir listesini çıkarır. Şayet nedamet (pişmanlık) içinde geçen bir ömürleri var ise insanlar yaratılış gayelerini hatırlayarak ibadet hayatlarını canlandırmaya çalışır.

Günümüzde teknolojinin gelişimine paralel olarak kitle iletişim araçları ve toplu ulaşım araçlarının hızla gelişmesi neticesinde dünya, adeta küçük bir şehre hatta köye dönüşmüştür. Saatler içerisinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna gitmek mümkün kılınmıştır. Bu gelişmenin sonucu olarak salgın hastalıklar, adeta küçük bir köye dönüşen dünya insanlarına kısa zamanda bulaşabilir duruma gelmiştir.

Salgın hastalıklarla karşılaşan insanlar, salgın karşısında farklı inanış ve düşünce geliştirmişlerdir. Kimileri evrendeki düzenin bozulması neticesinde salgınları beklendik doğal bir süreç olarak görürken, kimileri de salgın hastalıkları, yaratıcının insanları cezalandırması olarak düşünmekte ve görmektedir. Bazı insanlar ise salgın hastalıkları biyolojik bir silah olarak düşünüp, ülkelerin/insanların hırs ve arzularının doyumsuzluğu olarak görüp salgının, bir savaş aracı olarak kullanıldığına inanmaktadır. Elbette ki haklı, farklı söylemler de olmasına rağmen yüce yaratıcı tarafından evrene koyulan düzenin insan eliyle bozulması neticesinde bundan sonraki süreçlerde insanların daha büyük afet, hastalık, bela, musibet ve olumsuzlukla karşılaşacağı aşikârdır.

Salgın hastalıklar döneminde cemaatle yapılan ibadetlerin icrası konusunu seçmemizin amacı, güncel bir konu olması hasebiyledir. 2019 yılının sonunda Çin'in Vuhan şehrinde bölgesel olarak ortaya çıkıp kısa zaman diliminde tüm dünyaya

yayılarak büyük bir salgına dönüşen Covid-19'un cemaatle yapılan ibadetler üzerindeki etkisini göstermektir. Ayrıca bu çalışmamızla salgın dönemlerinde ibadetlerin ifa şekilleri üzerine dikkatleri çekerek bu alanda farkındalık oluşturmaya çalıştık.

Bu çalışma üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. İlk bölümde salgın hastalıklardan bazıları zikredildikten sonra tarihsel ve toplumsal açıdan olumsuz etkileri belirtilmiş, ayrıca salgın hastalıklar karşısında izlenecek yol ve yöntemler ile salgınla mücadelede bireysel ve toplumsal sorumluluklar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise salgın hastalıklar döneminde cemaatle yapılan ibadetlerden Cuma, Bayram, Teravih ve Cenaze namazları ile Hac ve Umre ibadeti, dini gün ve geceler ile bazı merasimlerin icrası üzerinde durulmuş olup, tarihsel süreçten günümüze uygulanan mevcut örnek uygulamalara vurgu yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise salgın hastalıklar döneminde cemaatle yapılan ibadetlerle ilgili alınan tedbirlerin İslâm hukuku açısından analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamın planlanmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteklerini esirgemeyen, her daim engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli hocam Sayın Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şeyhmus ŞAHİN

Bingöl-2022

ÖZET

Tarihin her döneminde insanlar, bölgesel veya kitlesel salgın hastalıklara maruz kalmış ve çoğu zaman ağır bedeller ödemiştir. Tez çalışmamızın konusu, genelde salgın hastalıklar, özeldir ise Aralık 2019 yılında Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkıp kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına alarak pandemiye dönüşen ve milyonlarca kişinin ölümüne neden olan koronavirüsün sebep olduğu Covid-19 hastalığı döneminde cemaatle yapılan ibadetlerin icrası üzerinedir. Dünyada karşılaşılan afet, salgın hastalık vb. tüm musibetlerin kaynağı, evrenin kusursuz işleyişi için Allah'ın evrene koymuş olduğu fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasaları insanların kendi elleriyle maddeten ve manen ihlal ederek bozmalarıdır. Yüce Allah tarafından yeryüzüne halife olarak gönderilen insan, her daim kulluk ve yaratılış gayesinin farkında olmalı ve bu bilinç ile hareket etmelidir. Dinlerin temel gayesi, insanların dünya ve ahiret hayatında mutlu ve sağlıklı yaşamalarını sağlamaktır. Tüm ilahi ve beşeri dinlerin temelinde insana ve insan hayatı ile onuruna saygı esastır. İnsan hayatını koruma, dinlerin korunmasını istediği temel zaruretlerin en başında gelmektedir. İslâm dininde bazı ibadetlerin ifası/edası cemaatin varlığına bağlanmıştır. Salgın hastalıklar döneminde Müslümanlar, bazı ibadetleri birlikte ifa etmekten kısmen veya tamamen mahrum kalmıştır. Covid-19 salgınının başlarında toplu ibadet mekânları olan camiler, salgının bulaşma hızını kesmek için Cuma ve Teravih namazları gibi bazı ibadetler için kısmen kapatılmıştır. Bu durum pek çok psikolojik sorunlara yol açmıştır. Salgın hastalıklar döneminde cemaatle yapılacak ibadet ve törenlere katılacak bireylerin, hastalığın yayılmaması ve başkalarına bulaşmaması için üzerine düşen kişisel tüm önlemleri azami derecede alması, ayrıca yetkili makamlar ve kamu otoritesince de salgının en kısa zamanda sona ermesi için alınmış ve konulmuş olan önleyici tüm tedbirlere uymaları zorunluluk arz etmektedir. Salgın hastalık sürecinde insanlar, kul ve kamu hakkına her zamankinden daha fazla hassasiyet göstererek hareket etmeli ve salgın hastalıklar karşısında gerçek bir tevekkül örneği sergileyerek sabır ve dua ile illetin def'i için Yüce Mevlâ'ya niyazda bulunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalık, Pandemi, İbadet, Cemaat, Covid-19.

ABSTRACT

In every period of history, people have been exposed to regional or mass epidemics and have often paid a heavy price. The subject of this thesis is the epidemic diseases in general, the corona virus that emerged in Wuhan, China in December 2019, affected the whole world, turned into a pandemic and caused the death of millions of people, on the performance of prayers. The source of all calamities, such as natural disasters, epidemics, etc., encountered in the life of this world, is the destruction of the physical, biological and social laws that Allah has placed in the universe for the flawless functioning of the universe, by violating them with their own hands. The human being, who was sent to earth by Almighty Allah as the caliph and architect, should always be aware of the purpose of his servitude and creation and act with this awareness. The main purpose of religions is to ensure that people live happy, peaceful and healthy lives in this world and in the hereafter. Respect for human and human life and dignity is fundamental to all divine and human religions. Protecting human life is one of the basic necessities that religions want to be protected. In the religion of Islam, the performance of some worships is linked to the existence of the community. During the epidemic, Muslims were away from performing some prayers together, and mosques, which were places of collective worship at the beginning of the Covid-19 epidemic, were partially closed for some prayers such as Friday and Tarawih prayers in order to reduce the spread of the epidemic. This situation has caused deep sadness and sadness in sensitive, naive, believing hearts. It is obligatory for individuals who will attend prayers and ceremonies to be held in congregation during epidemics, to take all personal measures to prevent the spread of the disease and not to infect others, and to strictly comply with all preventive measures taken and put in place by the competent authorities and public authority to end the epidemic. During the epidemic, people should act more sensitively to the rights of the servant and public than ever before, they should pray to the Almighty God for the cure of the disease with patience and prayer.

Keywords: Epidemics, Pandemic, Worship, Community, Covid-19.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
akt.	Aktaran
as.	Aleyhi selam
b.	İbn
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
cc.	Celle Celaluhu
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB. Yay.	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
ECDC	European Centre for Disease Prevention and Control (Avrupa Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezi)
Ed.	Editör
Fak.	Fakültesi
H.	Hicri
Hız.	Hazreti
Haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ö	Ölümü
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
Thk.	Tahkik eden
TTB	Türk Tabipler Birliği
vb.	Ve benzeri
yay.	Yayınları

GİRİŞ

İnsanlığın ilk dönemlerinde görülen toplu ölümlerin nedenlerinin başında salgın hastalıkların olduğu söylenebilir.¹ Salgın hastalıkların tarihçesine baktığımızda bu hastalıkların ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber Hz. Âdem'in yeryüzüne gönderilmesiyle yerleşik hayata geçen insan topluluklarına kadar uzandığını görmekteyiz.² İnsanlık, tarihin her döneminde bölgesel veya kitlesel çeşitli salgın hastalıkla karşı karşıya kalmıştır.

Genel itibariyle bölgesel düzeyde ortaya çıkan salgın hastalıklar, küreselleşmenin doğal sonucu olarak hızlı iletişim, etkileşim ve insan hareketliliğinin neticesinde tüm insanlığı ve dünyayı tehdit eden bir salgına/pandemiye dönüşmektedir. Ortaya çıkan küresel salgın hastalıklar, bireysel ve toplumsal hayatlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta, sosyal devlet ve genel yönetim politikaları üzerinde derin izler bırakmaktadır. Pandemi sonucu toplu ölümler sıkça görülmekte ve tüm ülkeler akademik, sağlık, sosyolojik, politik, ekonomik, psikolojik vb. tüm açılardan bir takım olumsuzluklar yaşamaktadır.

Yeryüzüne halifelik misyonuyla gönderilen ve bu amaç doğrultusunda yüce yaratıcısına kulluk ve ibadet etmesi için yaratılan insan, tarihsel süreç içerisinde çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorlu süreçlerden bir tanesi de hiç şüphesiz ki yaklaşık iki yıldır tüm dünya ülkelerini etkileyen Covid-19 pandemisidir.

Salgın hastalık gibi büyük afet dönemlerinde insanlar, manevi yönden yaratıcısına daha fazla sığınma ihtiyacı duyar. İnsanlarda daha fazla ibadet ve dua etme ihtiyacı hâsıl olur. Yaratıcının güç ve kudreti karşısında insan, acziyetini daha fazla idrak eder. İnsanlar bu dönemlerde kendilerini bu çeşit bela ve musibetlerden kurtarması için yaratıcıya daha fazla kulluk ve ibadet ederek niyazda bulunur. Ancak salgın hastalıklar döneminde yaratıcısına manevi yönden bir yöneliş ve arayış içerisine giren insanlar, salgının kontrol edilebilir olması için öncelikle karantina ve izolasyon süreçlerine tabi tutulurlar. Bu süreçte merkezi otorite tarafından birey ve toplum sağlığı için fiziki olarak insanların bir araya gelmelerine mani tedbirler alınır, birtakım

¹ Orhan Derman, "Tarih Boyunca İnsanlığın Salgın Hastalıklarla Mücadelesi", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt. 63, Sayı. 1-4, 2020, s. 26-31.

² Bkz. Sevda Ağır, *Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s. 1.

kurallar konur. Hem hasta birey açısından hem de hastanın sağlıklı eş, dost, akraba ve arkadaşları için bu fiziki uzaklık, insan psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

Tüm dinlerde toplu ibadetlerin eda ve ifası cemaatin varlığına bağlı olduğundan, salgın hastalık dönemlerinde din işleri uzmanları ve merkezi hükümetler tarafından hastalığın yayılması ve bulaşmasını önleme adına, cemaatin bir araya gelmesini önleyici tedbirler alınır. Birlik ve beraberliği önleyici bu tedbirler karşısında inananlar sabır gösterse de sosyal ve psikolojik olarak bir takım olumsuzluklar yaşamaktadırlar. Hastalık dönemlerinde cemaatle ifa etme şartı olan ibadetleri topluca edemedikleri için insanlar, derin üzüntü içerisine girerler.

Amacımız, her dönemde olduğu gibi salgın hastalıklar döneminde de insanın maddi yapısının ve manevi kişiliğinin dokunulmaz ve saygıya layık olduğuna dikkat çekmektir. Tüm dinlerin asıl amacının insan sağlığını ve hayatını koruyucu tedbirler almak olduğunu vurgulayarak merkezi ve yerel otoritelerin de salgın hastalık dönemlerinde alacakları tüm kararların öncelikle toplum sağlığı ve insan hayatını koruyucu tedbirler paralelinde olması gerekliliğini belirtmektir. Merkezi ve yerel otoritelerce konulmuş insan hayatını koruyucu tüm tedbirlere riayet etmek de kul ve kamu hakkı düşünüldüğünde vücûbiyet kazanır. İnsan hayatını korumak, korunması gereken diğer tüm zaruretlerin her zaman önüne geçirilir.

Çalışmamızda salgın hastalıklardan bazılarına ve etkilerine kısaca değindikten sonra salgın hastalık dönemlerinde insan ve toplum sağlığını korumaya yönelik alınan koruyucu ve önleyici tedbirlere işaret edilmiştir. Daha sonra salgın hastalık dönemlerinde cemaatle yapılması zaruri olan ibadetlerden bazıları ön plana çıkarılmış ve bu ibadetlerin icrasına temas edilerek cemaatle ifa ve edası zorunlu olan ibadetlerin salgın dönemlerindeki icra şekilleri İslâm hukuku açısından analiz edilmiştir.

Literatür ve kaynak taraması yapılırken İslâm dininin temel kaynakları olan Kuran-ı Kerim ve sünnet ön plana alınmış, Diyanet İslâm Ansiklopedisi ve İlmihali ile diğer ilmihallerden de yararlanılmış, konuyla ilgili yazılmış kitap, tez, makale vb. çalışmalardan faydalanılmıştır. Konunun güncel ve yeni olmasından dolayı tez çalışmama başladığım dönemde konu ile ilgili Türkiye’de ve Arap dünyasında sınırlı sayıda kitap, makale vb. kaynak mevcut idi. Makale, bildiri ve sempozyumlar salgının seyri içerisinde zamanla çoğalmaya başladı. Salgın hastalık dönemlerinde cemaatle

yapılan ibadetlerin ifa ve icrası konusu seçilirken çalışmamızın alanda ilk çalışmalardan olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi salgın hastalık kavramı ve tarihsel etkilerine yakından bakalım.

BİRİNCİ BÖLÜM

SALGIN HASTALIK KAVRAMI VE TARİHSEL ETKİLERİ

Salgın, kısa sürede başta insan olmak üzere, hayvan ve bitki gibi canlıların büyük bölümüne bulaşan hastalıktır.³ Hastalık, canlılarda çeşitli değişikliklerin meydana gelmesiyle sağlığın bozulması hali, rahatsızlık, maraz, sayrılık vb. anlamlara gelir.⁴ Salgın hastalık tabiri ise, kısa zaman aralığında çıktığı yer ve bölgede, başta insan olmak üzere hayvan ve bitki gibi diğer canlıların büyük kesimine hızla bulaşarak, bu canlıların yaşam kalitelerinde çeşitli olumsuz değişimler yaratan hastalık olarak bilinir.

Hastalıklar maddi ve manevi hastalıklar olmak üzere ikiye ayrılır. Manevi hastalıklar daha çok ruhsal iken, maddi hastalıklar ise fiziksel/bedenseldir. Ruh ve beden sağlığı birbiriyle doğrudan bütünsel bir ilişkiye sahip olduğundan birinde meydana gelebilecek olumlu veya olumsuz bir etki diğerini de doğrudan etkileyebilmektedir. Bazı fiziksel hastalıklar vardır ki ortaya çıktığı andan itibaren hızla yayılım sürecine girerek etki alanını oldukça genişletir. Bu tür hastalıklar kısa zaman zarfında bölgesel veya küresel çapta salgına dönüşerek toplumları, milletleri, bazen de tüm dünyayı olumsuz etkileyebilmektedir.

İnsanoğlu; başta kendi türü olmak üzere, hayvan ve bitki türlerini olumsuz etkileyip kendi soyu üzerinde kalıcı tahribatlar oluşturarak can ve mal kayıplarıyla sonuçlanan salgın hastalıklarla tarihsel süreç içerisinde her çağda karşı karşıya kalmıştır. Karşılaşılan bu salgın hastalıklar, süreç içerisinde ortaya çıktığı toplumlarda hayatı derecede önemli sosyal, kültürel ve ekonomik değişiklik ile değişimlere neden olmuştur.

Salgın hastalıkların tarihinin ilk insan topluluklarına kadar uzandığı bilinen bir gerçektir.⁵ Dolayısıyla insanoğlu, tarihin hemen hemen her döneminde bölgesel veya kitlesel olarak salgın hastalık diye adlandırabileceğimiz bu musibetlerle iç içe

³ İsmail Parlatur, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen, Yaşar Yılmaz, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt. 2, Ankara 1998, s. 1896; Mehmet Doğanay, Güner Söyletir, Ayşe Wilke Topçu, *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2008, s. 32.

⁴ Parlatur; Gözaydın; Zülfikar; Aksu; Türkmen; Yılmaz, a.g.e., Cilt. 1, s. 953.

⁵ Orhan Kılıç, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004, s. 11.

yaşamıştır.⁶ Tarihsel süreç içerisinde insanlar, sıklıkla karşılaşılması muhtemel bu salgın hastalıklarla gündelik/tecrübi ve deneysel/bilimsel bilgileriyle başa çıkma yolları hakkında geniş çaplı inceleme ve araştırmalar yapmıştır.

Salgın hastalıkların artmasının en büyük sebeplerinden biri, hiç şüphesiz ki insanların toplu yaşam alanlarında bir arada bulunmalarındır. Salgın hastalıkların çoğu elle temas ve hava/solunum yoluyla bulaşmaktadır. Hijyen ve sosyal mesafe kurallarına uyarak salgın hastalıkları kontrol altında tutmak mümkündür.

Semavi/İlahi dinlere inanan insanların çoğu, doğal afetler gibi salgın hastalıkları da yüce yaratandan gelen bir imtihan vesilesi olarak algılamıştır. Bazı insanlar ise yaratıcının dünya hayatında canlıların en güzel şekilde hayatlarını idame etmeleri için evrene koyduğu düzen ve dengenin insan eliyle bozulmasına karşılık yaratıcının insanları cezalandırmak veya insanlara kendilerine çekidüzen vermeleri için bir ihtar ve ikaz olarak salgın hastalıkları gönderdiğine inanmışlardır. Diğer çeşitli inançlara sahip bazı insanlar ise salgın hastalıkların çıkış sürecini kötü niyetli insanlara, dünya hâkimiyetini ele geçirmeye çalışan ülkelere, doğaüstü ruh veya ruhani/şeytani varlıklara yorumlamışlardır.⁷

Yukarıdaki inançlara sahip insanların salgın hastalıklarla ilgili inanışlarının bilimsel temeli olmamasına rağmen yaratıcı tarafından mükemmel şekilde yaratılan düzenin, geçici menfaatler uğruna, insan eliyle bozulması sonucunda insanların böyle felaket ve musibetlerle karşılaşmalarını ilahi gücün cezalandırması olarak görmelerini yadırgamamak lazımdır. Nitekim Yüce Kitabımız Kuran-ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”*⁸ Ayette Yüce Allah, yeryüzünde insanların başına gelen tüm musibetlerin müsebbibi ve kaynağının insanların kendi elleriyle işledikleri fiil ve davranışlar olduğunu bildirmiştir. Bu ayette insanların, Allah’ın evrene koymuş olduğu fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasaları tahrip etmeleri neticesinde gerekli önlemleri almamaları nedeniyle dünyada karşılaştıkları tüm acı,

⁶ Bkz. Recep Aslan, “Salgınlar, Müslüman Toplular ve İslam Tıbbı”, *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 86, 2020, s. 59-64.

⁷ Bkz. Recep Önal, “Pandemiye Dini Yaklaşımlar ve Tartışmalar”, Ed. Fahri Çakı, *Maskeli, Mesafeli ve Kırılğan: Modernitenin Pandemik Hâlleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, s. 415-417.

⁸ Şûrâ, 42/30.

sıkıntı, keder, felaket ve musibetlerin kendi hatalarının bir neticesi olduğuna dikkat çekilmiştir.

Tarihin ilk çağlarından günümüze kadar uzanan süreçte insanların kendi elleriyle işledikleri günahlarından dolayı Tanrıların/Tanrının salgın hastalıkları gönderdiği inanişinin⁹ yanı sıra veba başta olmak üzere bu hastalıkların kaynağının başka ülkelerin bunları birer biyolojik silah olarak kurgulamaları neticesinde üretildiği düşüncesi de bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.¹⁰

Felâket, salgın, sıkıntı ve afet dönemlerinde insanlar, karşılaşılan bu musibetlerin en kısa zamanda ortadan kaldırılması için yapılacakları danışmak ve kendilerine kurtuluş yollarını göstermeleri için toplumca kabul görmüş kanaat önderlerine ve âlimlere başvururlar. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de salgın hastalıklar insanların peşini bırakmamaktadır. Bu bela ve musibetlerin def'i için her zamankinden daha fazla eller Mevlâ'ya açılır ve yüce yaratıcıya sığınarak duada bulunulur.

Salgın hastalıkların en önemli özellikleri arasında; ansızın ortaya çıkmasını, çok hızlı bir şekilde geniş alanlara yayılmasını, başlangıç ve bitiş sürelerinin kestirilememesini, toplumda kalıcı ve sarsıcı derin izler bırakmasını, sosyokültürel yaşam ve ekonomi üzerinde olumsuz etki yaratmasını, can ve mal kayıplarına sebebiyet vermesini sayabiliriz.¹¹

Günümüz dünyasında ulaşım araçları ve kitle iletişim araçları ile teknolojik gelişmelerin baş döndürücü şekilde yaygınlaşması sonucu dünya adeta küçük bir köy halini almıştır. Küreselleşme, sosyalleşme ve ticari ilişkiler neticesinde insan hareketliliği dünya genelinde büyük bir ivme kazanmıştır. Çok kısa zaman dilimi içinde dünyanın bir ucundan diğer bir ucuna seyahat ederek ulaşmak artık mümkün hale gelmiştir.

Hızlı iletişim ve etkileşim sonucu insanların birbirleriyle teması kaçınılmaz ve bir o kadar da hızlı olduğundan salgın hastalıklar, kısa süre içerisinde insan

⁹ Bkz. Önal, a.g.e., s. 416.

¹⁰ Serap Sarıbaş, "Biyolojik Silahlar: Marina Fiorato'nun Şifacı Romanında Veba Hastalığını Biyolojik Ajan Olarak Kurgulaması Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi (Journal of Social and Humanities Sciences Research)*, 2019, Cilt. 6, Sayı. 39, s. 1860.

¹¹ Bkz. Enver Osman Kaan, "Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fikhî Analizi", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 2020, s. 6.

hareketliliğine paralel olarak ülkeler hatta kıtalar dolaşmaktadır. Ülkeler arasında ticaret, seyahat, savaş, göç vb. etkileşimlere bağlı olarak salgın hastalıklar, dünya geneline hızla yayılarak vaka sayılarının artmasına sebebiyet vermektedir. Toplum sağlığını tehdit etmesi ve toplu ölümlere sebebiyetinden dolayı dünya ülkeleri, salgının önüne geçebilme adına insan hareketliliğini en aza indirmek başta olmak üzere hızlı ve tutarlı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda tüm ülkeler, pandeminin önüne geçebilmek için ilk önlem olarak karantina uygulamasını hayata geçirmiştir. Karantina uygulamasına daha çok fatalist/kaderci görüşe sahip âlimler tepki göstermiş, karantina kapsamında alınan bazı tedbirlerin kader inancına aykırı olduğunu ve karantinanın caiz olmadığını savunmuşlardır. Diğer bazı âlimler ise karantinanın vacip olduğu yönünde fetva vermişlerdir.¹² Ülke yönetimlerince alınan bu tedbirler iletişim, etkileşim, sosyoekonomik ve kültürel açıdan halk üzerinde olumsuz etkiler yaratsa da insan hayatını/yaşam hakkını korumayı amaç edindiğinden toplum nezdinde sabırla göğüs gerilebilecek bir hal almıştır. Salgın hastalık dönemlerinde tüm resmi kurumlar koordineli şekilde çalışmak ve halktan gelebilecek tüm tepkilere mantıklı çözümler üretmek zorundadır.

İslâm toplumu nazarında dünya hayatında gerçekleşen her vaka, muhakkak ki Yüce Allah tarafından insanlara gönderilen bir imtihan olarak algılanmıştır. Kuraklık, açlık, hastalık, korku, fakirlik, zenginlik, doğum, ölüm, sakatlık, sel, deprem ve kaza gibi olay ve olguların insanları denemek/sınamak için Allah'ın gönderdiği musibetler olduğu Kuran-ı Kerimde şöyle ifade edilir: “*And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele. Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, ‘Doğrusu biz Allah’a aitiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz’ derler.*”¹³ Başka bir âyet-i celîlede ise yüce Mevlâ şöyle buyurmuştur. “*Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz.*”¹⁴ Bunun gibi pek çok âyet-i kerîme ve hadisi şerifte dünya hayatının geçici olduğu ve bir imtihan yurdu olduğu, asıl ve kalıcı/ebedi olanın ahiret yurdu olduğu sürekli gözler önüne serilmiştir. İnsanların dünya hayatının süsü ve cazibesi/çekiciliğine kapılıp aldanmamaları, geçici olan bu dünyada başlarına gelecek

¹² Rifâa Râfi‘ b. Bedevî b. Ali b. Muhammed et-Tahtâvî el-Hüseynî el-Hâşimî, Tahlişü'l-İbrîz fi Telhîşî Bâriz, b.y., y.y., 1290/1873, s. 97, akt. Enver Osman Kaan, “Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fikhî Analizi”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 2020, s. 10.

¹³ Bakara, 2/155-156.

¹⁴ Enbiyâ, 21/35.

tüm musibetlere karşı isyan etmeden sabretmeleri ve bu musibetlerden dersler çıkarmaları tavsiye edilmiştir.

Bu musibet ve imtihanların en ağırlarından biri şüphesiz ki salgın hastalıklardır. Salgın hastalık tabiri tarihsel süreç içerisinde “Kara Ölüm” veya “Veba” ismiyle isimlendirilmiştir. Tarihçiler arasında “Kara Ölüm” diye anılan Veba salgınının tarihsel sürecine ve etkilerine baktığımızda Milattan önce 5. yüzyıla kadar uzandığı, ilk veba salgınının ise Antik Yunan’da ortaya çıktığı ve pek çok insanın ölümüyle sonuçlandığı görülmektedir.¹⁵

Milattan sonra 541 yılında Roma İmparatorluğunu derinden sarsan ve Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu, Yunanistan, İtalya, Galya, İberya vb. büyük coğrafyalara hızla yayılan ve Kral Jüstinyen döneminde ortaya çıktığı için **Jüstinyen Vebası** diye anılan salgının etkisi iki yüzyıldan fazla sürmüş ve milyonlarca kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Kesin olmayan rakamlara göre salgın sonucunda 25-50 milyon arası insanın hayatını kaybettiği belirtilir. Jüstinyen vebası geniş coğrafyaları etkilediği ve etkileri çok uzun yıllar sürdüğü için tarihte ilk salgın hastalıklar dönemi (first pandemic) olarak anılmıştır.¹⁶

İkinci salgın hastalıklar (second pandemic) dönemi ise 13. yüzyılda Çin’in batısında ortaya çıkmış ve geniş coğrafyalara yayılarak dünyayı etkisi altına almıştır. 1347-1351 yılları arasında ortaya çıkan bu Kara Veba salgınında ise 75 -100 milyon kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Bu rakamlar Avrupa kıtasının nüfusunun yaklaşık %45’ine, dünya nüfusunun ise yaklaşık %25’ine denk gelmektedir. Bu salgın hastalık da Jüstinyen vebası gibi yaklaşık olarak üç yüz yıl sonra kendi kendine ortadan kalkmıştır.¹⁷ Tarihçiler arasında “Kara Ölüm” olarak anılan ve hızla bulaşarak yayılan diğer veba salgınları ise 1720 yılında Marsilya’da, 1771 yılında Moskova’da, 1798 ve 1810 yıllarında Mısır’da, 1818 yılında İstanbul’da ve 1911 yılında Çin’de görülmüştür.¹⁸ 1918 senesinde tüm dünyayı on sekiz ay gibi bir zaman diliminde kırıp geçiren ve tarihte bilinen en büyük salgın hastalıklardan olan İspanyol gribinden ise

¹⁵ Bkz. Olcay Turan, “Thukydides’in Aktarımına Göre Atina Salgının Gerçek Etkileri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi (Journal of History and Future)*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2018, s. 92-93.

¹⁶ İlyas Uçar, *Orta Çağ Kara Belası: Amvâs Vebası-İslam Tarihinde İlk Salgın-*, Siyer Yayınları, İstanbul 2020, s. 34.

¹⁷ Cynthia Clark Northrup, *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*: Routledge, 2015, s. 111.

¹⁸ Asaf Ataseven, "Bir Hadisin Düşündürdükleri: Veba Hastalığı ve Karantina", *İslam Medeniyeti Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 4, 1967, s. 38.

50-100 milyon insan hayatını kaybetmiştir. 1957 yılında Singapur’da ortaya çıkan Asya gribinden 1 milyon kişi, 1968 yılında Hong Kong’da çıkan Hong Kong gribinden ise 800 bin kişi ölmüştür.¹⁹

2019 yılının Aralık ayının sonlarında Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkarak hızla diğer tüm ülkelere yayılan ve küresel salgına dönüşen yeni tip koronavirüs Covid-19 salgın hastalığına yakalanan kişi sayısı dünya genelinde 2 Mayıs 2022 tarihi itibarıyla **514.270.436** kişidir. Bu pandemiden ölenlerin sayısı ise **6.238.328** kişi olmuştur. Türkiye’de ise aynı tarih itibarıyla toplam vaka sayısı **15.034.917** iken bu hastalıktan vefat edenlerin sayısı **98.791** olmuştur.²⁰

Salgın hastalıkların İslâm tarihindeki etkilerine baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşırız: İslâm tarihinin ilk yıllarında Hz. Ömer’in halifelik yıllarında H.17 / M.638 yılında ortaya çıkan Amvâs vebasından 30 bin Müslüman hayatını kaybetmiştir.²¹ H.69 / M.688 senesinde Basra’da meydana gelen ve çok az kişinin kurtulduğu şiddetli Taun hastalığından 70 bin kişinin vefat ettiği rivayet edilmiştir. H.131 / M.749 yılında yine Basra ve çevresinde çıkan taun üç ay kadar sürmüş ve her gün 1000 kadar insan ölmüştür.²² H.749 / M.1348 senesinde Dımaşk’ta meydana gelen veba hastalığından bir günde 300’den fazla insanın öldüğü ve sadece Emeviyye Camii’nde bir vakitte 15 kişinin cenaze namazının kılındığı rivayet edilmiştir.²³

Salgın hastalıklar 17. yüzyıla kadar genel olarak veba ismiyle isimlendirilmiştir. Bu hastalıklar 19. ve 20. yüzyıllarda belli dönemlerde yeniden tarih sahnesinde ortaya çıkarak kitlesel ölümlere yol açmıştır. Salgın hastalıkların yayılmasındaki en büyük etken; hava, kara ve deniz yoluyla ulaşım, ticaret, seyahat, ziyaret, vb. insan hareketlilikleridir.

¹⁹ Sağlık Bakanlığı Pandemi Koordinasyon Birimi, *H1N1 Küresel Grip Salgını (Pandemi)*, 2009, Erişim Tarihi: 03.05.2022, <https://www.ttb.org.tr/h1n1/images/stories/sb/halk.pdf>

²⁰ Bkz. HABERTÜRK, Canlı Koronavirüs Haritası, Koronavirüs Tablosu ve Haberleri, Erişim tarihi: 03.05.2022, <https://www.haberturk.com/corona-virusu>

²¹ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el- el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1407/1987, VII, s. 79; Mustafa Fayda, “Amvâs”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 3, İstanbul 1991, s. 100.

²² Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. I, 105-107.

²³ İbn Kesîr, a.g.e., XIV, s. 237.

1. BAZI SALGIN HASTALIK ÇEŞİTLERİ

İnsanoğlunun dünya hayatında karşılaştığı bazı olağanüstü olayların etkileri, toplumlar üzerinde kapanması ve sarılması güç yaralar oluşturmaktadır. Bu alışılmadık durumların en büyüklerinden biri, yayılım hızı açısından ve kapsam alanının genişliğinden dolayı muhakkak ki salgın hastalıklardır.

Tarihin şekillenmesinde önemli rol oynayarak insanların ölüm sebeplerinin en başında gelen salgın hastalıklar, insanlık tarihi üzerinde kalıcı derin izler bırakmıştır. Şimdi insanların hafızalarında ve yüreklerinde unutulmaz üzüntülere sebep olan ve dünya tarihinde derin izler bırakan salgın hastalıklardan bazılarını kısaca görmeye çalışalım.

1.1. Covid-19 Pandemisi

Covid-19, 2019 yılı Aralık ayının sonlarında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde ortaya çıkan ve hızla diğer ülkelere yayılarak küresel salgına dönüşen yeni tip koronavirüs salgınıdır.²⁴ Solunum ve temas yolu ile çok hızlı bulaşan, halsizlik, yüksek ateş, solunum güçlüğü, tat ve koku kaybı, öksürük ve eklem ağrıları gibi belirtiler ile gelişen, devamında pnömoni/zatürre, şiddetli akut solunum sendromu, böbrek yetmezliğiyle seyreden hatta ölüm ile sonuçlanan ciddi bir salgın hastalık çeşididir.²⁵

Covid-19 hastalığı insanlara kolay bulaşması ve dünyada hızlı yayılması sebebiyle günümüzde en tehlikeli enfeksiyon türlerinden biri olarak kabul edilir. Covid-19 hastalığının tehlikeli sayılmasının diğer bir sebebi ise solunum yollarını enfekte etmesi sonucu bağışıklık sistemi zayıf olanların ölümüne neden olmasıdır. Covid-19 hastalığı, günümüzde bu çağın vebası olarak adlandırılmaktadır.²⁶

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Covid-19 hastalığını 30 Ocak 2020 tarihinde küresel bir acil sağlık durum salgını olarak tespit etmiş, 11 Mart 2020 tarihinde ise

²⁴ Nühket Varlık, "Geçmiş Pandemileri Anlamak Neden Önemli?", Der. Didem Bayındır, Salgın, Tellekt (Can Sanat yayımları), İstanbul 2020, s. 15-43.

²⁵ Danyâ Mervân Yûsuf, Firâs, Tahsîn el-Bazûr, "Covid-19'u Kasıtlı Olarak Bulaştırmanın Cezaî Sorumluluğu", *İslam Üniversitesi Şeriat ve Hukuk Araştırmaları Dergisi (IUG Journal of Sharia and Law Studies (Islamic University of Gaza))*, Cilt. 29, Sayı. 4, Ürdün 2021, s. 149, <https://doi.org/10.33976/IUGJLS.29.4/2021/8>

²⁶ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e., s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJLS.29.4/2021/8>

küresel bir salgın hastalık/pandemi olarak ilan etmiştir.²⁷ Dünya Sağlık Örgütü, koronavirüsü tüm insanları farklı biçim ve oranlarda etkilemesi, hızla yayılması, enfeksiyonunun şiddeti ve tehlikeli etkileri nedeniyle pandemi olarak tanımlamıştır.²⁸ Covid-19 hastalığı yüksek tansiyon, kalp rahatsızlığı ve diyabet gibi kronik hastalıklardan muzdarip olan belirli bir yaşın üzerindeki (60 yaş ve üstü) insanları olumsuz etkileyerek şiddetli nefes darlığı ve zatürreye neden olmaktadır. Bu yaş vakaların büyük çoğunluğu yoğun bakıma gereksinim duymakta, bir kısmı da ölüme sonuçlanmaktadır. Çocukların ve gençlerin büyük bir bölümü ise hastalığı hafif semptomlarla geçirmekte veya belirti göstermeden atlattıklarıdır. Virüs bulaşmış kişilerin %80'i özel bir tedaviye gerek duymadan iyileşir, geri kalan vakaların %20'si ise bu dönemde tedavi edilebilir. Hastalık bulaşan her altı kişiden biri hastalığı şiddetli geçirmekte ve nefes almakta güçlük çekmektedir.²⁹ Dünya Sağlık Örgütü tarafından hastalığın pandemi olarak ilan edildiği 11 Mart 2020 tarihinde hastalıktan dünya genelinde hayatını kaybedenlerin sayısı **4.284** iken 2 Mayıs 2022 tarihi itibarıyla **6.238.832** kişi dünya genelinde Covid-19 hastalığından hayatını kaybetmiştir.³⁰

Teknolojinin akıl almaz ölçüde hızla geliştiği 21. yüzyıl dünyasında virüs, tüm hızıyla ilerlemeye devam etmekte ve milyonlarca insanı sevdiklerinden uzakta ölüme mahkûm etmektedir. Kaybedilen insan hayatlarına sadece sayısal veri olarak bakılmamalı, hepsinin birer insan olduğu gerçeği akıllardan asla çıkarılmamalıdır.³¹

Önceki dönemlerde rastlanan koronavirüslerin öldürücülük oranı daha yüksek iken günümüz koronavirüslerin ölüm oranları daha düşüktür (yaklaşık olarak %3-4).³² Koronavirüslerin dış ortamın nem, sıcaklık, yüzey dokusu vb. fiziki şartlarına göre dayanıklılık süreleri değişebilmektedir. Bu virüsler, solunum yoluyla damlacıkların solunması ve virüsün bulaştığı kirli yüzeylere temas sonucu insandan insana geçebilmektedir. Alınan virüs miktarı hastalığın şiddetinde belirleyici role sahiptir. Ayrıca yeni tip koronavirüsler mutasyona uğrayarak hastalığın tedavisinde kullanılan

²⁷ T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu, "Pandemi", 02 Temmuz 2020, Erişim tarihi: 03.05.2022, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>

²⁸ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

²⁹ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

³⁰ Bkz. WHO, WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard (DSÖ Koronavirüs (COVID-19) Panosu), Erişim tarihi: 03.05.2022, <https://covid19.who.int>

³¹ Yenal Bilgici, "Hakikat-Sonrası Dünyanın İlk Büyük Sınavı Olarak Pandemi: Uygarlığı Yeniden Nasıl Kurarız?", Der. Didem Bayındır, *Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek*, Tellekt (Can Sanat Yayınları), İstanbul 2020, s. 370.

³² Kurtuluş Buruk, Tevfik Özlü, "New Coronavirus: SARS-CoV-2", *Mucosa*, Cilt. 3, Sayı. 1, 2020, s.1.

ilaç, aşı, vb. faktörlere karşı direnç göstererek yaşamlarını devam ettirme çabasındadırlar. Bu gibi hastalıklardan korunmanın en etkili çözüm yolları arasında kısaca hijyen, maske kullanımı ve sosyal mesafe kurallarına riayeti sayabiliriz.

1.2. Grip

Grip, İnfluenza diye bilinen virüs tarafından ateş, öksürük, şiddetli kas ve eklem ağrıları, halsizlik vb. belirtilerle ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalıktır.³³ Mevsimsel etkilere bağlı olarak özellikle sonbahar ve kış mevsimlerinde sıkça görülen, her yaş grubunda görülebilen ve ölümlere sebebiyet veren bulaşıcı bir hastalıktır. İnfluenza virüsünün A, B, C, D olmak üzere dört türü bulunmaktadır. A tipi virüsler insan, kanatlı hayvanlar, domuz, at vb. canlılar üzerinde etkisini gösterirken B tipi virüsler sadece insanlarda görülebilmektedir. C tipi virüsler ise sadece insan ve domuzda hastalık belirtileri oluştururken D tipi virüsler ise sadece sığırlarda hastalık etkisi gösterebilmektedir.³⁴

Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre dünya genelinde her sene yetişkinlerin %20'si ile %30'u grip hastalığına yakalanmakta, bu hastaların 3 ile 5 milyonu gripi şiddetli bir şekilde geçirmekte ve dünya genelinde her yıl gripten 300 bin ile 650 bin kişi hayatını kaybetmektedir.³⁵ Yakın dönemde görülen en meşhur grip çeşitleri şunlardır: İspanyol Gribi, Asya Gribi, Hong Kong Gribi, Domuz Gribi ve Kuş Gribi.³⁶

1.2.1. İspanyol Gribi

İspanyol gripi, İnfluenza A virüsünün H1N1 türünün 21.yüzyıl başlarında dünya nüfusunun yaklaşık olarak 1/3'ünü teşkil eden 500 milyon insanı enfekte ederek 50 milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olan bulaşıcı, küresel bir hastalıktır.³⁷ İspanyol Gribi, 1918 senesinde tüm dünyayı on sekiz ay gibi kısa bir

³³ Mustafa Kemal Temel, *1918 Grip Pandemisi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 4.

³⁴ T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*, Ankara 2019, s. 1, Erişim tarihi: 29/10/2021, https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf

³⁵ Euronews, Dünya Sağlık Örgütü: Yeni bir küresel grip salgınına hazırlıklı olmalıyız, 2019, Erişim tarihi: 03.05.2022, <https://tr.euronews.com/2019/03/11/dunya-saglik-orgutu-yeni-bir-kuresel-grip-salginina-hazirlikli-olmalyiz>

³⁶ Necip Dündar, "Küresel Salgınların Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, Cilt. 7, Sayı. 52, 2020, s. 837-852

³⁷ Dündar, a.g.e., s. 840.

zaman diliminde kırıp geçiren ve tarihte bilinen en büyük salgın hastalıklardan biridir.³⁸

İnfluenza pandemileri, 16. yüzyıldan itibaren 10-50 yıl arasında değişen zaman dilimlerinde çeşitli şekillerde tekrarlamıştır. 20. yüzyılda influenzaya bağlı üç pandemi meydana gelmiştir. Bunlar arasında en şiddetli olanı, 1918 yılında görülen ve Amerika Birleşik Devletleri’nde beş yüz bin, bütün dünyada ise yirmi milyondan fazla kişinin ölümüne yol açtığı tahmin edilen İspanyol gribidir.³⁹

1.2.2. Domuz Gribi

Domuz Gribi de İspanyol Gribi gibi İnfluenza A virüsünün H1N1 türünün pandemiye sebep olan mutasyonu neticesinde meydana gelen bulaşıcı bir hastalıktır. 2009 yılının Mart ayında Meksika ve Güney Batı Amerika Birleşik Devletleri’nde görülen ve kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alan bulaşıcı bir grip türüdür. Domuzlarda görülen grip hastalığına benzerliğinden dolayı bu ismi almıştır.⁴⁰

Dünya’da hızlı bir şekilde yayılmasından dolayı Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edilmiş ve yine Dünya Sağlık Örgütü tarafından Ağustos 2010’da⁴¹ alınan tedbirler sonucu salgının sona erdiği açıklanmıştır. Domuz Gribinden dünya genelinde yaklaşık olarak 284 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Kayıtlara göre son 300 yıl içerisinde her 100 yılda ortalama 3 grip salgını meydana gelmiştir. Bu grip salgınlarının en sonuncusu 2009 senesinde görülen Domuz Gribidir.

1.2.3. Kuş Gribi

Kuş Gribi, İnfluenza virüsünün H5N1 türünün sebep olduğu bir grip çeşididir. İnsanlar üzerindeki etkisi oldukça düşük olup sadece kuşları etkileyen bir virüs çeşididir.⁴² İlk olarak 1878 yılında tanımlanan bu hastalığa “ kanatlı-kümes vebası”

³⁸ Dündar, a.g.e., s. 840.

³⁹ T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*, Ankara 2019, s. 1, Erişim tarihi: 29/10/2021, https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf

⁴⁰ Dündar, a.g.e., s. 841.

⁴¹ NTV, “DSÖ: Domuz Gribi Salgını Bitti”, DSÖ, 2011; Erişim tarihi: 21.10.2021, <https://www.ntv.com.tr/saglik/dso-domuz-gribi-salgini-bitti,tKQARsB4dU67ZwzXtbm0Pw>; MEMORIAL, “Domuz Gribi Nedir? Belirtileri Nelerdir?”, Erişim tarihi: 21.10.2021, <https://www.memorial.com.tr/hastaliklar/domuz-gribi-nedir-belirtileri-nelerdir>

⁴² Ersel Sönmez, Yonca Sönmez, M. Hakan Özdemir, “Bir Halk Sağlığı Sorunu Olan Kuş Gribinde Otopsi Bulguları ve Önemi”, *Adli Tıp Dergisi*, Cilt. 23, Sayı. 3, 2009, s. 34-39.

adı verilmiştir.⁴³ Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezlerine (CDC) göre insanların bu hastalığa yakalanması çok nadirdir. Pek çok ülkede vaka sayısının hızla artmasından dolayı küresel salgın olarak ilan edilmiş, buna rağmen 2003 yılından günümüze kadar yaklaşık 50 ülkede, 700 civarı kuş gribi vakası görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütüne göre tüm dünyada kuş gribinden hayatını kaybedenlerin sayısı 166'dır.⁴⁴

1.3. Veba

Tarihçiler arasında “Kara Ölüm” diye anılan Veba salgınının tarihsel sürecine ve etkilerine baktığımızda Milattan önce 5.yüzyıla kadar uzandığı, ilk veba salgınının Antik Yunan’da ortaya çıktığı ve pek çok insanın ölümüyle sonuçlandığı görülmektedir.⁴⁵ Salgına Yersinia Pestis isimli bakteri çeşidinin yol açtığı düşünülmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan süreçte veba salgını, pek çok kez pandemiye neden olmuş ve dünya genelinde milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Ortaçağ Avrupa’sında “Kara Ölüm” diye isimlendirilen veba salgını, her üç kişiden birinin ölümüne sebep olmuştur.⁴⁶

Hastalıkların etkenleri tam bilinmediği ve tanımlanmadığı için gösterdikleri belirti ve etki derecelerine bakılarak genel olarak bu hastalıklar toplumlar tarafından “veba” diye isimlendirilmişlerdir. Veba; ateş, ishal, kusma, öksürme, titreme, burun kanaması, halsizlik, nefes alma güçlüğü ile baş, sırt, kasık ve eklem ağrılarıyla belirtilerini göstermektedir.⁴⁷

Ünlü tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı İbni Haldun meşhur Mukaddime isimli eserinde havanın bozulmasının salgın hastalıkları tetiklediğini şu sözleriyle dile getirir: “*Salgın hastalıklar, çoğu zaman, memleketin imarı yüksek derecelere ulaştığı için, havayı bozarak kirleten, sağlığa zararlı nem ve kötü kokunun artması yüzünden yayılır. Nefsin gıdası ve canlılığı için gereken hava bozulduğu*

⁴³ Erhan Keyvan, Özen Yurdakul, “Kuş Gribi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri”, *Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2016, 56/2, s. 70.

⁴⁴ Sönmez, Sönmez, Özdemir, a.g.e., s. 34.

⁴⁵ Olcay Turan, “Thukydides’in Aktarımına Göre Atina Salgının Gerçek Etkileri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi (Journal of History and Future)*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2018, s. 92-93; Robert J. Littman, “The Plague of Athens: Epidemiology and Paleopathology”, *Mount Sinai Journal of Medicine: A Journal of Translational and Personalized Medicine*, Cilt. 76, Sayı. 5, 2009, s. 456.

⁴⁶ Özlem Genç, “Kara Ölüm:1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”, *The History School(Tarih Okulu)*, Cilt. 2011, Sayı. 10, Aralık 2010, s. 123-150.

⁴⁷ Lynne Elliott, *Medieval Medicine and The Plague*, Crabtree Publishing Company, Canada 2006, s. 6, akt. Özlem Genç, “Kara Ölüm:1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”, *The History School (Tarih Okulu)*, Cilt. 2011, Sayı. 10, Aralık 2010, s. 123-150.

zaman, bu bozukluk insanın mizacını etkiler. Mizaçların bozulması kuvvetli olduğu takdirde ciğer hastalanır. Bu durumda bunların hepsi taun hastalıklarını davet eder, bu hastalıkların kaynağı ciğerdir. Havanın bozukluğu kuvvetli derecede ve büyük nispette olmazsa da, ufunet kat kat artar, ufunetin artmasıyla mizaçlarda hummalar da çoğalır, tenler hastalanır ve mahvolur.”⁴⁸

Taun ve veba çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmıştır. Kimi dil bilimcilere göre bulaşarak yayılan her hastalık taun diye adlandırılır. Müfessir ve fakih İbn Kayyim el Cevziyye, “*Her taun vebadır ancak her veba taun değildir.*” diyerek taunu veba hastalığının bir türü olarak görür.⁴⁹ İbni Sina ise, taun ve vebayı aynı anlamda kullanarak “*İrin bağlayan ve yakıcı sıcaklık veren şişliklerin olduğu, kulak yakınlarında ve kasıklarda baş gösteren illet taun yani vebadır.*” der.⁵⁰

Tarihteki veba salgınları Atina, Antoninus, Kıbrıs, Jüstinyen Vebası, Kara Ölüm vb. isimlerle değişik zamanlarda ortaya çıkmış ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Mesela 1347-1351 yılları arasında ortaya çıkan Kara Veba salgınından 75 - 100 milyon kişinin hayatını kaybettiği düşünülmektedir.⁵¹ Bu korkunç rakamlar o dönemki Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birine denk gelmektedir. Kara ölüm olarak bilinen bu salgın, Orta Asya ve Akdeniz havzasına ulaşarak ticaret ve deniz yoluyla İslâm ülkelerinin birçoğuna da bulaşmıştır.⁵²

İslâm tarihinde de birçok veba/taun salgını görülmüştür. İlki Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde 627 yılında Medain’de ortaya çıkan “Şirüye” vebasıdır. Yine Hz. Ömer’in halifeliliği döneminde 639 yılında yaklaşık 30.000 kişinin ölümüyle sonuçlanan “Amvâs” vebası, İslâm tarihinde kayıtlara geçen en büyük vebalardandır.⁵³

1.4. Sars ve Mers Virüsü

SARS (Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu), koronavirüsün (SARS-CoV) neden olduğu 21.yüzyılda tespit edilen bulaşıcı viral bir solunum yolu hastalığıdır. 2002 yılının Kasım ayında ilk olarak Çin’de ortaya çıkmış, sosyal hareketlilik ve

⁴⁸ Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân bin Muhammed bin Haldun el-Hadramî (İbn-i Haldûn), *Şark İslam Klasikleri Mukaddime II*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 116.

⁴⁹ Nühket Varlık, “Taun”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 40, İstanbul, 2011, s. 175.

⁵⁰ akt. Hüseyin Remzi, *Tıbbı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, Sümer Kitapevi, İstanbul 1995, s. 87.

⁵¹ Uçar, a.g.e., s. 37.

⁵² Varlık, a.g.e., s. 175.

⁵³ Uçar, a.g.e., s. 69.

seyahat ile hızla Kanada ve bazı Asya ülkelerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Hong Kong, Vietnam, Singapur, Tayvan ve Kanada başta olmak üzere yaklaşık 37 ülkeyi etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), hızla birçok ülkeye yayılan, dünya genelinde 8000'den fazla kişiyi etkileyerek 1000'e yakın kişinin ölümüne⁵⁴ sebep olduğu için SARS'ı küresel bir salgın olarak ilan etmiş ve ölüm oranını %10 civarı olarak belirlemiştir.⁵⁵

Mers virüsü (Middle East Respiratory Syndromd veya Ortadoğu Solunum Sendromu), 2012 yılında ilk olarak Ürdün ve Suudi Arabistan'da görülen yeni bir koronavirüsün (MERS-CoV) sebep olduğu bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. Hastalığın insanlara develerden bulaştığı düşünülmektedir. Mısır, Etiyopya, İran, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Fas, Umman, Pakistan, Katar, İspanya, Kore Cumhuriyeti vb. ülkelerde görülmüştür. Dünya genelinde toplamda 2494 kişi hastalıktan etkilenmiş ve bunlardan 858 kişi hayatını kaybetmiştir. Ölüm oranı ise %35 civarı olarak belirlenmiştir.⁵⁶

1.5. Kolera

Kolera, vibrio cholerae bakterisinin ince bağırsaklarda oluşturduğu enfeksiyon sonucu şiddetli kusma ve ishal ile seyreden ölümcül bir salgın hastalık türüdür.⁵⁷ Esas bulaşma biçimi kirli suları içme ve kullanma neticesinde olur.⁵⁸ Kolera, daha çok kalabalık ülkelerde yoksulluk içinde yaşayan, savaş ve doğal afetlerle sık karşılaşan toplumlarda görülmektedir. Aynı tabak ve kaptan yemek yemek ve su içmek, hastalık bulaşan maddelere el ile temas, hastanın çamaşır ve havlusunu kullanmak, kanalizasyon sularının içme sularına karışması hastalığın en kolay bulaşma yolları arasında sayılabilir.

Bulaşıcı hastalıklar arasında yer alan ve hızlıca yayılıp ölümlere neden olan kolera, ilk defa Hindistan'da ortaya çıkmış, 1827-1975 yılları arasında tüm dünya

⁵⁴ Asiye Durmaz Akyol, "Şiddetli Akut Solunum Yetmezliği Sendromu Sars Ve Korunma Önlemleri Sars", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, Cilt. 21, Sayı. 2, 2005, s. 109.

⁵⁵ Buruk, Özlü, a.g.e., s. 2; Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC), 2020.

⁵⁶ Seval Çalışkan, "Salgın Haberleri", *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 1, 2018, s. 58; DSÖ, 2019.

⁵⁷ Bilal Altan, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Cizre'de Kolera Salgını ve Yol Açtığı Tahribat", *Mukaddime*, Cilt. 10, Sayı. 1, 2019, s. 38.

⁵⁸ Mehmet Uyar, Elif Nur Yıldırım Öztürk, Tahir Kemal Şahin, "2009-2018 yılları arası on yıllık süreç içinde dünya çapında meydana gelmiş kolera salgınlarının değerlendirilmesi", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, Cilt. 77, EK 4: Su ve Sağlık, 2020, s. 85.

geneline yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), “ Unutulmuş Salgın” adını verdiği koleradan her sene yaklaşık 1,3 milyon ile 4 milyon kişinin etkilendiğini ve hastalıktan 23 bin ile 143 bin arasında kişinin öldüğünü bildirmiştir.⁵⁹

1.6. Ebola

Ebola, filovirüs ailesinden olan Ebola virüsünün sebep olduğu, yüksek ateş, iç ve dış kanamalarla seyreden ölümcül, viral bir hastalıktır. Ebola hastalığı, daha çok insan, goril ve maymun gibi canlılarda görülen ve sıklıkla ölümcül seyreden ağır bir enfeksiyon hastalığıdır. Virüs insanlara maymun, goril, kirpi, yarasa ve antilop gibi enfekte olmuş hayvanlardan veya hastalıktan ölen insanların kan, vücut sıvıları ve derilerine temas yoluyla bulaşmaktadır.⁶⁰ Hastalığın belirtileri grip salgını ile benzerlik taşımaktadır. Hastalık; yüksek ateş, ishal, kusma, baş ağrısı, kas ve eklem ağrıları, solunum sıkıntısı vb. belirtilerle seyreder. Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezlerine göre (CDC) 2013-2016 yıllarında Batı Afrika’da ortaya çıkan Ebola salgınından 28 binden fazla insan etkilenmiş ve hastalıktan 11 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir.⁶¹

1.7. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı, her cins ve yaşta görülebilen irinli kabarcıkları dökerek yüzde izler bırakan, ateşli, bulaşıcı ve ağır bir hastalıktır. Virüs, insandan insana vücut sıvısı ile doğrudan temas, damlacık yolu veya hastaya ait eşyalardan geçmektedir. Virüsün tek doğal kaynağı insandır.⁶² Dünya Sağlık Örgütüne göre ölüme en çok sebebiyet veren hastalıklar listesinde yer almaktadır. Variola major ve variola minör olmak üzere çiçek hastalığının iki türü mevcuttur. Daha çok çocuklarda görülen bir hastalıktır.⁶³

İngiliz tarih bilimci Macaulay, çiçek hastalığının diğer bütün bulaşıcı hastalıklardan daha tehlikeli ve ölümcül olduğunu şöyle dile getirir: “Çiçek, ölüm

⁵⁹ İsmail Hakkı Elçi, *Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi*, Ed. Ali Bilgin Varlık, *Stratejik Bakış*, Arel USAM Dergi, (e-dergi), Sayı. 1, 2020, s. 1-10

⁶⁰ Gülnaz Karatay, Yadigâr Çevik, Nazan Gürarlan Baş, Ezgi Karadağ, Nursel Alp Dal, “Ebola Epidemiyolojisi, Klinik Özellikleri Ve Hemşirelik Bakımı”, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, Cilt. 31, Sayı. 3, 2015, s. 92.

⁶¹ Ferhat Gürkan ASLAN, Mustafa ALTINDIŞ, “Yeni Beliren Virüslerde Yönetim; Ebola ve MERS-CoV Deneyimi”, *Ortaoğu Medical Journal*, Cilt. 8, Sayı. 2, 2016, s. 96.

⁶² Seval Aksoy, “Olası Biyolojik Silah Olarak Yeniden Gündeme Gelen Eski Hastalık: Çiçek”, *TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 7, 2003, s. 246.

⁶³ Elif Gültekin, “Arşiv Belgelerine Göre XIX. Yüzyılda Karamürsel’de Çocuk Hastalıkları İle Mücadele”, *Lokman Hekim Dergisi*, C.7, Sayı.1, 2017, s. 33-40.

meleklerinin en korkuncu idi. Veba afeti son derece hızlı yayılıyordu fakat bu hastalık bir insan ömründe kıyılarıımıza yalnızca bir ya da iki kere geliyordu. Çiçek ise her an vardı. Bu afet, mezarlıkları dolduruyor, henüz vurmadıklarını da dehşetten titretiyordu.”⁶⁴

Tarihsel süreç içerisinde burada zikredilen hastalıkların dışında da salgın düzeyine ulaşan ve kitlesel ölümlere yol açan pek çok hastalık vardır. Hepatit, Hiv/Aids, sıtma, verem, tifo, vb.

2. SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELEDE BİREYSEL VE TOPLUMSAL OLARAK ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Ortaya çıkan salgın hastalıklar, yerel ve küresel olmak üzere ikiye ayrılabilir. Günümüz dünyasında küresel hareketliliğin ivme kazanması sebebiyle yerel düzeyde gerçekleşen salgın hastalıklar kısa zamanda küresel salgına dönüşebilmekte ve tüm insanları etkileyebilmektedir.

Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında yerel düzeyde ülke hükümetleri, genel/küresel düzeyde ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), acil ve etkili kararlar alarak salgının yayılma hızını düşürmeyi ve böylece salgının önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Ülkelerin Sağlık Bakanlıkları başta olmak üzere pek çok resmi ve özel kurum ile kuruluşlar, salgının olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için koordineli şekilde süreçte görev almaktadır. Sağlık, İçişleri, Dışişleri, Eğitim, Din İşleri, Tarım, Ticaret vb. bakanlıklar başta olmak üzere tüm kurumlar toplum sağlığı için hastalıkla topyekûn mücadelede önemli ve etkili kararlar almaktadır.

Kamu otoritesine; bilimsel veriler ışığında, maslahata uygun tarzda, hastalıkların yayılmasına karşı etkili önlemler alma, hastalığın yayılmasını zayıflatacak tıbbi tedbirleri alma, hastalıkları tedavi etme ve tedavi yöntemleri konularında menfaati sağlayacak ve mefsedeti giderecek tarzda tasarruf yetkisi tanınmıştır.⁶⁵ Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında alınan önlemlerin başında bulaşı en aza indirmek için sosyal hareketliliği azaltıcı izolasyon, karantina ve tecrit tedbirleri gelmektedir.⁶⁶

⁶⁴ Ayşegül Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1982, s. 43.

⁶⁵ Ramazan Korkut, “Fakihlerin Salgın Hastalıklara Dair Analizleri: İbn Kayyim el-Cevziyye Örneği”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Pandemi Hayat Sempozyumu*, Sivas 2022, s. 4.

⁶⁶ Bkz. Polat, a.g.e, s. 89.

Daha sonra kişisel hijyen tedbirleri başta olmak üzere sosyal çevre temizliğine yönelik tedbirleri gelmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hijyen ve sağlığa verdiği önem malumumuzdur. Bir hadisi şerifinde peygamber efendimiz konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: “İki nimet vardır ki insanların çoğu onları değerlendirme hususunda aldanmıştır. Bu nimetler: sağlık ve boş vakittir.”⁶⁷

İslâm hukukunda korunması gereken beş temel hak vardır. Bunlar sırasıyla şu şekilde sıralanabilir: “can, din, nesil, mal ve aklın korunması.”⁶⁸ İslâm hukukunda korunması gereken zorunlu maslahatların başında görüldüğü üzere canı/hayatı koruma gelmektedir. Yüce Mevlâ'ya hakkıyla kulluk ve ibadet edebilmenin ilk şartı sağlıklı olmaktan geçer. Sağlıklı olmanın en temel şartı ise şüphesiz ki hijyen kurallarına uyarak maddi ve manevi temizliğe dikkat etmekten geçmektedir. İslâm dininde temizlik her şeyin başı sayılmıştır.⁶⁹

Salgın hastalık ve afetler döneminde akli sağlam temellere oturtmak ve uyulacak fıkhi kaide ve kuralları bilmek büyük bir önem arz etmektedir. İslâm fıkhi, canlı bir yapı olup hakikat ve gerçekliğin sorunları eşliğinde büyüyüp gelişmektedir. Karşılaşılan problemlere üretken çözümler sunmakta, sağlam ve yerli yerinde fikhî kaideler aracılığı ile şeriatı hayatın akışından kopmaktan koruyan hükümler getirmektedir.⁷⁰ Bu fıkhi kurallar çoğunlukla fayda ve zarar dengesini sağlama, insan onurunu ve canını koruma, birey ve kul hakkı dengesini sağlama, afet döneminde dini vecibelerin yorumlanması, karşılıklı sorumluluk alma, koruyucu önlemler alma, idarecilerin sorumlulukları ve afet dönemlerinde ihtikâr (karaborsacılık) yapılmaması ile ilgili kurallardır.

Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında tarih boyunca ve bizlerin de Covid-19 pandemisi döneminde yaşayarak deneyimleme fırsatı bulduğumuz bireysel ve toplumsal önlemlerden bazıları şunlardır:

- İzolasyon ve karantina uygulanması,

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, “Rikâk”, 1, *Câmiu's-Sahîh*, b.y., y.y., 1422; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, “Zühd”, 1, *Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr, Mısır, y.y., 1395/1975.

⁶⁸ Osman Keskioğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, DİB Yayınları, Ankara 2003, s. 51

⁶⁹ Polat, a.g.e., s. 97.

⁷⁰ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, “Afet Döneminde Fikhî Akli Sağlam Bir Temele Oturtan Fıkıh Kaideleri: Örneğin Korona Felâketi Gibi Dönemlerde”, Kahire 2020, s. 3.

- Toplu/cemaatle yapılan ibadetlerin askıya alınması veya belli kurallara bağlanması,
- Salgın için özel hastaneler yapılması,
- Aşılama,
- Eğitim kurumlarının belirli sürelerle yüz yüze eğitime kapatılması,
- Maske kullanımının zorunlu kılınması,
- Hasta ziyaretlerinin yasaklanması,
- Kurallara uymayanlara müeyyide/yaptırım uygulanması,
- Sosyal mesafeye riayet,
- Temizlik/hijyen,
- Erken teşhis ve tedavi,
- Seyahatlerin kısıtlanması vb. önlemlerdir.

Salgınla mücadele kapsamında merkezi hükümetler tarafından alınan tüm bu tedbirler, salgının hızını keserek etki alanını daraltmak veya hastalığı tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak alınır ve takibi de bizzat devletin icra organları tarafından yürütülür.

İslâm hukuku açısından değerlendirme yaptığımızda alınan tüm bu önlemlerin temelinde şu ilke ve kaidelerin göz önünde bulundurulduğu apaçık görülecektir:

1. “Şeriatın binâ ve esâsı, var olan veya henüz var olmayan faydaları onlara çekmek suretiyle mükellefleri gözetip kollamak; var olan veya henüz var olmayan zararları onlardan uzaklaştırmaktır.”

2. “İki delil veya illet çeliştiği zaman, eğer birinde bir fayda elde etme varsa, diğerinde ise bir zararı önleme varsa ve de ikisinin ortasını bulmak hiçbir şekilde mümkün değilse bu durumda zararı önleyecek olan, fayda getirecek olanın önüne geçilir.”

3. “Faydalar ve zararlar bir araya geldiği, zararı yok etmenin ve faydayı elde etmenin mümkün olduğu durumlarda, eğer zarar daha büyük ise zararı yok etmek öncelik kazanır; eğer fayda daha büyük ise, faydayı elde etmek öncelik kazanır. Eğer fayda ve zarar eşit ise, ikisinden biri seçilebilir veya seçilmeyebilir.”

4. “Zararı ortadan kaldırmak, fayda sağlamaktan daha önceliklidir.”

5. “İki şer arasında ehven-i şer olan seçilir; iki zarar arasında daha hafif olanı işlenir.”⁷¹

Salgın hastalık dönemlerinde alınan kısıtlayıcı tedbirler ihtilaflara yol açabilmektedir. Güncel olması hasebiyle özellikle korona felâketi gibi afet

⁷¹ Ahmet Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2008, s. 111-112.

dönemlerinde zaruret kurallarının yürürlüğe konulmasını tenkit etmekte olan kişilerin iyi niyetli olmadıkları apaçık ortadadır. Çünkü konulan bu kurallar, insan ve topluma fayda getirecek, oluşması muhtemel kötü sonuçları ortadan kaldıracak, toplumu feraha çıkaracak, genel anlamda musibeti giderecek ve sıkıntıyı ortadan kaldıracaktır. İnsanlığın faydası için alınan kararlara ve konulan bu kurallara karşı çıkmamanın akliselikle açıklanmasının izahı mümkün değildir.

Yukarıdaki kurallarda görüleceği üzere şer'î hükümler, gözetilen faydaların ekseninde dönmektedir. Bu durumda izlenecek olan yol, fayda-zarar arasındaki dengeyi sağlayan fikihtir. Bu durumda, faydaları sağlamak ve zararları ortadan kaldırmak için alınan her karar veya fetva, şer'î açıdan sahihtir, geçerlidir. İki zarar ve iki fayda arasında, iki hayırlı şey ile iki şerli şey arasında ve iki zaruret arasında dengeyi sağlamak için bu kaidelerin ne kadar önemli olduğunun altını çizmek gerekir. Örneğin bazı müesseselerin kapatılması, insanların hareket etmesinin kısıtlanması ve sokağa çıkma yasağının getirilmesi, aslında şüphesiz zararlı şeylerdir. Ama bunları tatbik ederek salgının yayılması gibi daha şiddetli ve daha büyük bir zarar önlenmektedir. Aksi takdirde salgın bizi, yetkili kurumların hastalığı tedavi etmede yetersiz kaldığı ve sağlık sisteminin çöktüğü, çok sayıda can kaybının yaşandığı bir mecraya sürükleyecektir.⁷²

Şimdi salgın hastalıklarla mücadele kapsamında alınan önlemlerden bazılarını görmeye çalışalım.

2.1. İzolasyon ve Karantina

Covid-19 vb. salgın hastalıklar, özellikle bireyler arasında kurulan yakın temasla bulaşmaktadır. Genellikle hastanın öksürmesi, hapşırması veya konuşması sonucu ortaya çıkan damlacıklar yoluyla bu virüs bulaşır. Kişilerin bu virüsün kontamine olduğu yüzeylere teması sonucu elleriyle burnuna, ağzına veya gözüne dokunması neticesinde virüs dolaylı ve doğrudan bir şekilde bulaşır.⁷³

İzole, izole etmek kelimelerinden türetilen izolasyon kelime anlamı olarak “yalıtım, tecrit, yalnız bırakmak”⁷⁴ vb. anlamlara gelir. Terim anlamı ise kişinin topluma karışmasını önlemek amacıyla onu çevresinden ayırmak ve yalıtımlı bir

⁷² Bkz. Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 7.

⁷³ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e., s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

⁷⁴ Parlatur; Gözaydın; Zülfikar; Aksu; Türkmen; Yılmaz, a.g.e., Cilt. 1, s. 1132.

ortamda yalnız bırakmaktır. Karantina kavramı ise bulaşıcı bir hastalık nedeniyle bir bölgeye giriş ve çıkışı belli bir süre için yasaklayarak hareketliliği durdurmaktadır. Bulaşıcı bir hastalığın yaygın olduğu bir yer veya bölgeden gelen kişiyi geçici olarak bir yerde tutarak gözlemlemek şeklinde uygulanan bir sağlık önlemidir.⁷⁵ Halkın ve toplumun içerisine karışmadan bir yere kapanarak dışarı çıkmamayı ifade eder.

Bir kişinin sadece nefes alıp vermesiyle enfekte kişiden çıkan damlacıkları soluması enfekte olması için yeterlidir. Bu nedenle, hasta kişiyle arasında bir metreden fazla sosyal mesafe bırakması önemlidir. Bu virüsün, enfekte kişide semptomlar ortaya çıkmadan önce bile bir kişiden diğerine bulaşabileceğini belirtmekte fayda vardır. Bu nedenle, hasta görünüp görünmediğine bakılmaksızın insanlar arasında fiziksel mesafe korunmalıdır. Gerçek enfeksiyon ile virüsün kuluçka dönemi olarak bilinen semptomların ortaya çıkması arasındaki tahmini süre bir ile on dört gün arasında değişmektedir. Bu nedenle, virüs bulaştığından şüphelenilen herhangi bir kişi, enfeksiyonun diğer insanlara bulaşmasını önlemek için yeterli bir süre boyunca sıhhi izolasyona ve ev karantinasına uymalıdır.⁷⁶

İslâm toplumu dünya hayatında başa gelen her musibeti imtihan vesilesi olarak görmüştür. Salgın hastalıklar da bu şekilde algılanmış ve bu hastalıklarla mücadele kapsamında hastalığa yakalanan kişi sağlam bir tevekkül inancı çerçevesinde tam bir sabır ve dua örneği göstererek kendisini karantinaya almalı ve koruyucu hekimlik uygulamalarının yanında tıbbi tedaviye başvurarak hastalığa göğüs germelidir.

Çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da izolasyon ve karantinede asıl amaç hastalığın başkasına yayılma ve bulaşmasını önlemek için hastayı başka yerde tutmaktır. İzolasyon ve karantina, bireysel karantina/evde izolasyon ve toplumsal karantina/sosyal izolasyon olarak ikiye ayrılabilir.⁷⁷

Evde izolasyon, zorunlu ihtiyaçlar haricinde evde kalarak evden çıkmamayı ifade eder. Hastalık belirtileri aile fertlerinden birinde izleniyorsa o kişinin kendisini bol hava alacak farklı bir odaya kapatılarak diğer hane halkından uzak durması gerekir. Sosyal yalıtkan ise Covid-19, grip, verem vb. solunum ve hava yoluyla bulaşan

⁷⁵ Parlatır; Gözaydın; Zülfikar; Aksu; Türkmen; Yılmaz, a.g.e., Cilt. 2, s. 1208.

⁷⁶ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e., s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

⁷⁷ Bkz. Murat Polat, "İslâm Hukukunda Karantina Ahkâmı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 1, 2020, s. 99-101.

hastalıkların yayılımını engellemek için kişinin kendisini kısmî veya tamamen toplumdan uzaklaştırmasıdır. Okul, cami, alışveriş merkezi (AVM) gibi yerlerin kapanması; toplantı, festival vb. uygulamaların iptal edilerek yasaklanması sosyal izolasyona örnek olarak gösterilebilir.

Salgın hastalıklar, vücut için zararlı bakteri ve virüslerin yaşamlarını sürdüremeyecekleri ortamları terk ederek yeni habitatlar (yaşam alanları) oluşturmaları neticesinde ortaya çıkan durumdur. Bakteri gibi canlı olmayan virüsler, kendi başlarına hayatlarını idame edemezler. Musafaha yapma (tokalaşma), sarılıp kucaklaşma, misafirlğe gitme vb. ziyaretler virüslerin hızla başka bireylere bulaşmalarına vesile olarak salgının çabuk yayılmasına aracılık yapar. Alanında uzman ekiplerden oluşan sağlık bilim kurulları insanların çokça yaptığı bu davranışları azaltmak için izolasyon ve karantina uygulamalarını önermektedirler.⁷⁸

İslâm tarihinde salgın hastalıklarla ilgili olarak alınan tedbirler hususunda özellikle de karantina tedbiri mevzuunda sahabelerden günümüz âlimlerine kadar ulema arasında çeşitli görüş farklılıkları yaşandığı bilinmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra İslâm i fetih hareketleri devam etmiş ve özellikle ikinci halife Hz. Ömer (r.a.) zamanında İslâm, daha geniş coğrafyalara yayılmıştı. Bir gün halife Hz. Ömer, ensar ve muhacirlerden oluşan bir grubu yanına alarak Şam bölgesini denetlemek üzere yola çıkar. Sarğ/ sarag⁷⁹ denilen bir mevkiye geldiklerinde bölgenin askeri komutasının kendisinde olduğu Ebû Ubeyde bin Cerrah (ö.18/639) ve yanındaki diğer bazı komutanlar bölgedeki salgın hastalığı haber vermek üzere Hz. Ömer'i karşılayıp yaşanan veba salgını hakkında kendisine bilgi verdiler. Bu bilgilendirme neticesinde salgın hastalık karşısında takınılacak tavır ile ilgili Halife Hz. Ömer, Abdullah bin Abbas ile birlikte muhacir ve ensardan oluşan grupla ayrı ayrı istişarelerde bulunmuştur. Farklı görüş ayrılıklarının ortaya çıkması üzerine Hz. Ömer Şam'a ilerlemeyi durdurmuş ve oraya girmeyerek geri dönmeyi tavsiye etmiştir. Bu karar sonrası ordu komutanı Ebû Ubeyde b. Cerrah, Hz. Ömer'e sitemde bulunmuş ve şöyle demiştir: *“Allah'ın kaderinden mi kaçuyorsunuz ey emirel mü'minin.”* Bu söz üzerine Halife Hz. Ömer de üzülererek Ebû Ubeyde b. Cerraha dönerek *“Bu sözü senden başkası söyleseydi şaşırılmazdım.”* demiş ve şöyle devam etmiştir: *“Evet. Allah'ın*

⁷⁸ Bkz. Kaan, a.g.e., s. 10.

⁷⁹ Sarğ: Tebük ve Şam arasında hac yolu üzerinde bulunan bir mevkiinin adı.

kaderinden yine başka bir kaderine kaçıyoruz. Senin develerin olsa bir tarafı verimli, diğer tarafı da çorak bir vadiye inseler ve sen verimli yerde otlatsan Allah'ın kaderiyle otlatmış; çorak yerde otlatsan yine O'nun kaderiyle otlatmış sayılmaz mıydın?" O sırada orada bulunmayan ancak sonradan gelen Abdurrahman b. Avf'ın, "Ben Allah Resulü'nden şunu işittim: Bir yerde vebanın olduğunu işittiğinizde oraya girmeyiniz. Şayet vebanın bulunduğu yerde olursanız da oradan çıkmayınız." Hz. Ömer bunun üzerine "Çok şükür ya Rabbi! Haydi, öyleyse dönelim." dedi ve hep beraber Medine'ye geri döndüler.⁸⁰ Abdurrahman b. Avf'ın dile getirdiği yukarıdaki peygamber efendimizin hadisi şerifi ve Hz. Ömer'in salgın hastalığın ortaya çıktığı beldeye girmemek üzerine aldığı bu karar İslâm âlimlerine göre İslâm hukukunda fiilen karantinanın uygulandığına işaret etmektedir. Hatta bazı ulema, yukarıdaki uygulamayı örnek göstererek karantinanın patentinin İslâm 'a ait olduğunu belirtmişlerdir.⁸¹

Zeytune Üniversitesi hocası Muhammed Menaî gibi bazı İslâm âlimleri karantina ve izolasyon tedbir ve uygulamalarının kader inancıyla çeliştiği için caiz olmadığını dile getirirken, Tunus müftüsü Muhammed BAYRAM gibi pek çok İslâm âlimi ise karantina uygulaması ve tedbirlerine uymanın vacip olduğu yönünde görüş belirterek fetva vermişlerdir.⁸² Mehmet Akif ERSOY, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan salgın hastalıklar karşısında alınan tedbirlerin ancak tıbbi gerekçelere dayandırılması suretiyle caiz olacağı yönünde görüş belirtirken,⁸³ Ahmed Şirani ise dua ederek günahlardan tevbe edilmesi; ev, sokak, yiyecek-içeceklerin temizliğine azami önem verilmesi ve doktorların tavsiyelerine harfiyen uyulması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.⁸⁴

Osmanlı Devleti döneminde karantina hizmetlerini yürütmek ve karantina kurallarını düzenlemek amacıyla "Karantina Meclisi", "Sıhhiye Meclisi", "Meclis-i

⁸⁰ Buhârî, "Tıb", 30.

⁸¹ Bkz. Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, Kahire: Dâru's-Selâm, 1424, Cilt. 1, s. 571.

⁸² Rifâa et-Tahtâvî, *Tahlîşü'l-İbrîz fi Telhîşi Bârîz*, b.y., y.y., 1290/1873, s. 97, akt. Enver Osman Kaan, "Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fikhî Analizi", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 2020, s. 10.

⁸³ Mehmet Akif Ersoy, "Koleraya Dair", *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)*, Cilt. 5, Sayı. 115, İstanbul 1908, s. 178.

⁸⁴ Bkz. Ahmed Şirani, "Kolera Münasebetiyle Makale-i Mahsusa", *Beyânülhak*, Cilt. 5, Sayı. 128, İstanbul 1911, s. 2319.

Tahaffuz” vb. isimlerle Karantina Nezareti kurulmuştur.⁸⁵ Osmanlı Devleti’nde karantina karar ve tedbirlerine karşı çıkan kişileri ikna etmek için din adamlarından fetvalar alınmış ve bu fetvalar resmi gazetelerde yayımlanarak halka ulaştırılmıştır.⁸⁶ Daha çok kaderci görüşe sahip olan kişiler, karantina kapsamında alınan kararlara sert tepkiler göstermişlerdir. Halk bilinçlendirildikten sonra salgınla mücadele kapsamında yurt dışından yabancı hekimler de getirilmiştir.

İslâm hukuku, insan ve toplum sağlığına büyük önem ve değer vermiş, haksız biçimde insan ve toplum hayatına kastedecek her uygulamayı yasaklamıştır. Salgın hastalıklar da insan ve toplum sağlığını olumsuz etkileyerek tehlikeye düşürdüğünden salgın hastalıklardan sakınmak ve salgınla mücadele ederek karantina uygulamasına uymak hükmen vacip olur. Bu hükme istinaden bir yerde karantina uygulaması yetkili makamlarca ilan edildikten sonra o bölgedeki insanların dışarıya çıkması, bölge dışındaki insanların ise oraya girmeleri cumhur ulemaya göre haramdır. İmam Beğavi ise hüküm olarak karantina bölgesinden çıkmanın haram olduğunu, karantina bölgesine girmenin ise tenzihen mekruh olduğunu belirtir.⁸⁷ İmam Malik ise Hz. Muhammed (s.a.v)’in “ *Bir yerde taun olduğunu duyarsanız oraya girmeyin, oraya girmişseniz çıkmayın*”⁸⁸ hadisinin tavsiye içererek kesin yasağı içermediğini dolayısıyla salgının olduğu yerden çıkmanın günah olmadığını savunmaktadır.⁸⁹

Yüce kitabımız Kuran-ı Kerimde “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.*”⁹⁰ , “*Kendinizi helak etmeyiniz*”⁹¹ âyet-i kerîmeleri ile sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’in “*Cüzzamlıdan aslandan kaçır gibi kaçın.*”⁹² , “*Hasta olan kimse sağlam olan kimsenin yanına gitmesin.*”⁹³ , “*Bir yerde taun olduğunu duyarsanız oraya girmeyin, oraya girmişseniz çıkmayın.*”⁹⁴ hadisi

⁸⁵ Gülten Dinç, “Orta Asya Türk Topluluklarından Günümüz Türkiye’sine Bulaşıcı ve Salgın Hastalıkların Gelişimi”, Editörler: İbrahim Başağaoğlu, Gülten Dinç, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı. 18, İstanbul 2012, s. 83.

⁸⁶ Şule Osmanoğaoğlu, Berfin Melikoğlu, “Tahaffuzhane ve Gümrük Veteriner Müdürlüklerinin Yapılandırılmasına İlişkin Tarihsel Değerlendirme”, *Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi*, 2011, Sayı. 1-2, s. 80.

⁸⁷ Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Fetâva’r-Remlî*, Cilt. 4, b.y.: Mektebetü’l İslamiyye, ts., s. 232-233.

⁸⁸ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî “Selam”, 32, *el-Cami’uş-Sahih*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, ts.

⁸⁹ Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey, *el-Ğavânînü’l-fikhiyye*, b.y., y.y., ts., s. 296.

⁹⁰ Bakara, 2/195.

⁹¹ Nisâ, 4/29.

⁹² Buhârî, “Tıp”, 19.

⁹³ Buhârî, “Tıp”, 52.

⁹⁴ Buhârî, “Tıp”, 30; Müslim, Selam, 92-96.

şerifleri bütün olarak referans alınıp değerlendirildiğinde salgın hastalığın önüne geçmek ve hastalığı kontrol altına almanın yolunun merkezi hükümet ve yerel yönetimler ile sağlık bilim kurulları ve il hıfzıssıhha kurullarının alacağı karantina uygulaması ve tedbirlerine sıkı sıkıya riayetle mümkün olabileceği gözler önüne serilmektedir. Karantina uygulamasına bireysel ve toplumsal olarak uymanın bir zorunluluk olduğu dolayısıyla karantina uygulamasının delinmesinin dini/uhrevi ve dünyevi ceza ve sorumluluklarının olduğu aşikârdır. Bu sorumluluklardan kurtulmanın yegâne yolu ise din, bilim ve aklın verilerinin ışığında hareket ederek gerek kendisinin ruh ve beden sağlığını gerekse toplum sağlığını koruyucu tüm tedbirleri alarak alınan bu önlemlere harfiyen uymaktan geçmektedir.

İslâm hukukunun aslı, birey zararına/aleyhine olsa bile kamu faydasına/lehine hüküm vermektir. (Mecelle, 26. Md.) Mubah fiiller ancak, başka birine eziyet ve zarar vermemek şartı ile câiz hale gelir. İnsanın, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkı vardır. (Mecelle, 96. Md.) Ancak bu tasarruf, şeriatın amacını koruyup gözetmek esasına bağlanmıştır. Yine İnsanın bireysel hakkı üzerinde tasarrufta bulunması ancak bu hak kullanıldığı zaman başkaları zarar görmeyecek ise sahih/geçerli olur. Bu fıkhi ilkeler ışığında kamu otoritelerinin halk sağlığını korumak için koronavirüs pandemisi felaketinde olduğu gibi yurtdışından dönen fertlerden oluşan grupları karantinaya almaları zorunlu bir gerekliliktir. Devletin hastalığın seyrinin artması neticesinde şehir, kasaba ve köyler ile evleri mecburi olarak karantinaya almak gibi tüm uygulamaları yürürlüğe koymasında İslâm fıkhi açısından bir sakınca bulunmamakta olup aksine bu tür uygulamaları yürürlüğe koyması ve takibini yapması vacip hale gelmektedir.⁹⁵

2.2. Toplu/Cemaatle Yapılan İbadetlerin Askıya Alınması veya Belli Kurallara Bağlanması

Dinlerin asıl/temel gayesi insanların dünya ve ahiret hayatında mutlu, huzurlu ve sağlıklı yaşamalarını sağlamaktır. Tüm ilahi ve beşeri dinlerin temelinde insana ve insan hayatına saygı esastır. İnsan hayatını koruma dinlerin korunmasını istediği zaruretlerin başında gelmektedir. İnsan hayatı korunamadığı takdirde İslâm

⁹⁵ Bkz. Fazl b. Abdillâh Murâd, *Mukaddime fi Fıkhi'l-Asr*, (San'a: el-Ceylü'l-cedid, 1437/2016), 1/489; Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 14.

hukukunun zaruri olarak korunması gerekli diğerk ilkelere olan dini, akli, nesli ve mali korumak da imkânsız hale gelir.⁹⁶

İnsanın sağık, huzur, mutluluk ve emniyet içerisinde hayatını sürdürmesini amaç edinen İslâm dininin temel prensiplerinden bir tanesi “hayatı koruma” demek olan “*hıfz-ı nefis*”tir.⁹⁷ Dolayısıyla insanın ruh ve beden bütünlüğüne zarar verecek her hareket İslâm dini tarafından büyük günahlardan sayılarak yasaklanmıştır.

İslâm hukuku, insan canının önemini ve onu korumanın İslâm şeriatının bütünsel amaçları arasında olduğunu belirtmektedir. Hedefi insan hayatının kaybedilmesini önlemek olan tüm uygulamalar, şer’i açıdan muteberdir. Bu hususta dikkat edilmesi gereken şudur ki şer’i amaçların yeniden sıraya konulması, şeriat ve fikhin öncelikli konularındandır. Örneğin bazıları, “*Hayat kaybedilince dini ibadetler de yapılamaz.*” şeklindeki ve “*Şüphesiz ki âdemoğlunun hakkı, Allahu Teâlâ’nın haklarına tercih edilir.*” şeklindeki gerekçeler ile “*canı korumayı dini korumanın*” önüne geçirmişlerdir. Çünkü insanoğlunun hakları, onun kısıtlı ve dar imkânları göz önüne alınarak şekillendirilmiştir. Allah’ın hakları ise, hoşgörü ve kolaylaştırma üzerine bina edilmiştir. Bu arada bazılarına göre ise hiçbir amaç “*dini koruma*” amacının önüne geçirilemez. Şüphesiz ki muteber olan görüş önceki görüşdür.⁹⁸

Karantina konusunda da belirttiğimiz üzere salgın hastalıklar da insan ve toplum hayatına kastederek bunların ortadan kalkmasına yol açtığından salgın hastalıklardan sakınma ve salgın hastalıklarla mücadele etmenin yollarından bir tanesi de insanların bir araya gelmelerini engelleyici tedbirler almaktır. Bu tedbirlerden biri de salgın hastalık döneminde ibadet mekânlarında yapılan ibadetleri belli kurallara bağlama veya salgının seyrine göre bu ibadet mekânlarını toplu ibadete geçici süreliğine kapatma şeklinde olmaktadır.

Bulaşıcı hastalıklara karşı gerekli tüm tedbirleri almak dinimizin emri olarak telakki edilmeli ve bireysel sorumlulukları yerine getirmek için herkes üzerine düşen tüm önlemleri almalıdır. Salgın hastalığa muttali olan, taşıyıcı olup hastalık belirtisi olmayan veya hastayla teması olan şüpheli kişilerin toplum içine karışmaları hele de

⁹⁶ Tâhir b. Âşûr, *Mağâşidü’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye*, thk. Muhammed ez-Zuhayli, Dimeşk: Daru’l Kalem, 2016, s. 27.

⁹⁷ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Mustasfâ*, Darü'n-Nefais, Beyrut 2011, s. 174.

⁹⁸ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 9.

ibadet mekânlarında cemaate katılıp cemaatle toplu ibadete iştirak ederek kişi veya toplum sağlığını riske atmaları dinimizce uygun görülmemektedir. Bu kişilerin Cuma, Cenaze, Bayram ve vakit namazlarını cemaatle cami veya mescitlerde kılmaları caiz değildir.

İslâm fihhına göre cemaat, kamu mazereti veya bireysel bir özür/mazeret yoksa terk edilmez. Mazeretler sebebiyle cemaati terk etmek ancak câiz olur. Toplu halde ifâ edilmesi zorunlu olan ibadetlere iştirak etmenin temel şartlarından biri sağlıklı olmaktır. Salgın hastalıklar, cami ve mescitlerde cemaate katılmamanın geçerli gerekçesidir.⁹⁹ Ayrıca başkalarına eza/rahatsızlık vermek ve Müslüman kardeşine zarar vermek de dinimizce yasaklanmış olup herkesin bu konularda duyarlılık göstermesi istenmiştir. Câbir'in (r.a.) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) konu ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "*Kim sarımsak veya soğan yemişse, bize ve mescidimize yaklaşmasın! (Evinde otursun).*"¹⁰⁰ Bu hadisi şerif İslâm dininin temel mabetleri olan camii ve mescitlerin her türlü rahatsızlık ve sıkıntı yaratacak tüm olumsuz etkenlerden uzak tutulması gerektiğine işaret etmektedir. Başkalarına sıkıntı ve rahatsızlık verme ihtimali olan insanların, ibadet için bile olsa toplu ibadet mahalli olan cami ve mescitlere gelmemeleri, cemaate karışıp toplu ibadete iştirak etmemeleri ve ibadetlerini evlerinde yapmaları şiddetle tavsiye edilmiştir. Yine başka bir hadisi şerifinde peygamber efendimiz "*İslâm 'da zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur.*"¹⁰¹ demiştir. Bir insanın kokusuyla bile başkalarına rahatsızlık vermesi yasaklanmışken salgın hastalık döneminde pozitif vaka olan, virüs taşıyıcı veya temaslı olan kişilerin cami ve mescit gibi sosyal ibadet alanlarına karışıp yaklaşmaları, hastalığı başkalarına bulaştırarak rahatsızlanmalarına hatta belki de ölümlerine sebep olacaktır. Müslüman, her zaman sorumluluk ödev ve bilinciyle hareket etmelidir. Başkasına verdiği her türlü zararın kul hakkı ihlaline sebebiyet vereceğini, kişi ve toplum vicdanında derin ve onulmaz yaralar açacağını bilmelidir.

⁹⁹ Kaan, a.g.e., s. 13.

¹⁰⁰ Buhârî, "Ezan", 160, "Et'ime", 49, "İsti'zân", 24; Müslim, "Mesacid", 73.

¹⁰¹ Bkz. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (İmam Mâlik), *el-Muvatta'*, "Akdıye", 31, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Abu Dabi, Müesseses Zâid b. Sultan, 1425/2004; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (Ahmed b. Hanbel), *el-Müsned*, I, 313, thk. Şuayb Arnavud, b.y. *Müessesetü'r-risâle*, 1421/2001; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni (İbn Mâce), "Ahkâm", 17, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, b.y., İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İslâm hukukunun genel ilkelerinden biri “*Zaruretler mahzurlu durumları mubah kılar.*” kuralıdır.¹⁰² Günümüz Covid-19 pandemisi gibi küresel çaplı veya bölgesel salgın hastalıklar karşısında insanların ve toplumun sorumluluğu üzerinde olan merkezi hükümet ve yerel yönetimler, din işleri yüksek kurulunun önerileri doğrultusunda salgını kontrol altına almak için toplu ibadet mahalleri olan cami ve mescitleri belirli süreliğine kapatma yetkilerini kullanabilirler. Cuma namazı ve hac ibadeti gibi İslâm’ın şiarlarından olan ve toplu olarak yapılması zaruri olan bu ibadetleri tamamen yasaklamak yerine zaruri tedbirleri almak şartıyla kontrollü şekilde bu ibadetlerin yerine getirilmesine izin verilmesi daha makuldür.¹⁰³ Yine Hz. Ömer (r.a.) cüzzamlı bir kadını Kâbe’yi tavaf etmekten men etmiş ancak cüzzam hastalığı nedeniyle Kâbe’nin tavaf edilmesini tamamen yasaklamamıştır.¹⁰⁴

İslâm tarihine baktığımızda şiddetli yağışlı (yağmurlu) bir günde Abdullah b. Abbas müezzine, ezandaki şهادet cümlelerini söyledikten sonra “*Hayya alas-Salah*” sözleri yerine “*Salatu fi buyutikum*” (*namaz evinizde/namazı evlerinizde kılın*)” nidasında bulunma talimatı vermiştir. Bu uygulamayı yadırgayıp eleştirenlere Hz. Peygamberin böyle yaptığını rivayet etmiştir.¹⁰⁵ Günümüzde de okunan ezanların ardından müezzinlerin cami minarelerinde hoparlörlerden halka salgından korunmak için alınacak tedbirleri hatırlattıklarına ve salgının ivedilikle son bulması için niyazda bulduklarına şahit olmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) cemaate katılmamayı mubah kılan durumlar arasında hastalık, korku, olumsuz hava koşulları vb. durumları saymıştır. Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: “*Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir övri olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez. Meşru özür nedir? Ey Allah’ın Resulü! denildi. Korku veya hastalıktır.*” buyurdu.¹⁰⁶

Ulemanın referans aldığı bir kurala göre kişi, kul hakkı ile Allah hakkı arasında bir tercih yapması durumunda kaldığında kul hakkını tercih ederek hareket

¹⁰² Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir*, Beyrut: Daru’l-Kütübu’l-İlmiyye, 1990, s. 84; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (İbn Nuceym), *el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir*, Beyrut: Daru’l-Kütübu’l-İlmiyye, 1999, s. 85.

¹⁰³ Mesud Sabri, *Fetaval-Ulema Havle Firüs Korona*, Kahire: Darü’l-beşir, 2020, s. 159.

¹⁰⁴ Muhammed Hişam Burhani, *Seddu’z-Zerai fi’ş-Şeriatî’l-İslamiyye*, Beyrut: y.y.1406/1985, s. 495-603, akt. Enver Osman KAAAN, “Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fıkhî Analizi”, Kocaeli İlahiyat Dergisi, 2020, s. 13.

¹⁰⁵ Buhârî, “Cuma”, 14; Müslim, “Salat’ul-Musafirin”, 3.

¹⁰⁶ Ebü Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdzî (Ebü Dâvûd), “Salat”, 47, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd, Beyrut, y.y., ts.

etmelidir.¹⁰⁷ İslâm hukukunda da Âdemoğlunun hakkı, Allahu Teâlâ'nın hakkı yenmediği sürece kesinlikle daha önceliklidir ilkesi benimsenmiştir. Önce insan hayatı, önce sağlık düsturundan hareketle her zaman ve her mekânda hijyen ve sosyal mesafe kurallarına uyarak, cemaat fertlerinin cami ve mescitlerde sosyal mesafenin korunması şartıyla ibadete duracakları yerlerin işaretlenmesi, ibadethane girişlerinde dezenfektan stant ve aparatlarının konularak kullanıma hazır halde tutulması, ibadethanelerde tek kullanımlık seccade bulundurulması veya herkesin seccadesini evden götürmesi vb. şartların sağlanması koşullarıyla ibadet mahallerinin salgının seyrine bakılarak açılmasına yine ilgili makam ve mercilerce karar verilebilir.

Şüphesiz ki camileri kapatmak, geçici süreliğine de olsa cuma namazını askıya almak inançlı insanlar üzerinde hüznü ortamı oluşturmuştur. Yine şüphe yok ki bu uygulamalar; aslen faydalı olan fiilleri kısıtlamakta veya kaldırmaktadır. Bu kısıtlamaların tamamı, şeriatın amaçları ile fayda ve zarar fikhinin birer sonucudur.¹⁰⁸ Can kaybının önüne geçmek, dini vecibelerin eda edilmesinin getireceği faydadan muhakkak ki daha büyüktür. Çünkü can kaybını geri getirmek, telafi ve tazmin etmek hiçbir şekilde mümkün değildir. Ama namaz özellikle de Cuma namazı böyle değildir. Nitekim şeriatı yağmur, şiddetli fırtına, çamur gibi mazeretler cemaate katılmama ve mescitte/camide namaz kılmayı terk etme için geçerli mubah mazeretlerden sayılmaktadır. Bu sayılan özürlerin tamamı korona virüsünün yayılması korkusundan kat kat daha hafiftir.¹⁰⁹

Dinin asıl amacı, yeryüzüne halife olarak gönderilen insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. İslâm hukukunda can korkusu, vacibi terk etme konusunda bir mazeret olarak kabul edilir. İnsanın güç ve kuvvetini aşan durumlarda yine vacip düşer. Zaruret durumunda da haram yoktur. Eza ve mazeretin mevcudiyeti, cemaate katılmama ruhsatını doğurur. Cemaate katılmamanın câiz olduğu her durumda, Cuma namazını terk etmek de câizdir. Salgın gibi mazeretler de, cemaate katılma ve topluca ibadet etme hükmünü düşürür.

¹⁰⁷ Bkz. Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm, *Qavâ'idü'l-Ahkâm fî Meşâlihi'l-Enâm*, Dimaşk 2000, Cilt. I, s. 255; Şehabeddin el-Karafi, *el-Furuk*, Beyrut ts. II, s. 203.

¹⁰⁸ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 15-16.

¹⁰⁹ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 15,16.

2.3. Salgın İçin Özel Hastaneler Yapma

Salgın hastalıkların zuhur ettiği dönemde alınacak önlemlerin başında salgına mahsus salgın hastaneleri yapmak gelir. İnsan hayatına verilen önem ve değer açısından devletin bu hastaneleri imar etmesi ve acilen faal duruma getirmesi sosyal devletin ödev ve sorumluluklarındandır.¹¹⁰ Salgının önüne geçmek maksadıyla hastalığa yakalanan insanları toplumdan tecrit ederek toplum sağlığını korumak maksadıyla tarihsel süreçte pek çok salgına özel karantina hastaneleri inşa edilmiştir. Mesela İslâm tarihinde Emeviler döneminde cüzzam hastalarını toplumdan tecrit için özel hastaneler inşa ettirilmiş ve onların her türlü ihtiyaçlarına yardımcı olacak hizmetçiler tahsis edilmiştir.¹¹¹ Osmanlı devleti döneminde salgın hastalığa yakalananları toplumdan tecrit etmek, onları tedavi etmek ve ihtiyaçlarını gidermek için salgına özel cüzzamhane, tahaffuzhane vb. hastaneler yapılmıştır.¹¹² Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulamasının Sultan 2. Mahmud zamanında yaşanan 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında uygulandığı tarihi kaynaklarda belirtilmiştir.¹¹³

Osmanlı Devleti'nde tahaffuzhaneler bütün salgın hastalıklar, özellikle de kolera ve veba için imar edilmiş mekânlardır. Tahaffuzhaneler, sıhhiye meclislerinin kurulmasıyla beraber kurulmuş olan önemli sağlık merkezleridir. Bu sağlık kuruluşlarından bazıları sadece salgın zamanında kullanılmıştır. Bazı özel hastaneler, salgın hastalıklar için özellikle inşa edilmişlerdir. Osmanlı'da ilk yerleşik tahaffuzhane, 1839 yılında Meclis-i Tahaffuz emrine verilen Kuleli Kışlası'nda başlamış ve Kuleli Kışlası, 1842 yılı sonlarına kadar tahaffuzhane olarak kullanılmıştır. Bu kışla özellikle Akdeniz ve Karadeniz'den gelen gemiler için karantina merkezi olmuştur.¹¹⁴ Ardından 1843 yılında Kartal, 1844'te Anadolu Kavağı Tahaffuzhaneleri kurulmuştur. 1893 yılında Akdeniz, Karadeniz ve Boğazlar

¹¹⁰ Polat, a.g.e., s. 106.

¹¹¹ Bkz. İbn Kesir, *el-el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî (b.y. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1998), 9/186.

¹¹² M. Zeki Palalı, "Cüzzam", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, Cilt. 8, s. 152.

¹¹³ Gülden Sarıyıldız, "Karantina", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, Cilt. 24, s. 463-465.

¹¹⁴ Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt. 5, İstanbul 1985, s. 1324.

çevresinde 107, Kızıldeniz’de 18, İran sınırında ise 23 yerde sağlık merkezleri ve tahaffuzhaneler bulunuyordu.¹¹⁵

Covid-19 pandemisinin ortaya çıktığı ilk şehir olan Çin'in Vuhan şehrinde 2020 Şubat ayında bin beş yüz kişiye hizmet verecek özel hastane beş günde inşa edilmiş ve böylece salgının kontrolü daha kolay olmuştur.¹¹⁶ Ülkemizde de Covid-19 pandemisi için tüm illerde pandemiye özel hastaneler belirlenmiş ayrıca bazı büyük illerimizde ise salgını kontrol altında tutmak ve meskûn mahalde oturan insanlardan hastaları uzaklaştırmak için pandemi hastaneleri kısa sürede kurularak faaliyetlerine hemen başlamaları sağlanmıştır. Salgınla mücadele kapsamında mesela İstanbul’da Sancaktepe Prof. Dr. Feriha Öz Acil Durum Hastanesi ve Yeşilköy Atatürk Havalimanı alanında Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesi gibi bin yataklı iki hastane bir buçuk ayda bitirilerek faaliyete sokulmuştur¹¹⁷. Bu hastanelerin asıl amacı salgınla mücadele kapsamında salgının bulaşmasını ve yayılmasını önlemek ve durumu şüpheli görülenleri gözetim altında tutarak sağlıklı bireylerden soyutlamaktır.

2.4. Aşı Bulma, Üretme ve Aşılama Çalışmaları

Fıkıh usulü açısından sağlık bilimlerinin (tıp) yanı sıra bu bilimlerin alt yapısını oluşturan diğer pozitif bilimleri öğrenmek, can güvenliğini sağlamak üzere önleyici ve tedavi edici sağlık faaliyetlerinin tümü, dinin can güvenliğini koruma ilkesiyle ortak bir zeminde buluşmaktadır. Fakihler bu alanlarda ilim tahsil etmeyi farz-ı kifâye olarak değerlendirmektedir.¹¹⁸ Günümüzde salgın hastalıklara karşı laboratuvar ve eczanelerde aşı ve ilaç üretme faaliyetlerinin tümü farz-ı kifâye kapsamına girmektedir. İslâm ülkeleri bu konuda ekonomik ve bilimsel imkânlarını seferber ederek yardımlaşma ve işbirliği içinde çalışarak üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmekle mükelleftir.¹¹⁹

¹¹⁵ Bedi Şehsuvaroğlu, *Türkiye Karantina Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1957, s. 299.

¹¹⁶ Bkz. TRTHABER, Çin'de vakalar arttı, 5 günde 1500 odalı hastane yapıldı, Erişim tarihi: 07.12.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinde-vakalar-artti-5-gunde-1500-odali-hastane-yapildi-547779.html>

¹¹⁷ Anadolu Ajansı, Prof. Dr. Murat Dilmener Acil Durum Hastanesi Kovid-19 yükünü omuzluyor, Erişim tarihi: 07.12.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/prof-dr-murat-dilmener-acil-durum-hastanesi-kovid-19-yukunu-omuzluyor/1897008>,

¹¹⁸ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1341, 1/16; İbn Abdisselâm, a.g.e., 1/6, 1/139.

¹¹⁹ Korkut, a.g.e., s. 6.

Salgın hastalıklar döneminde ülke yönetimleri ile sağlık kurum ve kuruluşları salgınla mücadele kapsamında aşı üretmek için adeta birbirleriyle yarışlar. Salgının kısa zaman zarfında milyonlarca kişiyi etkilemesi ve binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanması, ekonomik ve sosyal açılardan hayatın durması, salgın için olağanüstü ekonomik desteğin ve insan gücünün ayrılması aşı çalışmalarının hızlanmasına neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 11 Aralık 2020 tarihi itibarıyla dünyada 28 ülkede geliştirilmekte olan 9 ayrı kategoride 214 farklı aşı mevcuttur.¹²⁰ Bu aşuların 52'si klinik fazda, 13'ü Faz 3 aşamasındadır. 2020 tarihinde ilk kez Birleşik Devletler Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) onayı alan ve bir mRNA aşısı olan Pfizer/Biontech aşısıdır. Moderna'nın geliştirdiği mRNA aşısı FDA onayına başvuran ikinci aşıdır. AstraZeneca'nın Oxford Üniversitesi ile birlikte geliştirdiği replike olmayan viral vektör aşısı ve Çinli Sinovac'ın geleneksel aşı üretim teknolojisi ile geliştirdiği inaktif virüs aşısı CoronaVac faz çalışmalarını tamamlayıp onay alan aşılardandır.¹²¹

Yeni karşılaşılan salgın hastalıkla baş etmede en güçlü ve etkili yol hastalığı tedavi edecek aşığı bulmaktır. Aşı üretme süreci zorlu bir süreç olduğundan bilimsel ve teknik açıdan donanımlı bilim adamları aşığı bulmak için laboratuvarlarda adeta gecelerini gündüzlerine katarak çalışırlar. BioNTech firmasının CEO'su Prof. Dr. Uğur ŞAHİN ve eşi Özlem TÜRECİ, Pfizer/Biontech aşısını bularak onay alan ve dünyaca tanınan Türk asıllı bilim adamları arasına isimlerini altın harflerle yazdırdılar. Bazen bu uğurda canları pahasına bile olsa insanlığa fayda sağlamak ve hizmet etmek için deneysel çalışmalar yaparak başarıya ulaşmayı amaç edinen bu bilim adamları özel kuruluş ve kamu kurumları tarafından her türlü desteklenmektedir. Tüm dünyayı kasıp kavuran küresel salgın/pandemiyle mücadelede aşığı ilk bulan ülkeler maddi ve manevi olarak ön plana çıkarlar. Aşığı kendi insan ve toplumunun hizmetine sunmanın/kazandırmanın dışında diğer ülkelere ihraç ederek ekonomik açıdan ilerlerler.

Bilim adamları ve ilaç firmaları aşığı ve formülünü bulduktan sonra laboratuvarlarda seri üretime geçerek toplumun ihtiyaç duyduğu miktarda aşığı piyasaya sürerek toplumun sosyal izolasyonla sonuçlanan ve adeta kaos halini alan

¹²⁰ World Health Organization (2020). Draftlandscape of COVID-19 candidate vaccines, Erişim tarihi: 13.12.2020, <https://www.who.int/publications/m/item/draft-landscape-of-covid-19-candidate-vaccine>

¹²¹ Erdinç Yavuz, "COVID-19 Aşuları", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi (Turkish Journal of Family Practice)*, Cilt. 24, Sayı. 4, 2020, s. 224, https://jag.journalagent.com/tahd/pdfs/TAHD-88598-REVIEW_ARTICLE-YAVUZ.pdf

travmalardan bir nebze dahi olsa kurtulup nefes almalarına katkıda bulunurlar. Ülke hükümetleri aşı tedarik edildikten sonra öncelik sırası oluşturarak risk gruplarından başlamak üzere aşılama çalışmalarını başlatarak toplum sağlığını korumaya gayret gösterirler. Pandeminin sona erdirilebilmesi için gereken %60 - %70 toplum bağışıklığına ancak aşılarla ulaşılabilir.¹²² Tüm ülke yönetimlerinin asıl amacı salgını kontrol altında tutabilmek için ülke nüfusunun en az %60'ını oluşturan vatandaşlarını aşılaktır. Böylece hükümetler, siyasi ve sosyal açıdan gelecek baskıları öteleyerek sağlık kurum ve kuruluşlarıyla pandemiyle yapılan savaşı kazanmaya yönelik çaba gösterirler.

Aşı bulunduktan sonra zengin ülkeler, ekonomik güç ve imkânları ile siyasi bağlantılarını kullanarak aşıya kolay ulaşabilmekte ve ülke vatandaşlarını hızlıca aşılamaktadırlar. Bu süreçte üçüncü dünya ülkeleri diye adlandırabileceğimiz ekonomik açıdan fakir ülkeler, aşıya ulaşamamakta ve salgınla mücadelede yetersiz kalmaktadırlar. İnsanlığın birbirine en çok maddi ve manevi ihtiyaç duyduğu bu dönemde fakir ülkelerin vatandaşlarının görmezden gelinmesi, onların daha çok yalnızlığa itilmesine ve kaderleriyle baş başa bırakılmasına sebep olur. Bu sosyal adaletsizliği gidermek için Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) aldığı kararlar maalesef temenni ve önerilerin dışına çıkamamaktadır. Ülkeler bencil tavırlar göstererek insanlığın diğer yüzünü görmezlikten gelmektedirler.

“Bilgi, güçtür” ilkesiyle hareket ederek bilim üretmeye ve bilim adamları yetiştirmeye gayret eden ülkeler bilimsel alanın dışında sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel vb. diğer alanlarda da diğer ülkelere fark atarak isimlerini tarihe altın harflerle yazmaktadırlar. Böylece aşıyı ilk bulan bilim adamları dünyaca tanınmakta ve herkes tarafından büyük takdirle alkışlanmaktadır. Bunun yanı sıra insanlık için büyük bir icada imza attıkları için de kendileri haklı bir gurur yaşamaktadır.

2.5. Eğitim Kurumlarının Belli Sürelerle Kapatılması

Eğitim, kısaca insana bilgi, tutum, davranış ve beceri kazandırma süreci olarak tanımlanabilir. Bilgi toplumlarının diğer toplumlarla arasındaki fark, eğitime verdikleri önem ve eğitime aktardıkları payla ölçülebilir. Eğitim, toplumların olmazsa olmazıdır. Eğitime yapılan yatırımlar insana yapılan yatırımlarla eşdeğerdir.

¹²²Yavuz, a.g.e., s. 224.

Salgın hastalıklar gibi doğal afet vb. durumlarla karşılaşılması durumunda “önce hayat, önce sağlık” ilkesi gözetilerek ülke yönetimleri ve yerel yönetimler tarafından yeni kararlar alınarak eğitimin her kademesinde kapanmalar görülebilmektedir. Bu kapsamda ülkemizde de okulların kapatılması kararının alınması üzerine etkili bir uzaktan eğitim sistemi kurmak için Milli Eğitim Bakanlığı, dijital eğitim platformu olarak hizmet vermekte olan Eğitim Bilişim Ağı'nın (EBA) altyapısını ivedilikle güçlendirmiştir. Eğitimde fırsat eşitliğini gözeterek yarınımızın teminatı olan sevgili yavrularımızın ülkemizin her yerinden eğitime erişmesi için Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile işbirliği yaparak EBA TV'yi kurmuştur.¹²³ Böylece yüz yüze eğitim alma imkânının ortadan kalktığı dönemde uzaktan eğitim sistemine geçilerek eğitim süreci kesintisiz devam ettirilmiştir.

Bu kapanma süreci kimi zaman kısa, kimi zaman da uzun sürebilmektedir. Eğitimin önemine inanan toplumlar her koşulda eğitime devam etmenin çarelerini aramaktadırlar. Dijital çağı yaşayan günümüz dünyasında toplumlar yüz yüze eğitimin imkânsız olduğu durumlarda dijital ortama ayak uydurarak uzaktan eğitime ve çevrimiçi canlı ders eğitimine yönelmektedirler.

Dünya hızla gelişmekte ve değişmektedir. Bugün dünyaya yön veren toplumlar bilim ve teknoloji alanında da gelişmiş toplumlardır. Hızla değişen ve gelişen dünyaya uyum sağlamak ve bilgi toplumları arasında yer almak için tüm dünya ülkeleri erken çocukluk eğitiminden itibaren sırasıyla okul öncesi, temel eğitim, ortaöğretim, üniversite eğitimi hatta yetişkin eğitimi vb. formal veya informal eğitime büyük önem vermektedirler.

İslâm dininin ilk emri “Oku” emridir.¹²⁴ Bu ilk emir, dinimizin eğitime ve bilime verdiği önemi göstermesi açısından kayda değerdir. Dinimiz insanların okuyan, düşünüp sorgulayan, araştıran, gerçeği görüp inanan, üreten, taklitten tahkike ulaşan, insanlara faydalı hizmetler sunan bireyler olarak yetişmelerini ister. Yüce Allah, bilgili insanların diğer insanlara olan üstünlüğünü şu âyet-i kerîmelerde dile getirir: “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.*”¹²⁵, “*Bu iki*

¹²³ Bkz. Mahmut Özer, “Türkiye’de COVID-19 Salgını Sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Atılan Politika Adımları”, *Kastamonu Eğitim Dergisi (Kastamonu Education Journal)*, 2020, Cilt. 28, Sayı. 3, s. 1124, https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_05/01152722_MEBMakale.pdf

¹²⁴ Alak, 96/1.

¹²⁵ Zümer, 39/9.

*grubun durumu, kör ve sağır olan kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. Bunlar eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor musunuz?”*¹²⁶ Yine peygamber efendimiz (s.a.v.) ise ilim öğrenme hususunda kadın erkek ayrımı yapmadan ilim öğrenmenin kadın erkek herkes üzerine farz olduğunu dile getirmiştir.¹²⁷

İslâm hukuku açısından kısa bir değerlendirme yaptığımızda “*Zaruretin hükmü, zarureti aşamaz. (Yani zaruret hâlinde verilen hüküm, zaruret kalkınca devam etmez.)*” ve “*İş daralınca genişler (kolaylıklar getirilir); genişleyince ise daralır (yani sıkıntılar geçince normal hükümlere dönülür).*”¹²⁸ ilkeleri doğrultusunda yetkili makamlarca geçici sürelerle eğitim kurumlarının kademeleri bilimsel veriler doğrultusunda kısmi veya tam zamanlı olarak yüz yüze eğitime kapatılabilir.

İslâm dini, bireylerin maddi ve manevi her yönden eğitilmesi, bilginin yaygınlaştırılması ve insanı bilgiye götürecek tüm yolları aşarak gerçeğe ulaşması tavsiyesinde bulunur. Eğitim her koşul altında ve her yerde yapılabilmelidir. Fiziki buluşmanın imkânsız olduğu dönemlerde sanal ve çevrimiçi sınıf ortamları sağlanarak eğitime devam edilmeli, sosyalleşme ve kültürlenme süreci kesintisiz devam etmelidir. Ayrıca salgınla mücadele kapsamında ve salgının etki alanını daraltma açısından eğitim çok büyük bir önem arz etmektedir.

2.6. Maske Kullanımının Zorunlu Kılınması

Salgınla mücadelede izlenecek ve alınacak tedbirlerden bir tanesi de maske kullanımınıdır. Maske kullanımı Covid-19 pandemisi gibi solunum yoluyla bulaşan hastalıkların önlenmesine ve salgının kontrol altına alınmasına yönelik bir uygulamadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün elindeki son kanıtlara göre COVID-19 virüsü, solunum yolundan çıkan damlacıklar ve temasla insandan insana geçmektedir. Damlacık bulaşması, kişilerin enfeksiyonlu bir başka kişiyle yakın temasta olduğunda (1-1,5 metre) gerçekleşir. Enfeksiyona yol açabilecek solunum yolu kaynaklı damlacıklar hapşırma, öksürme ya da çok yakın temas sonucunda ağızdan, burundan ya da gözlerden giriş yapabilir.¹²⁹

¹²⁶ Hüd, 11/24.

¹²⁷ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

¹²⁸ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 10.

¹²⁹ WHO, “COVID-19 Hastalığında Maske Kullanımına İlişkin Öneriler (05.06.2020)”, Erişim tarihi: 09.11.2021, <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/WHO-maske.pdf>

Salgın hastalıklar daha çok hastalığı taşıyan kişiyle aynı ortamda bulunma, hasta kişinin kapalı ortamda hapşırma ve soluklanması sonucu sağlıklı kişiye geçer. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.), her konuda ümmetine en güzel örnek olduğu gibi salgın hastalıklar konusunda da bulaşın önlenmesi için kendisi bazı önlemler almış ve ümmetine de bu konularda tavsiyelerde bulunmuştur. Ebû Hureyre'den (r.a) gelen bir rivayete göre Peygamber efendimiz, hapşıracağı zaman ağzını elleri veya elbisesi ile örter ve sesini de kıstırdı.¹³⁰ Ayrıca Peygamber efendimiz *“Allah hapşırmayı sever, esnemeyi sevmez. Sizden biriniz hapşırır ve Allah'a hamd ederse, bunu işiten her Müslüman üzerine, yerhamukallah demesi bir görevdir. Fakat esnemeye gelince işte bu, şeytandandır. Sizden birisi namazda esneyecek olursa, mümkün mertebe kendini tutsun ve "hah" diye ses çıkarmasın. Çünkü bu şeytandandır, şeytan kendisine gülüyor demektir.”*¹³¹ diyerek esneme esnasında ağzı açarak dışarıya kötü nefes vermemeyi tavsiye etmiştir.

Kişi özellikle güncel olması hasebiyle Covid-19 salgını gibi solunum ve temas yoluyla bulaşan hastalıklara karşı maske takarak ağız ve burnunu kapatarak solunum yoluyla bulaş minimum düzeye indirebilir. Ayrıca insanın istemli veya istemsiz olarak temas organı olan ellerini ağız, burun ve gözlerine götürme ihtimali olduğundan maske kullanımı bu organlardan hastalığın bulaşmasına karşı koruyucu zırh gibi bir görev üstlenmektedir.

İnsanoğlu tarihin akışı içerisinde pek çok bulaşıcı hastalıkla karşı karşıya kalmış, bu hastalıklara karşı mücadelede bulunmuş ve bu süreçte nicelik olarak pek çok ciddi kayıplar vermiştir. Bugün solunum yoluyla bulaşan Covid-19 pandemisiyle tüm dünya canhıraş mücadele vermektedir. Bu süreçte sağlık çalışanlarının maske takması zorunlu olduğu kadar tüm toplumun da bulaşıcı hastalıklardan korunmaları adına enfeksiyon zincirini kırmak için kişisel koruyucu ekipman ve özellikle maske kullanımı gerekli bir uygulamadır.¹³² Merkezi ve yerel yönetimler müeyyide/yaptırım gücünü kullanarak ve hukuk normlarını çalıştırarak toplum sağlığı için maske kullanımını zorunlu hale getirebilir. Kolluk kuvvetleri umuma açık tüm yerlerde

¹³⁰ Bkz. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebi Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: y.y., ts.), “Edeb” 98, (5029); Tirmizî, “Edeb” 6, (2746).

¹³¹ Buhârî, “Edeb” 125,128, “Bedü'l-Halk” 11; Müslim, “Zühd” 56, (2994); Ebû Dâvûd, “Edeb” 97, (5028).

¹³² Belgin Oral, Gülden Sarı, Ayşe Coşkun Beyan, Zeynep Doğrul, “Pandemi ve N95 Filtreli Yüz Maskelerinin Yeniden Kullanımı”, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, (COVID-19 Özel Sayısı), 2020; Cilt. 5, s. 115.

maske kullanımı denetimi yaparak maske takmayanlara idari para cezası uygular ve gerektiğinde toplum sağlığını tehlikeye düşürdüğü için bu kişiler hakkında adli işlem yapmak üzere ilgili makamlara bilgi verebilir. Örneğin Ürdün hükümeti, maske takmayan ve sosyal mesafe kurallarına uymayan kişilere 60 dinardan az, 100 dinardan fazla olmamak üzere para cezası uygulanmasını öngörmüştür.¹³³

Maske kullanımında dikkat edilecek bazı hususlar da vardır. Maskeyi takmadan önce öncelikle el hijyeni sağlanmalı, eller hijyenik olmadığı sürece takılı olan maskeyle temas sağlanmamalı, kullanılacak malzemenin tıbbi/cerrahi maske olup olmaması, kullanılan kumaş cinsi, katman sayısı, içinde filtre sisteminin olup olmadığı vb. hususlar maskenin güvenilirliğini ve salgının/hastalığın bulaşılma risk ve geçirgenliğini etkiler.

2.7. Hasta Ziyaretlerinin Yasaklanması ve Sosyal Mesafe Kurallarına Riayet

Hastalık, kişinin bünyesinin ve bağışıklık sisteminin güçsüz düşmesi üzerine bedeninde ve ruhunda meydana gelen rahatsızlık diye kısaca tanımlanabilir. Türk Dil Kurumuna göre hastalık "*Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, esenlik karşıtı*"dır.¹³⁴

İnsanoğlunun fizyolojik yapısı gereği vücudundaki organlar bazen görevlerini tam olarak yerine getiremeyebilir. İnsan bedensel ve ruhsal olarak her zaman sağlıklı olmayabilir. Bir organda meydana gelen bir sıkıntı ve rahatsızlık tüm bedeni etkileyebilmekte ve kişiyi hasta edebilmektedir. Mesela parmağa batan bir iğne ucu neticesinde tüm vücut, o acı ve sızıyı en derinden hissedebilir. İnsanlarda maddi/arızı hastalıkların yanında ruhi/ psikolojik rahatsızlıklar/hastalıklar da görülebilir.

Hasta ziyareti dinimizde ve kültürümüzde büyük bir öneme sahiptir. Yüzü solmuş, çaresizliğin pençesine düşmüş, hasta yatağında bile ağrı ve sıkıntı çeken bir insanın yüzünü tebessüm ettirmek, ona yalnız olmadığını ve sevdikleri olduğunu hatırlatmak, şifa bulması için dua ederek moral vermek dinimizde Allah'ın rızasını kazanma vesilesi olarak addedilmiştir. Hasta kişi başına gelen her musibet gibi

¹³³ Yüsun, el-Bazür, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

¹³⁴ Parlatır, Gözaydın, Zülfişar, Aksu, Türşmen, Yılmaz, a.g.e., Cilt. 1, s. 953.

hastalığında kendine Allaktan gelen bir imtihan hatta nimet olduğu bilinciyle hem sabretmeli hem şükretmelidir. Şükretmelidir diyoruz çünkü dinimizde Allah'tan gelen hastalık bir imtihan olarak görülür ve bu imtihanı sabrederek karşılayan ve zafere ulaşan kişi Allah'ın kendisini hatırlayıp anımsadığını, kendisine değer verdiğini ve yapmış olduğu hatalar ve günahlar karşılığında bu günahlara hastalığın kefareti olduğu bilinciyle hareket eder.

Yüce Allah hastalığın bir imtihan vesilesi olduğunu yüce kitabımız Kuran-ı Kerim'de şu şekilde dile getirir: "*And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz."* derler.¹³⁵ Âyet-i kerîmede zikredilen canlılardan eksiltmekle lafzından muradın maddi/bedeni her türlü hastalık, sakatlık, ölüm vb. şeyler ile sınanma, korku ile deneriz lafzından muradın ise ruhi/psikolojik hastalıklarla dünyada denenme olduğu anlaşılabilir.

Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.) hasta ziyaretine büyük önem vermiş ve hasta ziyaretinin Müslümanın Müslüman kardeşi üzerinde bir hakkı olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir: "*Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Hastasını ziyaret etmek, selamını almak, cenazesine iştirak ederek taziyesine katılmak, aksırınca "Yerhamukellah (Allah sana merhamet eylesin)" diye dua etmek ve dâvetine icabet etmek.*¹³⁶ Yine "*"Müslüman bir kimse hastalanan kardeşini ziyaret ederse, oradan dönünceye kadar cennet bahçeleri(meyveleri) içerisinde olmaya devam eder."*¹³⁷ ve "*Kim güzelce abdest alır, sevabını Allah'tan bekleyerek hasta olan Müslüman kardeşini ziyaret ederse cehennemden yetmiş yıl sürecek mesafe uzaklaştırılır.*"¹³⁸ hadisi şerifleriyle hasta ziyaretinin faziletine işaret buyurmuştur.

Bir kudsî hadiste Yüce Allah hasta ziyaretini manevi açıdan kendisini ziyarete eş değer tutmuş ve şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Allah kıyamet gününde: "Ey Âdemoğlu! Hasta oldum, beni ziyaret etmedin."* buyurur. Kul: "*Ya Rabbi! Ben seni nasıl ziyaret edebilirim, sen âlemlerin Rabbisin."* der. Bunun üzerine Allah: "*Sen*

¹³⁵ Bakara, 2/155-156.

¹³⁶ Buhârî, "Cenaiz", 2; Müslim, "Selam", 4.

¹³⁷ Müslim, "Birr", 41.

¹³⁸ Ebû Dâvûd, "Cenaiz", 3.

bilmez misin, benim falanca kulum hasta olmuştu da sen onu ziyaret etmemiştin, eğer onu ziyaret etseydin, beni muhakkak onun yanında bulurdun."¹³⁹

Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), ilim sohbetine ve mescidine devam eden sahabe arkadaşlarını sürekli takip ederek gözetir, hal hatırlarını sorar, onlarla bir süre karşılaşmadığı zaman hemen komşu ve diğer arkadaşlarına durumunu ve nerede olduğunu sorardı. Hasta olduğunu öğrenirse derhal arkadaşlarıyla beraber ona hasta ziyaretine giderek kendisine yüce Allahtan şifalar dileyerek moral ve destek verirdi. Hasta ziyareti Müslüman kardeşler arasında birlik ve beraberliği pekiştirerek sevgi, saygı ve merhamet duygularını güçlendirir. Hasta kişi böylece yalnız olmadığını anımsayarak sevildiğini fark eder ve ziyaretçilerinden aldığı moral ile kısa bir süreliğine de olsa hastalığını ve acısını unutarak teselli bulur.

Farklı dinden ve inançsız dahi olsa hastayı ziyaret etmek caizdir. Hasta kişiye Müslüman olması teklif ve tavsiyesinde bulunmak ise müstehaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.), insanlara gösterdiği şefkat, fazilet, samimiyet ve ihlası sayesinde sayısız gönüllere hitap ederek dokunmuş ve onlara hidayet yolunu açmıştır. Konuyla ilgili Enes (r.a) şöyle der: *“Peygamber efendimize hizmette bulunan bir Yahudi çocuğu vardı. O çocuk bir gün hastalandı. Hz. Peygamber (as) onu ziyarete gitti. Başucuna oturdu. Ona: ‘Müslüman ol!’ dedi. Çocuk, hemen yanı başında duran babasına baktı. Babası ise: ‘Ebû'l-Kasîma itaat et!’ dedi. O da Müslüman oldu. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), onu cehennemden kurtaran Allah’a hamd olsun, diyerek dışarı çıktı.*”¹⁴⁰

Semavi ve beşeri dinler ile diğer kültürlerde hasta ziyareti bu kadar önemliyken salgın hastalıklar döneminde hastalığın bulaş seyrini kontrol altında tutmak, toplum sağlığını koruyarak hastalığın başka bireylere bulaşmasının önüne geçmek ve bağışıklık sistemi daha da güçsüzleşen hastanın dışardan virüs vb. mikroorganizmalarla temasını engellemek için hasta ziyaretleri, men edilmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), *“Hasta olan kimse, hasta olmayan (sağlam olan) kimsenin yanına gitmesin.”*¹⁴¹ buyurarak hasta olan kişinin hastalığını başkasına bulaştırırm bilinciyle hareket ederek sağlıklı olan kişilerin yanına gitmemesi

¹³⁹ Müslim, “Birr”, 43.

¹⁴⁰ Buhârî, “Cenaiz”, 3.

¹⁴¹ Buhârî, “Tıb”, 52.

gerektiğini vurgulamıştır. Yine başka bir hadisi şerifte peygamber efendimiz “*Cüzzamlıdan aslandan kaçır gibi kaçın.*”¹⁴² buyurarak salgın hastalıklara yakalanmış olan kişilerle temasın olabildiğince engellenmesi gerektiğini işaret etmiştir. Kişi ve toplum sağlığı açısından hasta ziyareti gerçekleştirilmemeli, mecburiyetin olduğu durumlarda gerekli tüm koruyucu tedbirler alındıktan sonra hastanın yanına girilip çıkılmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Telef, hastalara dokunmakla gerçekleşir.*”¹⁴³ buyurarak hasta kişiyle aynı sosyal ortamda bulunmanın ve hasta ile temasın neticesinde olabilecekleri tek bir cümleyle özetlemiştir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) bir sahabeye cüzzamlı bir hasta ile arasında olması gereken minimum mesafeyi vurgulamak için “*Kendinle cüzzamlı hasta arasında bir ya da iki mızrak boyu mesafe koy.*”¹⁴⁴ buyurarak hasta ile oluşturulması gereken sosyal mesafeye dikkat çekmiştir. Böylece günümüzde sosyal mesafe olarak kabul edilen 1,5-2 metre, o dönemde en az 3 - 3,5 metre olarak kabul edilmiştir. Peygamber efendimizin yaşadığı dönem olan Asr-ı saadet dönemindeki nüfus yoğunluğu günümüzdeki nüfus yoğunluğuyla karşılaştırılamayacak kadar azdı. Ayrıca aynı dönemdeki insanların çoğu göçebe hayatı yaşadığından daha temiz ve doğal ortamda yaşamlarını sürdürüyorlardı. Tüm bunlara rağmen salgın hastalıklar karşısında peygamber efendimiz döneminde insan hayatını koruma adına daha katı tedbirler alındığını görmekteyiz. Üstelik günümüzdeki hasta ziyaretlerinde insanlar, daha dar ve kapalı mekânlarda bir araya gelerek hasta ziyaretini icra etmektedirler. Bu ortam hasta açısından düşünüldüğünde hastaya daha fazla sıkıntı ve eza vermekte, gelen misafirlerin de salgınla temasını kaçınılmaz duruma getirmektedir.

Günümüz seküler dünyasında toplumlar ve insanlar, daha da bireyselleşmekte ve taş yığınları diye tabir edilen çok katlı yüksek apartmanlardaki evlerinde, dört duvar arasında yalnız kalıp yaşamakta ve belki de o mekânlarda kimsesiz, sessizce ve yapayalnız bir şekilde ölmektedir. İnsan hayatı günümüzde o kadar değersizleşti ki belki de pandemi, bize bu hakikati gösterdi. Salgın, adeta gerçeklerle ve yitirdiğimiz öz değerlerimizle yüzleşmemizi sağladı.

¹⁴² Buhârî, “Tıb”, 19.

¹⁴³ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24.

¹⁴⁴ Zeynüddin Muhammed b. Zeynel Abidîn el- Haddâdî, *et-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi 'i 'ş-Sağîr*, Riyad: Mektebetü'l İmami'ş-Şâfiî, 1408/1998, Cilt. 2, s. 220.

Teknolojinin hızla geliştiği ve Covid-19 pandemisi gibi salgın hastalıkların da çoğaldığı günümüzde hasta ziyareti, farklı boyutlara taşınarak kitle iletişim araçlarıyla görüntülü ve sesli olarak aksatılmadan yapılmaya devam edilmelidir. Akıllı telefonlarımız sürekli bizimle olduğundan her an ve her yerde daima bir akışın içinde kendimizi görmekteyiz.¹⁴⁵ Görüntülü ve sesli olarak uzaktan hastayla iletişim kurularak kendisine moral verilmeli ve Müslümanın Müslüman üzerindeki haklarından biri olan bu önemli vazife, icra edilmeye devam edilmelidir. Fiziki kurbiyetin (yakınlığın) kurulamadığı ortam ve durumlarda teknolojiden yararlanarak en azından uzaktan kurbiyet kurulmaya devam edilmeli, hasta ziyareti gibi dini ve insani bir vazife olan bu konunun önemi, genç nesillere her daim anlatılarak aktarılmalı ve canlılığını koruması sağlanmalıdır.

2.8. Yaptırım/ Müeyyide Uygulama

Salgın hastalıklarla başa çıkma yollarından biri, merkezi ve yerel yönetimler ile kolluk kuvvetlerince yaptırım/müeyyide kararlarının alınması ve uygulanmasıdır. Salgınla mücadele kapsamında alınan müeyyide kararlarının tamamı toplum sağlığını korumaya yönelik olup milletçe salgından en az zayıyla kurtulmaya yöneliktir. Bu kapsamda ulusal ve bölgesel çapta karantina kararları alınabilir, sosyal ortamlarda maske takma zorunlu hale getirilebilir, sokağa çıkma yasakları ve belirli saatlerde belirli yaş gruplarının dışarı çıkmalarına kısıtlama getirilebilir. Alınan bu tedbirlere riayet etmeyenlere para ve hapis cezası gibi müeyyideler uygulanabilir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bulaşıcı bir hastalığa yakalanan kişinin karantina ilan edilen bölgeden çıkmasını yasaklamış ve bu konuda salgın hastalığın bulunduğu yerden kaçan/çıkan kişiyi savaştan/cepheden kaçan kişiye, salgın hastalığın bulunduğu yerde sabreden kişiyi de cephede sabreden kişiye benzetmiştir.¹⁴⁶

Yukarıdaki hadisi şeriflerde Hz. Peygamber (s.a.v.) konulmuş kurallara uyarak kişilerin bulaş riskini başkalarına taşımamaları için azami gayret göstermelerini tembihlemiştir. Çevremizde defalarca şahit olduğumuz, sosyal medya ve televizyon kanallarına haber olan görüntülere baktığımız zaman karantina kurallarını ihlal edip karantinadan gizlice çıkan/kaçan bir hastanın hastalığı onlarca kişiye bulaştırdığı,

¹⁴⁵ Bilgici, a.g.e., s. 372.

¹⁴⁶ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 42/ 53.

başlangıçta endemi¹⁴⁷ olan salgının epidemiye¹⁴⁸ daha sonra da pandemiye¹⁴⁹ kısa sürede dönüştüğünü gözlemlemekteyiz.

İslâm hukukuna göre emir sahibi yöneticiler faydayı gözetmekle emrolunmuşlardır. Bu yöneticilerin, mubah olan ile amel edilmesini sağlamak için, maslahata/faydaya göre yasa çıkarma yetkileri vardır. İdarecinin maiyeti altındakilere davranış biçimi, fayda/maslahat üzere teşkil edilir. En başından itibaren ve kalıcı bir surette faydaları gözetmek, siyasi idaredeki meşruluğun temelidir. İdarecinin, içinde zarar bulunan ve üstelik hiçbir fayda taşımayan şeylere izin verme hakkı yoktur. İşlenen suçun büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre ta'zir cezası uygulamak, imamın/idarecinin görevidir. Tazmin etmeksizin Müslümanların hakkını ortadan kaldırmak, idareciye câiz olmaz.¹⁵⁰

Salgınla mücadele kapsamında salgını belli seviyede ve standartlarda kontrol altında tutmak için merkezi ve yerel yönetimler çeşitli müeyyideler koyabilir. Bu kapsamda hasta kişileri karantina bölgesine hapsedmek, müeyyide gerektirecek kurallara uymayan kişilere bazı yaptırımları uygulamak yetkililerin sorumluluğundadır. Uyarı, para veya hapis cezası, karantina için belirlenmiş otel ve yurtlara yerleştirme, kınama vb. maddi ve manevi cezalar, toplum sağlığı düşünülerek yetkili idareler tarafından yürürlüğe konularak takibi yapılabilir.¹⁵¹

Örneğin 2018 tarih 7 Sayılı Ürdün Ceza Kanunu'nun 326. maddesinde “kasten adam öldüren kişi yirmi yıl hapis cezasına çarptırılır.” Aynı yasanın 333. maddesinde ise “kasten bir kimseyi döverek yaralayan kişi veya yirmi günden fazla süre ile başkalarının işini aksatacak her türlü saldırgan şiddet ve saldırı eylemi ile başkalarına zarar verenler, üç aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.¹⁵² Başkalarına virüsün bulaştırılması neticesinde ortaya çıkan sonuca göre cezai sonuçlar ortaya çıkar.

¹⁴⁷ Endemi: Salgın hastalığın belli standart oranlarda bazı toplumlarda görülmesidir, Mustafa Hacımustafaoğlu, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın tanımlanması”, *Journal of Pediatric Infection, Cilt. 12, Sayı. 4*, 2018, s. 172.

¹⁴⁸ Epidemiy: Salgın hastalığın daha geniş bölgeler veya ülke çapında görülmesidir, Mustafa Hacımustafaoğlu, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın tanımlanması”, *Journal of Pediatric Infection, Cilt. 12, Sayı. 4*, 2018, s. 172..

¹⁴⁹ Pandemi: Salgın hastalığın birden çok ülke ve kıtaları içine almasıdır, Mustafa Hacımustafaoğlu, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın tanımlanması”, *Journal of Pediatric Infection, Cilt. 12, Sayı. 4*, 2018, s. 172.

¹⁵⁰ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 17,18.

¹⁵¹ Polat, a.g.e., s. 102.

¹⁵² Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSL.29.4/2021/8>

Görüldüğü üzere mağdurun ölümüne neden olan faile, kasten adam öldürme suçu isnat edilerek yirmi yıla kadar ceza takdir edilebilir. Başkasının hastalanarak iş görememesine sebep olanlar ise üç aydan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılabilir. Ürdün Ceza Kanununa göre başkalarına enfeksiyon bulaştıran veya hastalığın insanlar arasında yayılmasını önlemek için herhangi bir önlem almaktan kaçınan herkes suçludur. Bir kişi insanların yüzüne tükürme veya virüsü halka bulaştırma niyetiyle tükürüğünü belirli yerlere sürme suretiyle hastalığı taşıma tehdidinde bulunduğu cinayete teşebbüsten hüküm giyebilir.¹⁵³ Benzer cezai müeyyideler pek çok ülkede uygulanmaktadır.

Ayrıca yönetici makamında olanlar afet dönemlerinde piyasaları düzene koyan esasları belirleyebilirler. Şöyle ki emir sahibi yöneticilerin, insanların uğrayacağı zararları önlemeye, sıkıntıyı kaldırıp zararları gidermeye yönelik olarak insanların sömürülmesini, fahiş fiyatlar konulmasını, erzakın stoklanmasını yasaklayan tedbirler almaları câizdir. Mesela koronavirüs pandemisi felaketinde, temizlik ve hijyen ürünlerinde, koruyucu ürünlerde, tıbbî malzeme ve temel eşyalarda uygun fiyatlandırma yapılması, bu tedbirler arasında sayılabilir.¹⁵⁴

2.9. Sokağa Çıkma, Şehirlerarası Yolculuğun/Seyahatin Kısıtlanması ve Alışveriş Merkezlerinin Kapatılması Uygulamaları

Merkezi hükümetlerce salgın hastalıkların toplum sağlığı ve kamu düzeni açısından kontrol edilmesi, salgının yayılım hızını düşürmek vb. amaçlarla Sağlık Bakanlığı Bilim Kurullarının önerileri dikkate alınarak çeşitli yasak ve kısıtlamalar yürürlüğe konulabilir. Yetkili merci ve makamlarca insan hayatı ve toplum sağlığı/maslahatı düşünülerek insan hareketliliğini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak üzere sokağa çıkma ve şehirlerarası yolculuğun yasaklanması gibi çeşitli kısıtlamalar getirilebilir. Yetkililer tarafından seyahat kuralları belirli norm ve formlara göre belirlenebilir.

Merkezi ve yerel yönetimler halkın sosyal, kültürel, ticari vb. ihtiyaçlarını da düşünerek tamamen kapanma yerine öncelikle salgının seyrine göre belirli yaş gruplarına seyahat kısıtlaması getirebilir. Bu kısıtlamalar daha çok risk grubunda bulunan belirli kişilerin sağlığını korumayı amaç edindiğinden seyahat hareketliliği,

¹⁵³ Yüsun, el-Bazür, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSL.29.4/2021/8>

¹⁵⁴ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 19.

ihtiyaç ve mazeretlerin geçerli kabul görmesi şartına bağlanarak ülkemizde valilik ve kaymakamlıklardan alınacak izin belgeleri şartına bağlanmıştır. Sokağa çıkma ve seyahat kısıtlamasından muaf olacak kişiler yine merkezi hükümetler tarafından belirlenebilir.¹⁵⁵

Alınan tedbirler, salgın hastalığın yaygın olduğu tüm ülkelerde benzer şekilde alınmaktadır. İnsan hareketliliğini ve insanlarla teması azaltmak namına ülkeler, top yekûn salgınla mücadele kapsamında seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, alışveriş merkezleri ile iş yerlerini kapatma vb. sosyal izolasyon tedbirleri olarak kamu sağlığı ve kamu yararını düşünerek zorunlu önlemler almaktadır. Salgınla mücadeleyi kazanmanın yolunun maske takmak, sosyal mesafeye riayet etmek ve temizlik kurallarına uymaktan geçtiğini unutmamalıyız. Salgının yayılmasında veya salgının kontrol altına alınmasında hepimizin bireysel olarak doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi bulunduğundan bu zorlu süreçte rehavete kapılmadan hepimiz elimizi taşın altına koymalıyız.

İslâm hukuku açısından özele/bireye zarar gelme ihtimali olsa bile, kamu zararını ortadan kaldırmak vaciptir. Kamu zararı, özel/bireysel zarardan daha öncelikli ve önemli bir konudur. Aynı şekilde kamu yararını korumak, özel/bireysel yararları korumaktan daha öncelikli ve önemlidir. Kamu zararını ortadan kaldırmak için, özel/bireysel zarara katlanılır. Özgürlükler, yetki sahibinin başkalarına zarar vermemesi koşuluyla, toplulukların faydaları düşünülerek kısıtlanabilir.¹⁵⁶ Yasağı gerektiren illet/gerekçe, mubah kılmayı gerektiren illetten daha öncelikli ve önemlidir. Yasaklama ve mubah kılma bir araya geldiği zaman, yasaklama ciheti ağır basar. Burada saydığımız İslâm hukuku ilkeleri gereği sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi, seyahat kısıtlamalarının getirilmesi ve alışveriş merkezlerinin kapatılması gibi önleyici tedbirler kamu sağlığı ve yararı gözetilerek kamu otoritesince alınabilir.

Salgın hastalık dönemlerinde salgının, hayatlarını ve geçimlerini zorlaştırdığı ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını hafifletme hususunda hem devlet hem de bireylerin sorumluluğu bulunmaktadır. Devlet hazinesi salgın vb. olağanüstü afet durumlarında insanların faydaları ve ihtiyaçları için hazırlanmış olup kamu yararına ve çalışıp

¹⁵⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı, 01.12.2020, “Koronavirüs ile Mücadele Kapsamında Yeni Kısıtlama ve Tedbirler Genelgesi”, Erişim tarihi: 09.11.2021, <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari---yeni-kisitlama-ve-tedbirler-genelgesi>

¹⁵⁶ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 12-14.

kazanma güçlerini kaybedenlere harcanabilir.¹⁵⁷ Bireysel olarak da zengin Müslümanlar, din kardeşlerine zekâtlarını afet dönemlerinde nisab miktarda mala sahip olmaları durumunda üzerinden bir yıl geçme şartı olmaksızın erkenden verebilirler. Koronavirüs pandemisi döneminde uygulanan sosyal mesafe, mümkün mertebe evde kalma ve evlerden çıkmama çağrılarını, şeriatla ve onun muhkem araç ve amaçları ile bütünüyle uyumludur.

Özetleyecek olursak şayet toplum, salgın hastalıklardan ötürü bir zarara veya yok olma tehlikesine maruz kalacak olursa bu durumda bireyin değil de kamunun yararına öncelik verilmesi, toplumu korumak için bireylerin hareketlerine kısıtlama getirilmesi gerekir. Öyle ki hedefi kamuyu korumak olan her karar, kısmî bireysel yarardan daha öncelikli hâle gelir. Kişilerin şehir ve yerleşim yerleri arasında seyahat etmesinin kısıtlanması, hareketliliği sınırlamak için alışveriş merkezlerinin kapatılması ve sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi bu minvalde alınmış kararlardandır.

2.10. Temizlik

İslâm dininde her şeyin başı temizliktir.¹⁵⁸ Temizlik tüm ibadetlerin başlangıç anahtarı sayılmıştır. İbadetlerin ifâ ve edasında aranan sağlıklı olma şartı hijyen kurallarına riayet ederek maddi ve manevi yönlerden temiz olmaktan geçmektedir. Namazı eda etmek için en güzel şekilde alınan abdest, camii ve mescitlere girerken ve toplum içerisine çıkarken beden ve elbise temizliğine verilen önem, bayram ve Cuma namazları öncesi alınan boy abdesti, ağız kokusunu önlemek ve ağız-diş sağlığını sağlamak ve korumak için dişlerin misvaklanması/fırçalanması vb. faaliyetler ibadetlerin ön şartı olduğu gibi salgınla mücadelede hastalığı önleyici ve etkisini azaltıcı tedbirler arasında sayılabilir.¹⁵⁹ Hastalığa yakalanmadan önce koruyucu ve önleyici tedbirleri almak hastalığa yakalandığında tedavi olmaktan daha hayırlıdır.¹⁶⁰

İslâm'da temizlik/hijyen kelimesinin yerine daha çok "taharet" kelimesi kullanılır. Taharet gizli ve aleni, maddi ve manevi kirlilerden arınma anlamına gelir.¹⁶¹ Ebû Hureyre'nin naklettiği bir hadisi şerife göre, peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle

¹⁵⁷ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 16.

¹⁵⁸ Polat, a.g.e., s. 97.

¹⁵⁹ Bkz. Polat, a.g.m., s. 97.

¹⁶⁰ Mâhir Hâmid el- Havli, *et-Tıbbü'l-Vikâi fi'l-İslâm*, Kudus: y.y.,1428/2007, s. 3.

¹⁶¹ Sa'di Ebu Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, Dımaşk: Daru'l-fikr,1408 / 1998, s. 223.

buyurmuştur: “Müslüman bir kul abdest alır da yüzünü yıkarsa, gözleri ile baktığı her günah suyla yahut suyun son damlasıyla yüzünden çıkar gider. Ellerini yıkadığı zaman elleriyle işlediği her günah su ile yahut suyun son damlası ile beraber ellerinden çıkar gider. Ayaklarını yıkadığı zaman ayaklarının yürüyerek işlediği her günah su ile yahut suyun son damlasıyla birlikte çıkar gider. Sonunda o kul günahlarından arınmış olur.”¹⁶²

Ebû Hureyre’den rivayet edilen başka bir hadisi şerife göre peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

- "Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir nehir olsa da, o kimse her gün bu nehirde beş defa yıkansa, kirinden bir şey kalır mı?" Sahabeler:

- Onun kirinden hiçbir şey kalmaz, dediler. Resulullah (as):

- "Beş vakit namaz işte bunun gibidir. Allah beş vakit namazla günahları silip yok eder."¹⁶³

Burada beş vakit namaz için alınan abdestin, vücudun belirli azaları ile bedeni temizlediğine ve rahatlattığına, kılınan namazın ise manevi kirler olan günahları silip süpürdüğüne peygamber efendimiz (s.a.v.) işaret etmiştir. Yine Hz. Peygamber’in (as) her abdestten önce misvak kullanması¹⁶⁴ ve sahabelerine misvak kullanmalarını öğütlemesi maddi ve manevi temizliğe verilen önemi aksettirmektedir.

Yukarıda zikredilen hadislere manaca benzer birçok hadis bulunmaktadır. Abdest için azalara dökülen su, vücudumuza sağlık açısından da büyük katkılar sağlamaktadır. Şöyle ki; maddi ve manevi kirleri temizler, damar sertliğine engel olur, dolaşım sisteminin işlevini düzenli yapmasını sağlar. Ayrıca elektriği vücuttan uzaklaştırarak bedene rahatlık ve huzur verir.

2.11. Teşhis ve Tedavi

Kelime anlamı olarak anlama, tanı, tanıma, tanılama, seçme, belirleme vb. anlamlara gelen teşhis kelimesi terim anlamı olarak ise hasta kişide baş gösteren belirti ve bulgulara dayanarak hastalık durumunun araştırılması ve kişinin hastalığının tespit

¹⁶² Müslim, “Tahâret”, 32; Tirmizî, “Tahâret”, 1.

¹⁶³ Buhârî, “Mevâkîf”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 283.

¹⁶⁴ Bkz. Ebû Dâvûd, “Taharet”, 27, 30, (51, 56, 57); Müslim, “Taharet”, 45, (253).

edilmesidir.¹⁶⁵ Tedavi ise hastalığın tespiti neticesinde hasta bireyi ilaç vb. ile iyileştirme amacıyla yapılan tıbbi işlemlerdir.¹⁶⁶

Salgın hastalık dönemlerinde hastalara erken teşhis koyarak ve bir an önce tespiti yapılan bu hastalara erken müdahale ederek tedavilerine hemen başlamak salgınla mücadelede atılması gereken ilk adımlardan biridir.¹⁶⁷ Sürekli ve hızla gelişen tıp ilmi; yapılan tahliller, üretilen tanı kitleri ve geliştirilen görüntüleme cihazları sayesinde doktorlar, hemen hastaya teşhis koymakta ve hastalığına uygun tedaviye başlamaktadırlar. Erken teşhis ve tedavi sonucu hastalık bireyin bağışıklık sistemine ve bünyesine fazla zarar vermeden kontrol altına alınmakta ve bu sayede kişi, sağlığına daha hızlı kavuşabilmektedir. Hastalığa karşı geliştirilen ilaçlar, aşular vb. diğer tedavi yöntemleri de hastalığın önlenmesinde ve yayılmasında koruyucu tedavi işlemi görmektedir.¹⁶⁸

İslâm dininde canın/bedenin bir emanet olduğu ve emaneti de en güzel şekilde koruma bilinci hâkim olduğundan, hastalıklarla karşılaşılması durumunda bir an evvel tedaviye başlanması istenir. Bu minvalde Peygamber efendimiz bir hadisi şerifte “*Allah dert ve deva indirmiştir. Her derde deva yaratmıştır. O halde tedavi olunuz. Haram yolla tedavi olmayınız.*”¹⁶⁹ buyurarak her hastalığın bir ilacının olduğunu ve bir dertle karşılaşılması durumunda sebeplere sarılarak derdin devasının aranması gerektiğini vurgulamıştır. Hastalığa iyi gelen ilaç bulunduğu zaman Allah’ın izniyle hastalık bedenden gider. İslâm âlimleri de vücuda giren mikrop ve virüsleri uzaklaştırdığı, insan vücuduna yarar sağladığı ve hastalığın atlatılmasında kolaylaştırıcı etkisi olduğu için aşı yaptırmanın caiz olduğunu ve herkesin salgınla mücadele kapsamında aşı olmaları gerekliliğini savunmuşlardır.¹⁷⁰ İnsanın emanet olarak aldığı bedeni, sağlıklı ve en güzel şekilde bedenin asıl yaratıcısı ve sahibi olan Allah’a kusursuz teslim etmesi gerekir. Bu emaneti koruma ve sahibine iade etme

¹⁶⁵ Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatur, Talat Tekin, Hamza Zülfikar, *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, Cilt. 2, s. 1464.

¹⁶⁶ Eren, Gözaydın, Parlatur, Tekin, Zülfikar, a.g.e., Cilt. 2, s. 1436.

¹⁶⁷ Polat, a.g.m., s. 98.

¹⁶⁸ Polat, a.g.m., s. 99.

¹⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 11 (No. 3874).

¹⁷⁰ Ali Muhammed Ali es-Sayyâd, *el-Ahkâmü'l-Fıkhîyyetü'l-Müteallika bi't-Tıbb'il-Vikâi* (Abha: Camiatü'l-Melik Halid, ts.), 5/ 634-35; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, 4/ 40; akt. Polat, a.g.m., s. 99.

açısından insan, hem yüce yaratıcısına, hem kendisine hem de içerisinde yaşadığı topluma karşı sorumludur.

Yetkili makam ve mercilerin uyarılarına dikkat ederek ve talimatlarına riayet ederek salgının kolayca atlatılmasını ve hastalık süresinin kısaltılmasını sağlayabiliriz. İnsanların ilahi hitaba muhatap olmaları, akıl sağlıklarının yerinde olmasına ve belirli ibadetleri yapabilmeleri ise, beden sağlıklarının yerinde olmasına bağlıdır.

İbn Hacer, kendi döneminde veba salgınının neredeyse her eve girdiğini, hastalanan bireylere vebanın nasıl ve kimden bulaştığını bilinmediğini; buna karşılık aynı evde yaşayanların bir kısmının hastalanmadığını ileri sürerek tabiplerin kalabalık ortamlara girmeyin sözüne “ *Hastalığın bulaşması yoktur, eşyada uğursuzluk, baykuşun ötmesinin uğursuzluğu ve Safer ayında uğursuzluk yoktur. Fakat sen cüzzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaç!*”¹⁷¹ hadis-i şerifini referans alarak muhalefet etmiştir.¹⁷² Fıkıhta salgın hastalıklar ve genel afetler maddi tedbirlere ilaveten sabır, niyaz, tövbe, yardımlaşma, istiğfar ve ibadet vakti olarak değerlendirilmiştir. Kıtlik zamanlarında helalleşme, üç gün oruç tutma, istiğfar, tövbe, sadaka verme, tazarru ve niyaz içinde yağmur duasına/namazına çıkma fikhin müsellemler konularındandır.¹⁷³

Aynı şekilde Hz. Peygamber’in (as) tıp ve tedavi ile ilgili uygulama ve önerileri derlenerek koruyucu tedavi ile ilgili müstakil eserler yazılmıştır.¹⁷⁴ İnsanlara düşen görev ise sağlığını korumak için elinden gelen çabayı göstererek hastalıkla karşılaştığı zaman derhal sağlık kurum ve kuruluşlarına gidip bir doktora görünerek tedavisine başlamasıdır. İnsan “Tedbir kuldan, takdir Allah’tan.” diyerek tam bir tevekkül inancıyla hareket etmelidir. Tevekkül kişinin maddi ve manevi sebeplere sarılarak elinden geleni yaptıktan sonra Allah’a dayanması ve işin sonucu için yüce yaratıcıya sonsuz güven ve teslim duygusu besleyerek takdire razı olmasıdır.

¹⁷¹ Buhârî, “*Tıb*”, 19.

¹⁷² Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-Mâ'ûn fî Fazli't-Tâ'ûn*, Riyad: Dâru'l-A'sıme, ts., s. 342.

¹⁷³ Korkut, a.g.e, s. 22.

¹⁷⁴ Arif Gezer, “Hz. Peygamberin Hastalıklara Karşı Tutumu”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 2020, s. 625.

3. SALGIN HASTALIKLAR KARŞISINDA BİREYSEL VE TOPLUMSAL SORUMLULUKLAR

Yüce Mevlâ, insanı yaratılan varlıklar içerisinde en üstün ve en şerefli olarak yaratmıştır.¹⁷⁵ Kendisini akıl-zekâ, sağlık-sıhhat, mal-mülk, güç-kuvvet, ilim-bilgi ve yetenek gibi nimetlerle donatmıştır. Yaratılan tüm varlıklar içerisinde de bir önceki cümlede sayılan yaratılış vasıflarından dolayı insanı kendisine halife seçmiştir.¹⁷⁶ İnsanoğlunu yeryüzüne halifelik misyonuyla göndererek kendi adına yeryüzünü imar ve inşa etme görevini yine insana vermiştir. Verilen tüm bu nimetlere karşılık insanoğlu, büyük bir cesaret örneği göstererek kendisine teklif edilen “emanet” görevini üstlenmiş ve büyük bir sorumluluk altına girmiştir. Yüce Allah bu hakikati şu ayette şöyle dile getirir: *“Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”*¹⁷⁷

Yeryüzüne belirli bir görev ve süreyle gönderilen insan, dünya hayatında çeşitli imtihanlardan geçmektedir. Yüce Allah kimi zaman bol nimet ve mükâfat vererek kulluk görevi için yarattığı insanı mutlu etmekte, kimi zaman da verdiği nimeti geri alarak veya nimetten kısarak insanı türlü sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Tüm bunlar şüphesiz ki insanın imanını, sabrını, şükrünü, azmini, kuvvetini ve itaatini sınamak için yüce Allah tarafından kullarına indirilmektedir. Nitekim yüce Allah *“And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!”*¹⁷⁸ buyurarak insana dünya hayatında karşılaşılabileceği güçlüklerden bazılarını sayarak haber vermiş, karşılaştığı bu musibet ve güçlüklerle karşı sabredenlerin zaferle çıkacağı müjdesini de aynı âyet-i celîlede dile getirmiştir.

İnsanoğlunun dünya hayatında karşılaşılabileceği en büyük imtihanlardan biri, kendisine en büyük nimet olarak verilen sağlığının bozulması yani hastalık durumudur. İslâm inancına göre hayrı da şerri de yaratan Allah’tır. Bir âyet-i kerîmede yüce Allah *“Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüz hale getiren ve yaşlandıran Allah’tır. O dilediğini yaratır.*

¹⁷⁵ Tîn, 95/4.

¹⁷⁶ Bakara, 2/30.

¹⁷⁷ Ahzâb, 33/72.

¹⁷⁸ Bakara, 2/155.

O hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir.”¹⁷⁹ buyurarak insanın yaratılış fitratı gereği dönem dönem güç ve kuvvetinin yerinde olacağına, kimi zaman da bu güç ve kuvvetini kaybedeceğine dikkat çekmiştir. Yüce Allah’ın bilgisi ve izni olmadan bir yaprak dahi kıpırdamaz. Yine onun izni dışında hiçbir musibet de insana ilişemez. Salgın hastalıklar da birer musibet olduğundan onun izni olmadan insana bulaşması ve isabet etmesi mümkün değildir. “Allah’ın izni olmadan hiçbir musibet başa gelmez. Kim Allah’a iman ederse Allah onun gönlünü doğruya yöneltir. Allah her şeyi bilmektedir.”¹⁸⁰ âyet-i celîlesi bu gerçeği dile getirmektedir. Yine aynı minvalde başka bir âyet-i kerîmede ise Yüce Allah “Eğer Allah seni bir zarara uğratırsa onu kendisinden başka giderecek yoktur ve eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kadirdir.”¹⁸¹ buyurarak zararı giderecek ve şifayı verecek olanın ancak kendisi olduğunu haber vermektedir.

Muhakkak ki yeryüzünde insanların başına gelen hastalık ve musibetlerin birçoğunun insanların kendi elleriyle işledikleri hata, ihmal ve günahları yüzünden olduğuna Yüce Allah şöyle işaret etmektedir: “Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”¹⁸²

Bugün yaşadığımız koronavirüsün sebep olduğu Covid-19 pandemisinin insan eliyle üretildiğine inananların sayısı azımsanmayacak derecedir. Konuyla ilgili yetkili makamlarca yerinde denetim ve incelemeler yapılmış, her ne kadar insan eliyle üretildiğine dair kesin kanıtlar bulunamamış olsa da bu tür salgınlarda insanların maddi çıkar ve ihtiraslarının rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir.

Yüce Allah’ın insanların yaşamlarını sürdürmeleri için en elverişli şekilde yarattığı dünyayı maalesef insanoğlu yaşanamaz hale getirebilmektedir. Günümüzde sıkça konuşulan küresel ısınma, çevre kirliliği, su kaynaklarının azalarak tükenmesi, toprağın çoraklaşarak verimsiz hale gelmesi, genetiği değiştirilmiş gıda maddelerinin tüketilmesinin kaçınılmaz oluşu vb. tüm olumsuz durumların meydana gelmesinde kuşkusuz ki insanın etkisi bulunmaktadır. Daha çok kazanma hırs ve ihtirası yüzünden insan kendi cinsinin düşmanı olmakta ve kendini bile tanıyamaz hale gelmektedir. Bir kısım insanın doymak bilmez hırs ve ihtiraslarının sonucunda insan nesli tehlikeye

¹⁷⁹ Rûm, 30/54.

¹⁸⁰ Tegâbün, 64/11.

¹⁸¹ En’âm, 6/17.

¹⁸² Şûrâ, 42/30.

girmekte ve insanların yaşamlarını idame etmeleri için yemek zorunda oldukları besin maddeleri ile içmek zorunda oldukları su kaynaklarının doğal yapısı bozulmaktadır. Bunun neticesinde hastalıklar artmakta, insanların bağışıklık sistemi zayıflayarak çökmekte ve insan ömrü giderek daha da kısalmaktadır. İnsanın dâhili dışında da elbette ki yüce Mevlâ bela, sıkıntı, hastalık ve musibet gönderebilir. Yukarıda değindiğim üzere insanın dâhilinin olmadığı durumlarda yüce Mevlâ'nın gönderdiği bu tür musibetler imtihan amaçlıdır. Yüce Allah seçkin kulları olan peygamberleri bile türlü ve amansız hastalıklarla sınamıştır. Kuran-ı Kerimde Hz. Eyüp'ün (as) duçar kaldığı musibet ve hastalıklar¹⁸³ insanlar için ibretlik olarak durmaktadır. Hz Eyüp'ün (as) karşılaştığı bu musibetler karşısındaki metaneti ve sabrı, tevekkül ve teslimiyet örneği inananlar için çok değerli ve anlamlıdır.

Salgın hastalıklar çoğu zaman bireysel ve bölgesel olmaktan çıkıp ulusal çapta bir pandemiye dönüşebilir. Bu salgın hastalıklar karşısında hepimizin bireysel ve toplumsal birtakım ödev ve sorumlulukları vardır. Bu ödev ve sorumluluklardan bazıları şunlardır: Yetkili merci ve makamlarca alınan ve verilen tüm talimatlara birey ve toplum olarak harfiyen uymak, maske takmak, el hijyenini sağlamak, izolasyon ve karantina kuralları ile sokağa çıkma ve seyahat kısıtlamalarına riayet etmek, sosyal mesafeyi korumak vb.

3.1. Salgın Hastalıklar Karşısında İlgisiz Kalıp Hastalığı Başkasına Bulaştıranların Sorumluluğu

Günümüzün vebası olarak kabul edilen Covid-19 hastalığı gibi salgın hastalıklara yakalanan kişi ceza işleyen bir fail olarak değil, tedavi edilmesi gereken bir hasta olarak değerlendirilmelidir, ancak bazı durumlarda da virüsle enfekte olmuş hastalar, hastalığı birey ve toplum sağlığını tehlikeye atmak için bir araç olarak da kullanılabilir.¹⁸⁴

Salgın hastalığa neden olan mikrop/virüsle enfekte olduğu halde karantinaya girmemek için hastaneye gitmekten kaçınan, evde kendilerini izole etmeyip tecrit etmekten kaçınan, sağlık otoritelerince hem hastayı hem de başkalarını bu salgından korumaya yönelik alınan önlemlere uymayan kişiler hastalığı taşıyarak başkalarına

¹⁸³ Enbiyâ, 21/83-84.

¹⁸⁴ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

kasten zarar verme suçunu işlemektedirler.¹⁸⁵ Bilinçli veya bilinçsiz eylemleri sonucu hastalığı başkalarına bulaştırarak onların yaşam ve sağlıklarını tehlikeye düşürmekte bazen de ölümlerine sebep olmaktadır.

İslâm dininin temel gayesi insan hayatını korumaktır. Herkes yaşam hakkına sahiptir ve bu yaşam hakkı haksız yere elinden alınamaz. İnsan sağlığının ve hayatının korunması tüm dinlerde olduğu gibi İslâm dininin de esas gayesidir. İnsan hayatı korunmadığı takdirde İslâm hukukunun zaruri olarak korunması gerekli diğer ilkeleri olan dini, aklı, nesli ve malı korumak da imkânsız hale gelir.¹⁸⁶ İslâm hukukunda haksız yere bir cana kıymak veya bir canı kurtarmak bütün insanlığa şu âyet-i kerîmede görüleceği üzere şumul edilmiştir: “...*Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur...*”¹⁸⁷

Yüce Allah, ilahi dinlerin hepsinde insan hayatının kutsal ve dokunulmaz olduğunu tüm insanlara bildirmiş, haksız yere bir cana kıymayı bütün insanlığa kıymakla eşdeğer görmüş, aynı şekilde bir canı kurtarmayı da tüm insanlığı kurtarmakla eşdeğer görmüştür. İnsanların güçsüz düşerek hastalanmalarına hatta ölümlerine sebep olacak salgın hastalıklar karşısında bile bile ilgisiz ve duyarsız kalarak hastalığı taşıyarak başkalarına bulaştıranlar, dini ve dünyevi açıdan sorumlu tutulurlar.¹⁸⁸ İslâm hukukunda taksirle, hataen veya kasten başkalarının hayatına zarar vererek ölümlerine sebep olmak, büyük cezayı müeyyideler gerektirir. Klasik İslâm Hukuku eserlerinde hataen insan öldürme konusu, “cinayetler” başlığı altında ele alınmıştır.¹⁸⁹

İslâm ceza hukukunda genel anlamda suç; “*Şari’ in sorumlu bir şahıstan teklifi hüküm olarak yapmasını emrettiği fiilleri ihmal, yasakladıklarını ihlal etmesidir.*”¹⁹⁰ şeklinde tanımlanır. Suçun meydana gelebilmesi için kanuni, maddi, manevi ve

¹⁸⁵ Yûsuf, el-Bazûr, a.g.e, s. 148-168, <https://doi.org/10.33976/IUGJSLS.29.4/2021/8>

¹⁸⁶ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Maķâşidü’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye*, thk. Muhammed ez-Zühaylî, Dimeşk: Dâru’l Kalem, 1438/2016, s. 27.

¹⁸⁷ Mâide, 5/32.

¹⁸⁸ Kaan, a.g.e., s. 14.

¹⁸⁹ İlhan Bulut, “İslam ve Osmanlı Ceza Hukukunda Hataen Öldürme Suçu”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, Sayı. 1, 2018, s. 49.

¹⁹⁰ Abdullah Çolak, *İslam Ceza Hukuku*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2019, s. 33.

hukuka aykırılık olmak üzere dört temel unsurunun bulunması zorunludur.¹⁹¹ Kanuni unsur, fiil işlendiği zaman o fiilin suç olduğu ve kişinin karşılığında ceza alacağına kanunda açıkça belirtilmiş olmasıdır. Kanuni unsur kaynağını kitap, sünnet ve yasadan alır.¹⁹² Maddi unsur, kanunda açıkça suç olduğu belirtilen fiilin işlenmesi sonucu ortaya çıkar.¹⁹³ Manevi unsur, suç olduğu bilinen fiili işleyen kişinin bu fiili hukuka aykırı olacak bir şekilde iradi veya taksirli bir şekilde işlemesi neticesinde ortaya çıkar.¹⁹⁴ Hukuka aykırılık unsuru ise, fiilin hukuk düzenine zıt olması ve o fiilin işlenmesine bir başka hukuk kuralının ruhsat tanımaması ile gerçekleşir.¹⁹⁵

Hastalığı ve sonuçlarını bildiği halde duyarsız kalarak tedbirlerini almama neticesinde hastalığa yakalanan kimsenin durumu ise kendi canına kastetmeye eşdeğer olarak görülebilir. “...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...”¹⁹⁶ âyet-i kerîmesi ve “...Sizden hiç kimse, maruz kaldığı bir zarar sebebiyle ölümü temenni etmesin. Mutlaka bunu yapmak mecburiyetini hissederse bari şöyle söylesin: "Rabbim, hakkımda hayat hayırlı ise beni yaşat, ölüm hayırlı ise canımı al!"¹⁹⁷ hadis-i şerifinde açıkça görüleceği üzere kişinin kendini bile bile tehlikeye atması, hayatına son vermesi ve ölümü temenni etmesi dahi dinimizce yasaklanmıştır.

Hiç kimse başkasının ve kendisinin hayatına son verme güç ve yetkisine sahip değildir. İnsanın bu konuda tasarruf yetkisi dahi yoktur. İslâm 'a göre akıl sahibi bireyler işledikleri tüm eylemlerinden bilfiil sorumludur. Kişi kendi beden ve ruh sağlığını korumakla mükellef olduğu gibi toplum sağlığını da korumakla yükümlüdür. Bireyin toplum sağlığını tehlikeye düşürücü tüm eylemleri kul hakkına ve kamu hakkına girmesine sebep olacağından vebal ve sorumluluğu kat kat arttıracaktır. Hiç kimse böylesine ağır bir yük ve vebal ile yüce yaratanın huzuruna çıkmak istemeyeceğinden ve vicdani sorumluluk almak istemeyeceğinden dolayı kurallara riayet etmede azami dikkat edecektir. Kul affetmedikçe veya hakkından vazgeçmedikçe Yüce Allah kul hakkını çiğneyenin günahını affetmemektedir. Bu konuda Peygamber efendimiz: “*Ey insanlar, sizin canlarınız, mallarınız, ırz ve*

¹⁹¹ Kaan, a.g.e., s. 15.

¹⁹² Çolak, a.g.e., s. 37.

¹⁹³ Kaan, a.g.e., s. 15.

¹⁹⁴ Çolak, a.g.e., s. 48.

¹⁹⁵ Çolak, a.g.e., s. 61.

¹⁹⁶ Bakara, 2/195.

¹⁹⁷ Buhârî, “Merda”, 19, “Da'avat”, 30; Müslim, “Zikr”, 10, (2680); Tirmizî, “Cenaiz”, 3, (971); Ebû Dâvûd, “Cenaiz”, 1.

namuslarınız, Rabbinize kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır (dokunulmazdır)”¹⁹⁸ buyruğu ile diğer insanların hak ve hukukuna riayet etmemizi istemiş, hadiste sayılan kutsal değerlere dokunmamızı ve zarar vermemizi yasaklamıştır.

Salgın hastalığa sebep olan virüs mikrobunu başkalarına kasıtlı olarak bulaştırarak onların hastalanmalarına hatta ölümlerine sebep olanlar ile hasta olduğunu bildiği halde izolasyon ve karantina kurallarına, kısıtlama tedbirlerine uymayarak gerekli tedbirleri almayanlar suçun niteliğine göre ta’zir, kefaret, diyet ve kısas gibi cezai müeyyidelerle karşılaşabilirler.¹⁹⁹ Salgın hastalıklar karşısında duyarsız kalıp hastalığı görmezden gelen veya hastalığın varlığını inkâr edip salgın tedbirleri almadan “Özgürlük hakkım!” deyip salgının başka masumlara bulaşmasına vesile olan kişiler yüce Allah katında ve kullar nazarında büyük günah işlemiş sayılırlar. Bu kişiler daha sonra sebebiyet verdikleri olumsuz durumlar ve geri getirilmesi imkânsız vakalara sebep oldukları için toplum tarafından da kınanırlar ve dışlanarak soyutlanırlar. Ayrıca bu kişilerin vicdanları onları asla rahat bırakmayacak ve sürekli tövbe edip Allah’tan af dileme ihtiyacı duyacaklardır. Bu kişiler olayın zarar verdikleri kişiyle sınırlı kalmadığını ve bazen geride onlarca hatta yüzlerce kişinin zarar görmesine sebep olduklarını gördükleri ve anladıkları zaman çok geç kalınmış olacağı bilinciyle hareket etmelidirler.

3.2. Salgın Hastalık Döneminde Yöneticilerin Sorumlulukları

Yönetici, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “*Yönetme gücünü elinde bulunduran kişi, yöneten kişi, idareci*”²⁰⁰ vb. anlamlara gelmektedir. Yöneticiliğin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar nicel olarak çoğaldıkça bilinçli veya bilinçsiz olarak bir yönetici tarafından yönlendirilmişlerdir. Biz bu tezimizde yönetici kavramıyla daha çok ulusal düzeyde ülke yönetiminde söz sahibi olan başkan, kral vb. unvanlara sahip ülkeyi yöneten liderleri, ayrıca yetki genişliği kapsamında görev alanlarıyla ilgili konularda söz söyleme ve karar alma yetkisi bulunan yerel yönetim lider ve yöneticilerini kastediyoruz.

¹⁹⁸ Buhârî, “Hacc”, 132.

¹⁹⁹ Muhammed Abdulmuhsin Bedr, “el-Kavâ’idu’l-Usûliyye el-Müte’allika bi’l-Hukmi’ş-Şer’iyyi ve Eseruha fi Ahkâmi’l-Evbieti ve’l-Emrazi’l-Mu’diye: Vebâu Korona Nemûzecen” Mecelletü’l-Fıkhıyyetu ve’l-Kanûniyye, 2021, 36, s. 1226-1227.

²⁰⁰ Parlatur, Gözaydın, Zülfiyar, Aksu, Türkmen, Yılmaz, a.g.e., Cilt. 2, s. 2466.

Yöneticiler, yönetimleri altında bulunan insanların ve toplulukların sağlık, sosyal, kültürel, adalet, ekonomi vb. alanlarda refah ve huzurunu sağlamakla yükümlüdürler. Yönetim görevine talip olan ve sonunda bu yetkiyi alan kişiler yönetecekleri halkı ve yöneticilik görevini birer emanet olarak görüp benimsemeli ve bu emaneti en güzel şekilde korumanın görev bilincinde olmalıdır. Bu bağlamda Nihat AYTÜRK, yöneticilerin sorumluluklarını şu şekilde dile getirir: “İslâm ’da yöneticilerin temel görev ve sorumluluğu Allah’ın emaneti olan halkı, Allah’ın koyduğu yönetim ilkeleri olan hak ve hakkaniyet, eşitlik ve adalet içinde hukuka uygun olarak yönetmek, Müslümanların refah ve huzurunu, can ve mal güvenliğini sağlamak, ülkeyi dış tehdit ve saldırılara karşı korumak ve savunmaktır.”²⁰¹

Yöneticilerin temel görevleri arasında bir sıralama yapmak gerekirse yönettikleri vatandaşların canlarını korumak yöneticilerin belki de en başta gelen temel görevidir. Savaş, anarşi, sel, deprem, hastalık, ekonomik buhran vb. durumlardan halkı koruyucu tedbirler almak merkezi yönetimlerin temel görevidir. Merkezi yönetimler bu görevlerini bazen yerel yönetimlere de yetki genişliği ilkesi kapsamında devredebilirler. Salgın hastalıklar bağlamında düşündüğümüzde bazen ansızın ortaya çıkan, binlerce hatta milyonlarca kişiyi etkisi altına alarak zarar görmelerine ve hatta hayattan kopmalarına sebep olan salgın hastalıklar döneminde yönetimlerin daha hızlı ve etkili karar almaları kaçınılmazdır. Yöneticiler, vatandaşlarının ruh ve beden sağlığını korumak için sosyal güvenlik imkânlarını devreye koyarak vatandaşlarının azami derecede sağlık hizmeti almaları için gerekli tedbirleri hemen almalıdır. Yetkili makamlarca hastane ve personel sayısı yetersizse acilen bunları tamamlama yoluna gidilmeli, hastalıkta kullanılacak ilaçların tedariki hemen tamamlanmalı, aşı çalışmalarına acilen başlanmalı, ithal edilecek güvenli ilaç ve aşı varsa adalet ve eşitlik ilkesi çerçevesinde tüm vatandaşlara yetecek düzeyde acilen stoklanıp koruma altına alınmalıdır. Vatandaşların salgın hastalık dönemlerinde kullanmaları ve takmaları için maske gibi malzemelere ucuz ve kolay erişim imkânı sağlanmalı, bulaşı tedavi ve kontrol edilebilir hale getirmek üzere vatandaşların sosyal mesafeye riayet etmeleri ve maske kullanmaları zorunlu kılınmalıdır. Halkın kurallara uyum süreci denetlenmeli, konulan kurallara uyulmaması halinde cezai müeyyideler uygulanmalı, sosyal hareketliliği azaltıcı sokağa çıkma ve şehirlerarası seyahat yasakları getirilmeli... Bu

²⁰¹ Nihat AYTÜRK, *İslam’da Devlet Yönetimi Lider Yöneticiler*, Astana Yayınları, Ankara 2018, s.14.

bağlamda hasta kişileri karantina bölgesine hapsedmek, müeyyide gerektirecek kurallara uymayan kişilere bazı yaptırımları uygulamak yöneticilerin sorumluluğundadır. Merkezi ve yerel yönetimler saydığımız bu tedbirlerin dışında daha nice tedbirleri vatandaşının sağlığını ve hayatını düşünerek alabilir. Ayrıca yönetici makamında olanlar afet dönemlerinde piyasaları düzene koyan esasları da belirleyebilirler. Alınan bu tedbirler bireysel olarak bazı vatandaşların ticari yönlerden zarar görmelerine sebep olsa da devlet zarar gören kesimin zararını giderici ve önleyici tedbirleri almakla da mükelleftir. Kamu otoritesi birey ve kamu sağlığını koruma ilkesi çerçevesinde can güvenliğini sağlamak ve bireylerin yaşam standartlarını korumak için ibâha alanını sınırlandırabilir, yeri geldiğinde önceden koyduğu kısıtlamaları kaldırabilir. Bireyler ise kamu otoritesince alınan tüm tedbirlere uymakla yükümlüdür.²⁰²

İslâm hukukçusu Hayreddin KARAMAN, devletin veya kamu otoritesinin varlığının zorunluluğu ile ilgili olarak: “*Müslümanların maddi ve manevi varlıklarını, değerlerini korumaya, düzene ve adalete ihtiyaçları vardır; bu ihtiyaç neyi gerektiriyorsa (kurum, kuruluş vb.) onu gerçekleştirmek dini bir vazifedir; farzı (vacibi) tamamlayan şey de farzdır.*” cümlesinin fıkıhta umum bir kaide olduğunu dile getirir.²⁰³ Buradan da anlaşılacağı üzere devlet yönetimini elinde bulunduran yöneticilerin, tebaaları altında bulunan halkın her türlü ihtiyacını karşılamaya yönelik tüm tedbirleri almaları dini ve insani bir görevdir. Tüm yönetim kademesindeki kişilerin alanlarıyla ilgili halkın ihtiyaç ve zaruretlerini giderici önlem almaları sosyal devlet olmanın bir gereği olmakla beraber İslâm hukukunda bu dini bir vazife olarak kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı kabinesi içerisinde bulunan Sağlık Bakanlığının salgın hastalıklar döneminde hastaların tedavi olabilecekleri yeterli miktarda sağlık merkezi açması, hastaların tedavisinde görev yapacak sağlık personelinin yeterli sayıda istihdam etmesi ve tedavide kullanılacak ilaçları üretme veya tedarik etme gibi vazifeleri bu kabildendir.

Yüce Allah, kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de insanın insan olarak en güzel surette yaratıldığı ve yüklendiği vazifeler gereği kendisine değer ve saygınlık biçmiş, renk, dil, makam, din vb. konularda hiçbir ayırım yapmadan herkesi eşit statüde

²⁰² Korkut, a.g.e, s. 24.

²⁰³ Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 860.

tutmuştur. “*And olsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.*”²⁰⁴ âyetinde bu duruma işaret etmiştir.

İslâm hukukuna göre emir sahibi yöneticiler faydayı gözetmekle emrolunmuşlardır. Şüphesiz ki salgın afetler döneminde insan canını korumak, en yüce hedef ve en önemli amaç olmalıdır. Bu sebeptendir ki canları korumak için en üst düzey tedbirlerin alınması gerekmektedir. İnsanın asıl yaratılış gayesi, Yüce Allah’ı bilip tanıyarak ona kulluk etmektir.²⁰⁵ Allah’a kulluk gayesinin vuku bulması için daha önceki bölümlerde saydığımız üzere insanın canı, malı, dini, akli ve nesebi korunmalıdır. Yöneticiler, hukuk kuralları ve insana saygı prensibi çerçevesinde bunları korumak için gerekli tedbirleri almakla vazifelidir.

3.3. Salgın Hastalıklardan Vefat Edenin Durumu

İnsanoğlu, tarihin akışı içerisinde zaman zaman salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu salgın hastalıkların etkisi kimi zaman kısa sürmüş, kimi zaman da çok uzun yıllar sürmüştür. Etki alanı açısından ise salgın hastalıklar, bazen yerel düzeyde küçük bir bölgeyi etkilerken bazen de pandemi derecesine ulaşarak tüm dünyayı etkiler duruma gelmiştir. Salgın hastalıkların bazıları şiddetine ve etki alanına göre bazen milyonlarca insanı etkilemiş ve dünya genelinde yüz binlerce hatta milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.

Yeryüzünde bulunanların hepsi fanidir.²⁰⁶ Yaratıcı dışında yaratılan tüm canlılar ölümlüdür, hiçbir şey dünya hayatında kalıcı olmadığı gibi insanoğlu da dünyada kalıcı değildir. İnsanoğlu için yaratıcı tarafından biçilmiş bir ömür olmakla beraber dünya hayatında çeşitli musibetler, kaza ve belalar insanın etrafını kuşatarak insanoğluna biçilmiş olan bu ömrü tamamlamadan dünya hayatından erkenden ayrılmasına sebep olur. Hastalık, kaza, bela vb. musibetlerden insan kendini muhafaza etse dahi sonunda yaşlılık illeti kendisine erişecek ve dünya hayatı sonlanarak kendisi için biçilen ömrü tamamlayacaktır.²⁰⁷

²⁰⁴ İsrâ, 17/70.

²⁰⁵ Zâriyât, 51/56

²⁰⁶ Rahmân, 55/26-27

²⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/145.

İslâm hukuku açısından meseleye baktığımızda insanın dirisi de ölüsü de saygıya layıktır. İnsana hayattayken verilen değer öldükten sonra da verilir.²⁰⁸ Ölen kişinin tekfin ve defin işleri en güzel şekilde yapılır ve ölünün ardından ölü hayırla yâd edilir, kötü olsa bile Allaha havale edilerek ardından kötü konuşulmaz.

Salgın hastalıklardan ölenlerin durumunu şu hadisi şerifler doğrultusunda açıklayabiliriz:

“Taun, Allah’ın dilediği kuluna verdiği bir azaptır ki müminler için bir rahmettir, tauna yakalanan Allah’ın takdirinden başka bir şey olmayacağına inanarak bulunduğu yerde sabrederse şehit ecri alır.”²⁰⁹

“Salgın bir hastalığın bulunduğu yerden kaçan kişi cepheden kaçan kişi gibidir. Sabreden kişi de cephede sabretmiş kişi gibidir.”²¹⁰

“Şehitler beş kısımdır. Vebadan, ishalden ve boğulmaktan ölenlerle yıkıntıdan ölen ve Allah azze ve cellenin yolunda şehit olandır.”²¹¹

“Allah yolunda öldürülmenin dışında şehitlik yedi çeşittir. Taun hastalığından ölen şehittir. İç hastalıklarından ölen şehittir. Suda boğularak ölen şehittir. Yıkıntı altında kalan şehittir. Zat’ül cenb hastalığından (akciğerden) ölen şehittir. Yangında ölen şehittir. Doğum yaparken veya kadın hastalığından dolayı ölen kimseler de (Allah ve Resulünün istediği gibi Müslüman olarak hayatlarını devam ettirirken ölmüşlerse hepsi) şehittir.”²¹²

“Ayağına batan dikenin verdiği acı da dâhil olmak üzere Müslümanın başına gelen her türlü yorgunluk, hastalık, tasa, keder ve üzüntüyü, Allah müminin hatalarını mağfiret etmeye vesile kılar.”²¹³

Peygamber efendimiz (s.a.v.) salgın hastalıklara duçar olmuş kişilerin sabır ve dua ile Allah’a teslim olmalarını istemiştir. Özellikle salgın hastalıklara karşı sabredip yerini değiştirmeden, karantina kurallarına uyararak takdiri ilahiye razı olanların bu dünyada erişilebilecek en yüce makam olan şehitlik mertebesine ulaşacaklarını müjdelemiştir. Salgın hastalığa yakalanıp karantina kurallarını ihlal ederek bulunduğu

²⁰⁸ Kaan, a.g.e., s. 19.

²⁰⁹ Buhârî, “Kader”, 15, “Tıb”, 31; Müslim, “Selam”, 92-95.

²¹⁰ İbn Hanbel, 2013: 1794, 697.

²¹¹ Müslim, “İmare”, 164.

²¹² Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, “Cenâiz”, 14.

²¹³ Buhârî, “Merda”, 1; Müslim, “Birr”, 49.

yerden kaçanları ise savaştan kaçan kişilerle eşdeğer görmüştür. Nitekim savaştan mücahitler, Allah rızası için başkalarına zarar gelmesin diye canı pahasına savaşır ve bu savaşta hayatlarını kaybederlerse şehit unvanı alırlar. Savaştan kaçan kimseler ise başkalarının daha çok zarar görmesine sebep olurlar. Salgın hastalığa yakalanıp karantinadan kaçıp yerini terk edenler de salgını başka yerlere taşıyarak başka kişilerin salgından zarar görmelerine, belki de hayatlarını kaybetmelerine sebep olacaklarından savaştan kaçanlarla eşdeğer görülmüşlerdir. Çünkü cephede yerini terk edip kaçanlar da savaştan daha fazla kişinin etkilenmesine, sivil ve masum binlerce kişinin zarar görmesine hatta hayatlarını kaybetmelerine sebep olacaklardır.

Ayrıca Müslümanın maruz kaldığı tüm musibetler bir bakıma manevi bir temizlik olup Müslümanın bunlara karşı sabretmesi durumunda çektiği tüm eziyetler günahlarına karşılık kefaret görevi görür. Müslüman kişi karşılaştığı ve kendisine isabet eden her şeyin Yüce Allaktan geldiği bilinciyle²¹⁴ sabırla dua ederek hareket etmelidir. Kendisine isabet eden bu musibetlerden kurtulma çareleri aramalı, kendisine hastalık dokunmuşsa şifa arayarak tedavi olmalı, hastalık özellikle salgın hastalık başkalarına bulaşmasın diye kendisini izole bir ortamda korumaya çalışmalıdır. Tüm tedbirlere başvurduktan ve tüm koruyucu önlemleri aldıktan sonra hak vaki olur ve kendisine âyet-i kerîmede de belirtildiği üzere en büyük musibet olan ölüm²¹⁵ dokunduğunda da şehadet mertebesiyle şerefleneceği bilinciyle tam bir tevekkül anlayışı içerisinde ruhunu Hakka teslim etmelidir. Salgın hastalıktan vefat edenler, manevi şehitlik mertebesine yükselmektedir.²¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziye tüm hastalıkların şifasıyla birlikte yaratıldığını, hasta kişinin hastalığı gözünde aşırı büyütmeden dua, tövbe, ümit ve tevekkül yoluyla moral ve motivasyonunu yüksek tutarak psikolojik açıdan sağlam olmasının bu süreçte önemli olduğunu belirtmiştir.²¹⁷ Hastalığa yakalanan kişi asla isyan derecesine kendisini düşürmemelidir.

²¹⁴ Bakara, 2/155.

²¹⁵ Bakara, 2/156.

²¹⁶ Bakara 2/157; Müslim, “Tıb”, 24.

²¹⁷ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, s. 614, 632.

İKİNCİ BÖLÜM

SALGIN HASTALIKLAR DÖNEMİNDE CEMAATLE YAPILAN İBADETLER VE İCRA ŞEKİLLERİ

İslâm tarihine baktığımızda Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden günümüze birçok salgın hastalık yaşandığını görürüz. Dönemin bilginleri/fakihleri ise salgın olgusunu İslâm hukuku açısından bilimsel veriler ışığında maddi, manevî ve fihki yönleriyle analiz etmişlerdir.²¹⁸ Salgın hastalıkların dinin ibadet, muamelat ve ukûbât alanlarına etkileri ile beraberinde getirdiği hak ve sorumluluklar fihki açıdan birçok araştırmaya konu olmuştur.²¹⁹ Salgın hastalık durumlarının dini ameli hükümleri açısından sonuçları ana hatlarıyla fikh usulüne, ayrıntıları ise fûru-ı fikha konu olmuştur.²²⁰ İnsan hayatı ile birey ve toplum sağlığını maddi ve manevi açıdan korumak İslâm dininin yanı sıra diğer din ve hukuk sistemlerinin de ortak gayesidir.²²¹

Bu bölümde salgın hastalıklar döneminde cemaatle yapılması gereken ibadet ve törenler hakkında bilgiler verilecektir. İslâm dininde kimi ibadetlerin ifa ve icrası cemaatin varlığına bağlanmıştır.

Müslümanlar birlik şuurunu içerisinde büyük bir sevinçle farz, vacip, sünnet, müstehab veya mubah diye kategorilere ayırabileceğimiz ibadet ve törenleri icra etmek için bir araya gelirler. Salgın hastalıklar döneminde Müslümanlar bazı ibadetleri topluca ifa ve icra etmekten kısmen uzak kalmış ve bu durum inanan kalplerde derin üzüntülere sebep olmuştur. Mü'minler, insan hayatının her şeyden daha değerli olduğunu, yaratılış amacı olan kulluk ve ibadet vazifesinin yapılmasının sağlıklı olmaktan geçtiğini bilir. Müslümanlar, kalplerinde duydukları manevi sızılara rağmen bu zor günlerin gelip geçici olduğu, eskiden olduğu gibi bir gün mutlaka sağlıklı ve mutlu günlerin geleceği şuuruyla tüm sıkıntılara tam bir teslimiyetle göğüs gererek sabretmektedirler.

²¹⁸ Korkut, a.g.e., s. 2.

²¹⁹ Askalâni, a.g.e., s. 451-456; Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, s. 334; Ahmet Ekşi, *İslam Tıp Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.7-15; Hani İsmail Ramazan vd., *Dünya Korona Krizi Gölgesinde Çözümler ve Sorunlar Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Giresun Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 5-8.

²²⁰ Korkut, a.g.e., s. 2.

²²¹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, s. 174.

Peygamber efendimiz müminleri bir vücuda benzetmiştir. Konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *“Müminler birbirlerine karşı merhamet ve muhabbette, bir vücut gibidir. Vücudun bir organı rahatsız olduğunda bütün organlar rahatsız ve uykusuz kalarak o organın tedavisiyle meşgul olduğu gibi Müslümanlar da birbirlerine yardıma koşmalıdır.”*²²² İslâm hukukunda insana ve sosyal hayata çok önem verildiğinden birey ve toplum sağlığına zarar verecek veya ikisini ortadan kaldırmaya yol açacak salgın hastalıklarla mücadele etmek vacip görülmüştür.²²³ İslâm hukukunda can, mal, akıl, nesil ve dinin korunması zorunlu olan hususlardandır.²²⁴ Bazı ibadetlerin cemaatle ifa ve icra edilmesi normal dönemde her ne kadar lüzumlu olsa da salgın hastalıklar vb. toplum sağlığını olumsuz etkileyecek durumların yaşanması durumunda cemaate katılmamak gibi yasak ve benzeri önlemlerin alınması mubah olur.²²⁵ Salgın hastalıklar döneminde cemaatle yapılan ibadetler ve icra şekillerinden bazılarını aşağıda açıklamaya çalışacağım.

1. Salgın Hastalıklar Döneminde Cuma Namazı ve Camilerde Cemaatle Kılınan Vakit Namazları

Salgın hastalık dönemlerinde alınacak tüm tedbirlerin asıl gayesi can kayıplarını önlemektir.²²⁶ İslâm hukukunun da asıl gayesi canı korumak olduğundan imkânlar ölçüsünde canı korumak vacip sayılmıştır. Yine İslâm fıkhında can korkusu, vacibi terk etme konusunda bir mazeret sayılmıştır. Başka hiçbir şey için alınmayan kısıtlayıcı tedbirler, canı korumak için alınabilir. Hedefi insan hayatının kaybedilmesini önlemek olan tüm uygulamalar, şer’i açıdan muteber sayılır.²²⁷

Cuma kelime anlamı olarak “toplamak, bir araya getirmek” vb. anlamlara gelir. Cuma, Müslümanların haftalık toplu ibadet günüdür.²²⁸ Çeşitli hadislerden anlaşıldığına göre cuma günü, ilahi dinlerden olan Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinde de haftalık ibadet günü olarak belirlenmiş, ancak onlar bu günü değiştirerek Yahudiler cumartesi gününü, Hıristiyanlar ise pazar gününü haftalık ibadet günü

²²² Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66.

²²³ Polat, a.g.e., s. 94.

²²⁴ Keskiöğlü, a.g.e., s. 51.

²²⁵ Kaan, a.g.e., s. 13.

²²⁶ Kaan, a.g.e., s. 11.

²²⁷ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 8-9.

²²⁸ Müslim, “Cuma”, 19-23.

olarak seçmişler. Son olarak İslâmiyet gelince cuma günü Müslümanlar için yeniden haftalık ibadet günü olarak belirlenmiştir.²²⁹

Cuma namazı, Peygamber efendimizin Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında farz kılınmıştır. Farz-ı ayn bir ibadettir. Cuma namazının farzıyeti Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir.²³⁰ Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır."²³¹ âyet-i kerîmesinde Cuma namazından bahsedildiği için ayetin geçtiği sure Cuma suresi olarak adlandırılmıştır. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.) Cuma namazı ve gününün önemine binaen şu sözleri söylemiştir:

*"Allah, Cuma gününü önemsemeden üç Cuma namazını terk eden kimsenin kalbini mühürler."*²³²

*"Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün Cuma günüdür. Âdem, o gün yaratılmış, o gün Cennete konmuş ve o gün Cennetten çıkarılmıştır. Kıyamet de başka bir günde değil, Cuma günü kopacaktır."*²³³

*"Cuma gününde bir zaman vardır ki, şayet bir Müslüman namaz kılarken o vakte rastlar da Allah'tan bir şey isterse, Allah ona dileğini mutlaka verir."*²³⁴

*"Kim, Cuma günü cünüplükten yıkanırçasına yıkanır da Cumaya giderse bir deve kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte giden bir sığır kurban etmiş gibi olur. Üçüncü saatte giden boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte giden bir tavuğu Allah rızası için vermiş gibi olur. Beşinci saatte giden de bir yumurtayı Allah rızası için vermiş gibi olur. İmam hutbeye çıktımı melekler hazır bulunur ve hutbeyi dinlerler."*²³⁵

"Bir kişi Cuma günü yıkanır, gücünün yettiği şekilde temizlenir, yağdanlığından yağlanır veya evinde bulunan bir güzel kokuyu sürünür ve çıkar, iki kişinin arasını

²²⁹ Hüseyin Algül, H. Yunus Apaydın, Ali Bardakoğlu, İbrahim Kâfi Dönmez, Mehmet Erkal, Ömer Faruk Harman, Ahmet Saim Kılavuz, Süleyman Uludağ, İrfan Yücel, *İlmihal I - İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt.1, Ankara 2003, s. 287.

²³⁰ Heyet, *İlmihal I - İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt.1, Ankara 2003s. 288-289.

²³¹ Cuma, 62/9.

²³² Ebû Dâvûd, "Salat", 204; Tirmizî, "Cuma", 7; Nesai, "Cuma", 2.

²³³ Müslim, "Cuma", 18.

²³⁴ Buhârî, "Cuma", 37, Talâk 24, "Daavât", 61; Müslim, "Müsâfirîn", 166, 167, "Cuma" 13-15

²³⁵ Buhârî, "Cuma", 4; Müslim, "Cuma", 10.

ayırmas, sonra kendine farz olan namazı kılar, imam konuşurken de susarsa diğer Cumadan o Cumaya kadar olan günahları bağışlanır.”²³⁶

Yukarıdaki âyet-i celîle ve zikredilen hadisi şeriflerde görüleceği üzere Cuma günü ve Cuma namazının önemi Müslümanlar için çok büyüktür. Cuma günü toplu ibadet günü olmanın dışında adeta bir bayram günüdür. Müslümanların haftalık bayramı olarak da nitelendirebiliriz. O gün Müslümanlar büyük bir sevinç içerisinde Cuma namazına hazırlık yapar, boy abdestini alır, en güzel ve tertemiz elbiselerini giyer, dişlerini fırçalar ve en güzel kokularını sürerek din kardeşleriyle Cuma namazını gönül huzuruyla eda etmek üzere evden çıkar. Müslümanlar o günü dua, zikir, salat ve selamla geçirerek ve din kardeşleriyle hasbihal ederek manevi temizliğini de yaparak günahlardan arınmış şekilde geçirir.²³⁷

Cuma namazının vacip olması için sağlıklı olmak şart koşulmuştur. Namaza gidemeyecek kadar hasta, kör veya kötürüm olanlara cuma namazı farz kılınmamıştır. Hastalık, can, mal ve namus tehlikesi esnasında cuma namazı vacip olmaktan çıkarken, öğle namazı vacip olmaktadır.²³⁸

Ülkemizde koronavirüs salgının görülmeye başlanmasıyla beraber salgının yayılmasını engellemek ve hastalığı kontrol altında tutabilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Cuma namazlarının camilerde cemaatle kılınması uygulamasından geçici süreliğine vazgeçilmiş ve Cuma namazı yerine vaktin farzı olan öğle namazını, halkın bireysel kılması tavsiye edilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulunun konuyla ilgili açıklamaları ve gerekçeleri aşağıda birebir sunulmuştur:

“Din İşleri Yüksek Kurulu, 18.03.2020 tarihinde Kurul Başkanı Dr. Ekrem Keleş’in başkanlığında toplandı. 16.03.2020 tarihinde hazırlanan “Yeni Tip Korona virüs (COVID 19) Salgını Sebebiyle Cuma Namazı ile Vakit Namazlarının Cemaatle Kılınmasına Ara Verilmesi” konulu aşağıdaki metin müzakere edildi.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel bir salgın olarak ilan edilen, henüz tedavisi bulunamayan ve bu nedenle binlerce kişinin ölümüne sebep olan Yeni Tip Korona virüs (COVID 19) salgını sebebiyle Cuma namazının yanı sıra vakit namazlarının da cemaatle kılınması hususu yetkili mercilerin verdiği bilgiler çerçevesinde ele alındı. Buna göre:

²³⁶ Buhârî, “Cuma”, 6.

²³⁷ Heyet, a.g.e., s. 288.

²³⁸ Nevevî, *el-Mecmû‘ Şerhu’l-Mühezzeb*, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts., Cilt. 4, s. 486.

Yeni tip korona virüs, bulunduğu ortamda insandan insana hızlı bir şekilde yayılarak çok kısa sürede salgın haline gelmekte;

Virüs ilk bulaştığı anda fark edilemediğinden hastalığı taşıyan kişiler, aynı ortamda bulunan diğer insanlar için büyük bir tehlike oluşturmaktadır;

İnsanların toplu halde buldukları mekânlar, söz konusu virüsün yayılması için oldukça uygun bir ortam oluşturup hastalığın salgın hale gelmesinde yüksek risk taşımaktadır.

Ülkemizde vaka sayısının artmaya başlamasıyla birlikte, kamu otoritesi tarafından, tedbir olarak insanların bir araya geldiği organizasyonlar iptal edilmiş ve toplu olarak bulunulan birçok mekânın da kapatılmasına karar verilmiştir. Yaşanan bu olağanüstü durum dikkate alındığında câmi ve mescitlerde, namazların cemaatle kılınmaya devam edilmesi halinde virüsün yayılma riskinin artabileceği anlaşılmaktadır.

Bu itibarla temel gayelerinden biri de insan hayatını korumak olan İslâm dini, insanların hayatını riske atacak uygulamalara asla cevaz vermez. Nitekim Peygamber Efendimiz; “Bir yerde veba hastalığı çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba hastalığı çıkarsa o bölgeden de ayrılmayınız” buyurarak karantina uygulamasına dikkat çekmiş; “Bulaşıcı hastalık taşıyan kişi, sağlam kişinin yanına gitmesin” buyurarak salgın hastalıklara karşı tedbirli olmanın gereğini vurgulamıştır. Dolayısıyla hastalığın yayılma tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar Cuma namazı başta olmak üzere cami ve mescitlerde cemaatle namaza ara verilmesi gerekli hale gelmiştir. Bu süreçte Cuma namazı yerine münferiden öğle namazlarının kılınması, İslâm’ın şîârı olan ezanların okunmaya devam edilmesi ve gerekli tedbirler alınarak camilerin münferiden namaz kılmak isteyenler için açık bulundurulmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

GEREKÇE:

İslâm dini insanın huzur ve güven içerisinde yaşayıp kulluğunun gereklerini yerine getirebilmesi için uyulması gereken temel ilkeler koymuştur. İslâm âlimleri de bu doğrultuda can, din, nesil, akıl ve mal şeklinde sıralanan (zaruriyyatı hamse) beş değerini korumasını insan ve toplum için hayati derecede vazgeçilmez görmüşlerdir.

Dini koruma ilkesi, dinin emir ve yasaklarına uyulmasını gerektirirken; canın korunması ilkesi öncelikli olarak hayat hakkının dokunulmazlığını ve hayatı sonlandıracak tehlikelerin bertaraf edilmesini gerektirmektedir. Buna göre Müslüman, bir taraftan kulluğunun gereklerini (ibadet) yerine getirmekle yükümlüken diğer taraftan da gerek kendisinin gerekse başkasının hayatını korumak için tedbirler almakla sorumlu tutulmuştur. Bilindiği üzere bir kısım ibadetlerin ifasında da sağlıklı olmak temel şart olarak görülmüştür.

Dinimiz, insan hayatının dokunulmazlığını koruma altına almış ve buna zarar verecek unsurların ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Sağlığın korunması için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalandıktan sonra da tedavi olunmasının gerekliliği de bu esas üzerine bina edilmiştir. Her hastalığın mutlaka şifasının da yaratıldığını bildiren (Buhârî Tıp, 1; Müslim, Selâm 26/69) Hz. Peygamber (s.a.v.) ayrıca “Tedavi olun ey Allah’ın kulları!” (İbn Mâce, Tıp, 1) buyurarak

tedavinin önemine de dikkat çekmiştir. Buna göre, öncelikle sağlıklı yaşamak ve hastalıklara zemin hazırlamamak için önleyici tedbirlere başvurulmalı, hastalanınca da tedavi olunmalıdır.

Bunun yanında gerek birey gerekse toplum olarak sağlık risklerine karşı dikkatli olunması ve özellikle de bulaşıcı hastalıklara karşı gereken tedbirlerin alınması da dinimizin bir gereğidir. Nitekim Allah Resulü (s.a.v.) bu bağlamda bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engelleme amacına matuf olarak “Bir yerde salgın hastalık çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde salgın hastalık çıkarsa o bölgeden de ayrılmayınız” buyurarak (Buhârî, Tıp 30; Müslim, Selâm 32/92-96.) karantina uygulamasına dikkat çekmiştir. Bir diğer hadis-i şerifinde de “Bulaşıcı hastalık taşıyanın sağlamları aynı ortamda bulunmasını engelleyiniz” (Buhârî, Tıp, 53) buyurarak salgın hastalığa karşı tedbirli ve ihtiyatlı bir yol takip edilmesini vurgulamıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu hassasiyeti onun eylemlerine de yansımıştır. Nitekim kendisine bağlılıklarını bildirmek üzere gelen bir heyet içerisinde bulaşıcı hastalığı olan bir kimsenin bulunduğunu öğrenince onunla musafaha etmeyip “Biz senin biatini kabul ettik, evine dönebilirsin” (Müslim, Selâm, 36/126) şeklinde mukabelede bulunarak bulaşıcı hastalığa maruz kalanlarla yakın temastan uzak durmuştur.

Hz. Peygamberde (s.a.v.) görülen bu duyarlılık Sahabe uygulamasına da yansımıştır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) Şam’a giderken orada salgın hastalık bulunduğunu haber alınca yaptığı istişareler sonucunda tedbir amacıyla geri dönmeye karar vermiştir. Bunun üzerine kendisine “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” diye soranlara “Evet, Allah’ın kaderinden, yine Allah’ın kaderine kaçırıyoruz.” (Buhârî, Tıp, 30; Müslim, Selâm 32/98) cevabını vererek Allah’ın kudretinin her şeyi kuşattığını vurgulayıp insana düşenin tedbir almak olduğuna işaret etmiştir. Aynı şekilde sahabe Amr b. As’ın da bu minvalde bir uygulama yaptığı, Hz. Ömer’in de bunu onayladığı kaynaklarda yer almaktadır. (İbn Kesir, el-Bidaye ve’n-Nihaye, VII, 79)

Konuyla ilgili olarak “Daha büyük zararı önlemek için küçük zarar tahammül edilir.” kaidesi ile ölüm riski taşıyan salgına nispetle cemaatle namaza bir süre ara vermenin uygun olacağı sonucuna varılabilir. Bu bağlamda salgın hastalıktan daha hafif sayılabilecek olan şiddetli yağmur durumunda da cemaatle namaza ara verme uygulamaları söz konusu olmuştur. Nitekim Abdullah b. Abbas, yağmurlu bir günde müezzine “Namazlarınızı evlerinizde kılın!” ilanını yapmasını emretmiştir. Bu uygulama insanlar tarafından yadırganır gibi olunca “Bunu benden daha hayırlı olan Resulullah (s.a.v.) yaptı.” cevabını vermiştir. (bkz. Buhârî, Cuma, 14) Bu hadisten olağanüstü durumlarda cemaatle namaza ara verilebileceği anlaşılmaktadır.

Sağlık otoritelerince “küresel salgın” olarak ilan edilen bir hastalık ortaya çıkınca hem kişi hem toplum sağlığını tehlikeye maruz bırakmamak ve bu yolla İslâm’ın vazgeçilemez değerinde gördüğü “hayatı korumak” ilkesini gerçekleştirmek amacıyla söz konusu salgın geçinceye kadar cemaatle namaza ve Cuma namazlarına katılmayı ertelemek kaçınılmaz olacaktır. Zira toplu halde eda edilen bu ibadetlere katılmak için sağlıklı olmanın yanında başkasının sağlığını da tehlikeye atmama dinimizde temel bir duyarlılık olarak kabul edilmiştir (Buhârî, Ezan, 160; Müslim, Mesacid, 17/68-77; Ebû Dâvûd, Salât, 217). Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “İslâm’da zarar vermek de zarara zararla karşılık

vermek de yoktur” (Muvatta, Akdiye, 31; Müsned, I, 313; İbn Mâce, Ahkâm, 17) buyruğu da bunu gerektirmektedir.

Salgın hastalık tehlikesinin tüm insanlığı tehdit eden küresel bir boyut kazanması durumunda kamu otoritesinin toplu alanlarda bir araya gelmelerini yasaklama yetkisi yanında topluca ibadet yapmayı da geçici olarak erteleme yetkisi vardır. İslâm’ın “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın!” (Bakara 2/195); “Kendinizi öldürmeyin!” (Nisâ 4/29) buyrukları doğrultusunda, yetkili mercilerin bu kararına uymak gerekir.”²³⁹

Cuma namazı Müslümanlar nazarında bu kadar büyük bir öneme haiz iken salgın hastalık dönemlerinde Cuma namazının cemaatle camilerde kılınmasının yasaklanması mü’minler üzerinde adeta şok etkisi yaratmıştır. Müslümanlar, haftada bir kılınması farz olan Cuma Namazını cemaatle ifa ve eda edememenin derin üzüntüsünü yüreklerinde sarsıcı bir şekilde hissetmişlerdir.

Salgın hastalıkların şiddetli derecede hüküm sürdüğü zamanlarda canı korumak, dini korumaktan bile öncelikli hâle gelebilir. Salgın dönemlerinde hepimizin asıl amacı, sağlıklı yaşamı korumak ve insanları ölümden kurtarmak olmalıdır ki salgın tehlikesi ortadan kalkınca da kurtarılan bu insanlar, ihlas ile kulluk ederek dinin gerekliliklerini yerine getirebilsin ve yüce Hakk'a şükredebilsin.²⁴⁰ İnsanın kulluk vazifesini en güzel şekilde ifa edebilmesi için kişinin sağlığına dikkat etmesi ve kendi elleriyle kendisini tehlikeye atmaması²⁴¹ gerekmektedir.

Konumuz salgın hastalıklar ile ilgili olduğu için özellikle cemaate katılmak isteyen kişiler kendi güvenliğinin yanı sıra Müslüman kardeşlerinin güvenliğini ve sağlığını da düşünerek hareket etmelidirler. Karar verme merciinde bulunan yöneticiler de toplum sağlığını düşünerek cemaate katılmayı engelleyici birtakım kararlar alabilir ve uygulamaya sokabilirler. Bir takım mazeretler inananların Cuma namazı kılınmamasını ve cemaate katılmamasını mubah hale getirir. Bu mazeretlerden biri ve en önemlilerinden biri de şüphesiz ki salgın hastalıktır. Hasta olup Cuma namazına gittiği halde hastalığının artmasından ve uzamasından korkan veya

²³⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Koronavirüs Salgını Sebebiyle Cuma Namazı ile Vakit Namazlarının Cemaatle Kılınmasına Ara Verilmesi Konulu Fetvası”, (Erişim Tarihi: 12.12.2021), <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/38363/koronavirus-salgini-sebebiyle-cuma-namazi-ile-vakit-namazlarinin-cemaatle-kilinmasına-ara-verilmesi?enc=QisAbR4bAkZgIHImMxXRn2t8ij%2BeDtMkJdRGirgyeb8%3D>

²⁴⁰ Şeyh Ahmed Rebî el-Ezherî, a.g.e., s. 9.

²⁴¹ Bakara, 2/195.

hastalığını başkasına bulaştırma ihtimali mevcut olan kişi Cuma namazı kılmakla yükümlü olmaz.²⁴²

İslâm fihında cemaate katılmamaya mani sebeplerden bazılarını maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:²⁴³

- ❖ Şiddetli yağmur
- ❖ Şiddetli soğuk
- ❖ Yırtıcı hayvan ve düşman tehlikesi
- ❖ Hapiste olmak
- ❖ Körlük
- ❖ Hastalık
- ❖ Çamur
- ❖ Kötürümlük
- ❖ İhtiyarlık
- ❖ Fıkıh ilmi ile meşguliyet
- ❖ Hastaya bakma durumu (hasta bakıcılığı)
- ❖ Gece esen şiddetli rüzgâr

Zaman ve mekânın şartlarına göre yukarıda sayılan maddeler güncellenebilir veya yeni maddeler müçtehitlerce eklenip çıkarılabilir. Hastalık hele ki salgınlar cemaate katılmaya mani hâl olduğundan insanlar kendi ve toplum sağlığını düşünerek cemaate katılmayıp ibadetlerini bireysel ifa edebilirler.

Müslümanlar Cuma namazı dışında günlük vakit namazlarını da cemaatle kılmaya büyük önem verirler. Cami ve mescitlerde farz namazların cemaatle birlikte kılınması adeta İslâm'ın simgelerinden sayılmıştır. Bu yüzden mazeretsiz cemaate katılmamak ve cemaati terk etmek caiz görülmemiştir.²⁴⁴ Cenaze namazı gibi farz-ı kifâye olan namazlarda bile cemaatte bir grup Müslümanın olması yeterli görülmüş olup hiç kimsenin cenaze namazına katılmaması durumunda o beldenin tüm Müslümanlarının sorumluluk altında kalacağı ve din kardeşlerine karşı son vazifelerinden birini ifa etmemiş olacakları aşikâr olduğundan cemaati terk etmek caiz olmaz.

²⁴² Heyet, a.g.e., s. 292.

²⁴³ Bkz. Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2019, s. 185-186.

²⁴⁴ Heyet, a.g.e., s. 271.

Hanbeli mezhebine göre erkekler için cemaatle namaz kılmak farz-ı ayn, Şâfi mezhebine göre ise farz-ı kifâyedir. Hanefi ve Maliki mezhebine göre ise güç yetiren erkeklerin cemaatle namaz kılmaları sünnet-i müekkededir.²⁴⁵ Peygamber efendimiz (s.a.v.) cemaate katılmayı tavsiye etmiş, topluca cemaate katılmamanın ve cemaati terk etmenin ağır müeyyideler gerektirecek bir fiil olduğunu ifade ederek cemaatle namazı teşvik etmiştir. Konuyla ilgili olarak;

“Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı hâlde cemaate gitmezse, münferiden kıldığı namaz (kâmil bir namaz olarak) kabul edilmez.” buyurmuştu. Ashabı kiram:

–(Ey Allah’ın Resulü!) Özüür nedir?” dediler. Efendimiz:

–Tehlike korkusu veya hastalıktır.”²⁴⁶ buyurdu.

Başka hadislerinde ise;

“Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde veya çarşıda kıldığı namazdan yirmi beş derece fazladır. Bir kimse abdeste niyet edip abdestini tamam aldığı ve namazdan başka bir kastı olmaksızın mescide gittiği zaman mescide girinceye kadar attığı adımdan dolayı Allah, onu bir derece yükseltir ve onun bir günahını eksiltir. Mescide girince de mescitte kaldığı müddetçe hep namazda gibi olur. Namaz kıldığı yerden ayrılmadığı ve abdestli bulunduğu müddetçe melekler ‘Allah’ım onu bağışla, Allah’ım ona merhamet et’ diye dua ederler.”²⁴⁷

“İnsanlar, ezanda ve birinci safta olanları bilselerdi ezan okumak ve birinci safta bulunmak için kura çekmekten başka yol olmasaydı kura çekerlerdi. Namaza erken gelmenin faziletini bilselerdi yarışarak gelirlerdi. Yatsı ve sabah namazında olan sevabı bilselerdi sürünerek de olsa gelirlerdi.”²⁴⁸

“Üç kişi bir köyde veya sahrada bulunur ve cemaatle namaz kılmazsa şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılmayın. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer.”²⁴⁹

²⁴⁵ Heyet, a.g.e., s. 271-272.

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 46/551.

²⁴⁷ Buhârî, “Salât”, 87; “Ezan” 30, 31, 36; Müslim, “Mesâcid”, 152, 245, 249; Ebû Dâvûd, “Salât”, 48.

²⁴⁸ İmam Mâlik, *e'l-Muvatta'*, “Salâtu'l-cemâa”, 6; Buhârî, “Ezan”, 9; 73.

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Salat”, 47.

“Nefsim kudret elinde olan Allaha yemin ederim ki ateş yakılması için odun toplanmasını, sonra namaz için ezan okunmasını, sonra bir kimseye imam olmasını emretmeyi, sonra da namaz için cemaate gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı düşündüm.”²⁵⁰

İslâm dini Müslümanların daima birlik ve beraberlik içerisinde olmasını ve birlikte hareket etmesini istemiştir. Bu sebeptir ki Müslümanlar cemaatle namaza büyük önem vermiş ve imkânı olanlar beş vakit namazlarını camide cemaatle birlikte kılmaya özen göstermişlerdir.

Günümüzde yaşanan koronavirüs (Covid-19) gibi salgın hastalık dönemlerinde de insan sağlığı daha fazla düşünülerek camilerde birtakım tedbirler alma zarurietini doğmuştur.²⁵¹ Camilerde her zamankinden fazla hijyene önem verilmiş, camiler düzenli olarak dezenfekte edilmiş, safları sıklaştırmanın aksine sosyal mesafe kuralları gözetilerek cemaatin duracağı yerler birbirinden ayrılarak işaretlenmiş, herkesin şahsi seccadesini yanında getirmesi istenmiş veya tek kullanımlık seccadeler kullanması özendirilmiş, cami içerisinde maske çıkarılmaması istenmiştir. Bu ve benzeri önlemler ile cemaatin sağlığı düşünülmüştür.

Ayrıca cemaatle namaz kılma sırasında safların arasının salgın hastalık vb. dönemlerde ayrılabilceği, saflar arasına belirli bir mesafe konulabileceği âlimlerce belirtilmiş olup safları sıklaştırmanın vacip değil sünnet olduğu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Çünkü salgın, temas ve solunum yoluyla kolayca bulaşabilmektedir. Bundan ötürü salgın döneminde yeterli güvenli mesafe almak da zorunludur.

Koronavirüs gibi salgın hastalıkların önüne geçmek için en etkili yol şüphesiz ki sosyal izolasyon ve karantina uygulamasıdır. Tarihte bu uygulamalar ilk olarak peygamber efendimiz döneminde uygulanmıştır. İslâm tarihine baktığımızda hastalığa yakalananların o bölgeden çıkışları yasaklanmış ve yine sağlıklı kişilerin de o bölgeye girişleri yasaklanmıştır. Peygamber efendimizin bu yasak emri düşünüldüğünde pandemi döneminde Cuma’yı ve cemaati terk etmek caiz görülebilir. Kadı İyaz (ö. 544/1149), salgın hastalıklara yakalananların cemaatle kılınan namazlara ve cuma namazına katılmasının engellenmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵² Hadis âlimi ve tarihçi

²⁵⁰ Buhârî, “Ezan”, 29, 34; Müslim, “Mesacid”, 251-254.

²⁵¹ T.C. Sağlık Bakanlığı, “Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi”, *Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması*, 17 Kasım 2021, s. 319.

²⁵² Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ el- Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts., 1/215.

İmam Zehebi, Endülüs ve Mısır'da büyük bir veba ve kuraklık çıktığını bunun sonucunda Kurtuba'daki camilerin kilitlendiği ve onlarda namaz kılınmadığını rivayet eder.²⁵³

Yine Buhârî ve Müslim'de geçen bazı rivayetlere göre aşırı yağmur ve fırtına dönemlerinde müezzinler “*Hayya alas-Salah*” lafzı yerine “*Sallu fi buyutiküm*” (Haydi namaza cümlesi yerine Namazı evinizde kılın) cümlesi okunmuştur. Nitekim ashâbı kirâmın büyük fakihlerinden Abdullah b. Abbas (r.a) şiddetli yağmurun afet derecesinde yağdığı bir Cuma günü, cemaatin zarar görebilme ihtimalinden dolayı cemaate gelinmemesini ve herkesin evinde öğlen namazını kılmasını emretmiştir.²⁵⁴ Aşırı yağmur ve fırtına dönemlerinde Müslümanların cemaate katılmamaları istenmişse salgın hastalık döneminde de cemaate katılmama hayli hayli istenebilir. Çünkü salgın hastalıkların oluşturacağı olumsuz etki yağmur ve fırtınadan çok daha yıkıcı olabilir.

Ayrıca salgınla mücadele kapsamında tüm önlemler alınmasına rağmen salgın durdurulamıyorsa, yetkili makamlarca salgın tehlikesinin kesin ve büyük olduğu ilan edilmişse camilerde Cuma namazı ve cemaatle namaz kılmak yetkili makamlarca geçici süreliğine yasaklanabilir. Bu kapsamda ülkemizde de salgının ilk çıktığı dönemde Cuma namazının ve 5 vakit namazın camilerde cemaatle kılınmayacağı Diyanet İşleri Başkanlığınca ilan edilmiştir. Buna rağmen salgın süresince camiler açık tutulmuş, ezanlar vaktinde okunmuş, vakit namazı kılmak isteyenler bireysel olarak namazlarını kılmış ve ezanların hemen akabinde hoparlörlerden vatandaşlara sosyal mesafe, maske vb. kurallara uymaları istenmiş ve salgının bir an evvel bitmesi için dua edilmiştir. Salgının etkisinin azalmasıyla Cuma namazı ve cemaat namazları belirli kontrol önlemleri çerçevesinde serbest bırakılmış, maske, sosyal mesafe, tek kullanımlık seccade veya kişisel seccadeler kullanılmak suretiyle namazlar icra edilmiştir. Ayrıca camilerde bulaşı arttıracığı düşüncesiyle klimaların çalıştırılması yasaklanmış, sadece pencerelerin açılmasıyla doğal havalandırma sağlanmıştır. Cuma namazı kılınırken farz kılındıktan hemen sonra dua edilerek cemaatin dağılarak

²⁵³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Cilt. 18, s. 331.

²⁵⁴ Buhârî, “Cuma”, 14; Müslim, “Salatu'l-Musafirin”, 3.

sünneti evlerinde kılmaları tavsiye edilmiştir. Bu uygulamalar birey ve toplum sağlığı açısından dinin ruhuna daha uygun düşmektedir.

Muhammed Saygın, koronavirüs salgınının yayıldığı zamanlarda Cuma namazına katılmaları zorunlu olmayan kişileri fıkıh ve fıkıh usulü köşesinde şu şekilde sıralamıştır:²⁵⁵

1) Ergen Olmayan Çocuklar; Buluş çağına ulaşmamış çocuklara Cuma namazı farz değildir. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya kadar, akıl hastalığına duçar olandan akli başına gelinceye kadar ve çocuktan bulûğ (ergenlik) çağına gelinceye kadar.”²⁵⁶ Çocukların cemaatle namaz kılmaya alışmaları için ebeveynlerince camilere götürülmeleri esastır. Fakat pandemi döneminde çocukların sağlıklarını düşünerek onlara zarar vermemek için, ayrıca çocuklar çoğunlukla hastalık belirtileri göstermeyip taşıyıcı oldukları için Cuma namazına katılmayabilirler. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) başka bir hadisinde şöyle buyurmaktadırlar: “Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter”²⁵⁷

2) Kadınlar; Cuma namazı erkekler için farz olup kadınlar üzerine farz değildir. Bundan ötürü kadınların Cuma namazına katılması zorunlu olmayıp isteklerine bağlıdır. Peygamberimiz (s.a.v.) konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: “Cemaatle Cuma namazı kılmak, her Müslüman’a farzdır. Ancak, köle, kadın, çocuk ve hastaya farz değildir.”²⁵⁸

3) Kronik Hastalığı Olanlar; Kalp ile ilgili hastalıklar, akciğer, böbrek, kanser ve solunum yolu rahatsızlıkları ve bağışıklık yetmezliği olanlar gibi kronik rahatsızlığı olup hastalandıklarında hayati tehlike taşıyacak olan kişiler, Cuma namazına katılmak zorunda değildirler. Dünya Sağlık Örgütü yetkililerinin yaptığı bilimsel araştırma ve açıklamalara göre Korona gibi salgın hastalıklardan gelecek zarara karşı en savunmasız kişiler şüphesiz ki kronik rahatsızlığı olan kişilerdir. Yüce Mevlâ konuyla

²⁵⁵ Muhammed Saygın, Fıkıh ve Fıkıh Usulü Köşesi, Corona salgınının yayıldığı zamanlarda Cuma namazına katılmaları zorunlu olmayanlar kimlerdir?, Erişim tarihi: 12.12.2021, https://www.facebook.com/say12say12/posts/pfbid0J7oEzMcoSmzUXuFDdjgKKNNDiqr8TxsuZvHWW8QiNtgVw68hNHkzd6uCNbfNhJwl?__tn__=K-R

²⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 17.

²⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45.

²⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 217; Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 550; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l Kübrâ*, III, 246.

ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "*Gözü görmeyene zorlama yoktur, topala zorlama yoktur, hastaya zorlama yoktur. Kim Allah ve resulünün sözlerini dinlerse onları, altından ırmaklar akan cennetlere sokar; kim de yüz çevirirse onu acı bir şekilde cezalandırır.*"²⁵⁹

4) Hasta Bakıcıları; Salgınla mücadele kapsamında iş başında olan doktor, hemşire ve hasta bakıcısı olan kişiler Cuma namazına katılmayabilirler. Çünkü insan canını korumak Cuma namazına gitmekten daha önce gelir. Bir Cuma günü İbn Ömer'e, Bedir savaşı gazisi olan Said b. Zeyd'in (r.a) hastalandığı haber verilince, Cuma namazının vaktinin yakın olmasına rağmen bineğine binerek onu ziyarete gitmiş ve Cuma namazını kılmadığı rivayet edilmiştir.

5) Belli Yaş Grupları; Hastalığa yakalandıkları zaman ölümlerine sebep olmasından korkulan ve belirli bir yaşa erişmiş olan kişiler Cuma namazına katılmayabilirler. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi döneminde altmış beş yaş ve üstü vatandaşlar risk grubunda sayılmaktadırlar. Yapılan bilimsel araştırmalara göre hastalığa yakalananlar arasında ölüm oranlarının altmış beş yaş ve üzerinde olanlar için daha fazla olduğu tespit edilmiştir. İslâm hukukçuları, hastalığa yakalanma korkusunun Cuma namazına mazeret teşkil ettiğini belirtmişlerdir.

Özetleyecek olursak salgın hastalıklar döneminde ibadet amacıyla cami ve cemaate katılacakların hastalığın yayılmaması ve başkalarına bulaşmaması için üzerine düşen kişisel tüm önlemleri alması ve ayrıca yetkili makamlarca da alınmış olan önleyici tüm tedbirlere harfiyen uymaları zorunludur. Peygamberimiz (s.a.v.) konuyla ilgili olarak şöyle buyurur: "*İslâm'da zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur.*"²⁶⁰ Ayrıca İslâm hukukunda iki delil veya illet çeliştiği zaman, eğer birinde bir fayda elde etme, diğerinde ise bir zararı önleme varsa ve ikisinin ortasını bulma hiçbir şekilde mümkün değilse bu durumda zararı önleyecek olan fayda getirecek olanın önüne geçilir. "*Zararı ortadan kaldırmak, fayda sağlamaktan daha önceliklidir.*" fihhi ilkeleri doğrultusunda herkesin salgının bulaşmasını ve yayılmasını önleyici tüm tedbirleri almaları zorunludur. Alınmış olan karar ve tedbirlere uymamak caiz olmaz. Salgınla mücadele kapsamında zaferin ancak bireysel ve toplumsal olarak getirilen kurallara uymakla kazanılacağını unutmamalıyız.

²⁵⁹ Fetih, 48/17.

²⁶⁰ İmam Mâlik, *el-Muvaṭṭa'*, "Aşkızıye", 31; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 313; İbn Mâce, "Aşkâm", 17.

2. Salgın Hastalık Döneminde Teravîh Namazı

Salgın hastalıklar döneminde ele alınması gereken ve bireysel kılınmasına cevaz verildiği hâlde özellikle Müslüman erkekler tarafından camilerde cemaatle kılınmasına özen gösterilen namazlardan biri de muhakkak ki Teravîh namazıdır.

Teravîh, terviha kelimesinin çoğulu olup “dinlenmek, rahatlamak, ara vermek...” gibi anlamlara gelmektedir. Teravîh namazı, ramazan ayında yatsı namazından sonra ve vitir namazından önce kılınan sünnet-i kifâye bir namazdır. Teravîh namazı kılınırken her dört rekâtta bir ara verip dinlenmek bir terviha sayılmıştır.²⁶¹ Teravîh namazını mahalledeki tüm insanların cemaatle kılmamaları uygun ve hoş görülmez ancak bazı kişilerin ise teravîh namazlarını münferit olarak evlerinde kılmaları da kerih görülmez.²⁶²

Übeyy (r.a) teravîh namazını sahabilere şu şekilde kıldırmıştır: “*Ramazan gecelerinde cemaati yatsı namazından sonra toplayarak cemaate beş terviha kıldırmıştır. Her terviha dört rekâttır; her iki rekâtta bir selam vermiştir. Her dört rekâttan sonra dört rekâtlı namaz kılınacak kadar oturmuş, Teravîh namazı tamamlanınca yine bu kadar oturmuş ve sonrasında cemaate vitir namazı kıldırmıştır.*” Bir rivayete göre bu kılış şekli, Mekke ve Medine halkının da âdetidir.²⁶³

Teravîh namazı, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kılınan sünnet-i müekked bir namazdır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) teravîh namazını birkaç kez mescitte kılmış, sonraları ise camide kılmayıp evinde kıldığı rivayet edilmiştir.²⁶⁴ Her zaman ümmetini düşünen Peygamber efendimizin bu uygulaması ümmetine farz olur düşüncesi ve ilk başlarda sahabeler tarafından rağbet edilen bu namazın daha sonra Müslümanlara ağır gelebileceği düşüncesinden olması kuvvetle muhtemeldir. Hz. Peygamber (s.a.v.) teravîh namazının kılınmasını şu hadisi şerifiyle teşvik etmiştir: “*Kim ramazan namazını (Teravîh) inanarak ve sevabını Allahtan bekleyerek kılarsa onun geçmiş günahları bağışlanır.*”²⁶⁵

²⁶¹ Heyet, a.g.e., s. 311.

²⁶² Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mavsîlî, *el-İhtiyâr li-Ta'îlî'l-Muhtâr*, (Çev. Mehmet Keskin), Ümit Yayınları, Cilt. 1, İstanbul 1998, s. 139.

²⁶³ Bkz. Mavsîlî, a.g.e., s. 139-140.

²⁶⁴ Buhârî, “Salatü't-Teravîh”, 2; Müslim, “Salatü'l-Musafirin”, 178.

²⁶⁵ Buhârî, “Salatü't-Teravîh”, 1; Müslim, “Salatü'l-Musafirin”, 174.

Hz. Ebubekir ve kısmen de Hz. Ömer'in devlet başkanlığı döneminde teravih namazı cami ve mescitlerde bireysel olarak kılınmıştır. Ancak Hz. Ömer, halifeliği döneminde dağınık bir şekilde Müslümanların teravih namazını kıldığını görünce onları bir imamın arkasında toplayarak cemaatle bu namazı kılmalarının daha doğru olacağını düşünmüş, bu görev için Übeyy b. Kab'ı (r.a) imam olarak görevlendirmiştir. Daha sonraları teravih namazının cemaatle imamın arkasında düzenli ve tertipli olarak kılındığını görünce sevincini şu sözle dile getirmiştir: *"Bu ne güzel bir yeniliktir..."*²⁶⁶

Diğer tüm namazlarda olduğu gibi ramazan ayında teravih namazını da tadil-i erkâna riayet ederek kılmak vaciptir. Ramazan ayında teravih namazı gerek sekiz rekât olarak kılınsın, gerekse yirmi rekât olarak kılınsın maksat, geceleri ibadet ve taat ile geçirmektir.²⁶⁷

Kıraatte hatim veya kısa sûreler de okunsa yatsı ve vitir namazıyla beraber otuz üç rekât olarak kılınacaktır. Ramazan ayı boyunca her gece tadil-i erkâna riayet ederek namazı kılmak yaklaşık bir saat alacağı için ve çoğunlukla kapalı ortamlarda namaz kılındığı için cemaatle teravih namazını kılmak salgın hastalıklar döneminde hastalığın bulaş riskini arttırmakta ayrıca namaz için cemaate gelen halkı ve ailelerini büyük tehlikeye atmaktadır.

Salgın hastalıkların çoğu solunum/hava yoluyla bulaştığından sünnet-i kifâye olan teravih namazını, uzun süre kapalı ortamda kılmak büyük risk taşımaktadır. Ayrıca bu dönemde virüsün mutasyon geçirmiş olma ihtimali de düşünülerek belirti göstermeyen aktif vakaların varlığı da teravih namazını cemaatle kılmaya engel bir durum teşkil edecektir. Daha öncede zikrettiğimiz üzere "Sağlık olmadan ibadet de olmaz." prensibinden hareketle canı korumak, İslâm dininin temel prensiplerinden olduğundan İslâm hukukunda verilen birçok hüküm, insan sağlığı ve can güvenliği dikkate alınarak verilmiştir.

Teravih namazlarının camilerde cemaatle toplu olarak kılınması, özelde kişi hayatını, genelde ise toplum sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda işin ehli ve alanında otorite olan Sağlık Bakanlığı tarafından salgın tehlikesi açıkça dile getirilmiş ve her gün artan vaka sayıları dikkate alınarak Diyanet İşleri Başkanlığı

²⁶⁶ Heyet, a.g.e., s. 314.

²⁶⁷ Heyet, a.g.e., s. 314.

tarafından teravih namazının Covid-19 tedbirleri kapsamında cemaatle camilerde değil de evlerde kılınmasının daha makul olacağı kanaatine varılmıştır.

Camilerde cemaatle kılınamayan teravih namazları yüreklerde hüzne sebep olsa da evlerimizi mescide dönüştürme fırsatı sunmaktadır. Bulaşıcı hastalığa yakalanma şüphesi olmadan nezih ortamda hane halkıyla beraber kalp huzuru içerisinde evlerimizde teravih namazını kılarak cemaat sevabı alabilir veya salgın hastalık mazeretini ruhsat olarak kullanarak evlerimizde namazlarımızı ferdi olarak kılabiliriz.

Ramazan ayında oruç tutmanın vücudun bağışıklık sistemini zayıflatmadığı, bilakis kuvvetlendirerek salgın hastalığa yakalanma riskini azalttığı bilinmektedir. Dolayısıyla salgın hastalığa yakalanma riskini arttıracığı iddiasıyla orucun terk edilebileceği iddiası gerçekten uzaktır. Ancak güvenilir ve uzman bir doktor tarafından oruç tutmasının salgın hastalığa yakalanma riskini arttıracığı bildirilen bireylerin oruç tutmayabilecekleri yönünde fetvalar verilmiştir. Ayrıca salgın hastalığa yakalanan kimsenin oruç tutmasının hastalığını arttıracığı güvenilir bir doktor tarafından tespit edilen bireyler de oruç tutmayabilirler. Bu bağlamda Din İşleri Yüksek Kurulu şu açıklamalarda bulunmuştur: “*Rahmet ayı Ramazan-ı Şerif’in gölgesinin üzerimize düştüğü şu mübarek günlerde içinden geçtiğimiz Kovid-19 küresel salgını sebebiyle vatandaşlarımız tarafından oruç ve Ramazan’la ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu’na pek çok soru yöneltilmesi üzerine aşağıdaki hususların vatandaşlarımızla paylaşılması uygun görülmüştür:*

1. *Yüce dinimizin ilkelerine göre her ibadetin ifa edileceği zaman, mekân ve şartlar vahiyle belirlenmiştir. Ramazan ayında sağlıklı olan her müminin oruç tutması Allah Teâlâ’nın emriyle (el-Bakara, 2/183-185) farz kılınmıştır. Bu ibadetin topyekûn ertelenmesi mümkün değildir.*

2. *Alan uzmanlarından alınan bilgilere göre sağlıklı bireylerin oruç tutmaları, hastalığın yayılması bakımından özel bir risk oluşturmamaktadır. Ayrıca oruç tutmanın bağışıklık sistemini olumsuz etkilediğine dair kanuta dayalı tıbbi bir tespit bulunmazken aksine oruç tutmanın bağışıklık sistemi üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğine ilişkin bilimsel yayınlar mevcuttur.*

3. *İslâm dini, emir ve yasakların ifasında kişileri güçleri nispetinde sorumlu tutmuş, güçlerini aşan veya sıkıntıya yol açan durumlarda kolaylaştırıcı hükümler koymuştur. Bu genel ilke uyarınca farz olan Ramazan orucunu, belli şartlara bağlı olarak kazaya bırakma konusunda bazı ruhsatlar tanınmıştır.*

4. *Kur’an-ı Kerim’de Ramazan orucunu tutmamayı mubah kılan temel mazeretlerden biri olan hastalık halinde, orucun daha sonra kaza edilmesine izin verilmiştir (el-Bakara 2/185). İslâm âlimleri, oruç tutulması halinde hasta olunması, hastalığın uzaması veya artması ihtimalini de bu kapsamda değerlendirmişlerdir. Buna göre;*

- ❖ *Kovid-19 teşhisi konulmuş olup doktoru tarafından oruç tutması sakıncalı görülenler*
- ❖ *Oruç tuttuğu takdirde hastalığı daha ağır geçireceği doktorlarca belirtilenler*

- ❖ *Oruç tutamayacak derecede yaşlı olanlar*
- ❖ *Oruç tutmaya engel kronik hastalığı bulunanlar*
- ❖ *Oruç tutmaları hâlinde hem sağlıklarının bozulmasından hem de sağlık hizmetlerinin aksamasından endişe eden sağlık çalışanları*
- ❖ *Hamile veya emziren kadınlar*
- ❖ *Ağır ve meşakkatli işlerde çalışıp sağlıklarının bozulacağından endişe edenler, mazeretleri devam ettiği sürece daha sonra kaza etmek üzere oruç tutmayabilirler. Sağlık durumları hiçbir şekilde kaza oruçlarını tutmaya el vermeyenlerin tutamadıkları her bir gün için fakirlere bir oruç fidyesi ödemeleri gerekir.*

5. *Dini vecibelerin yerine getirilmesinde müminlerin, ihlas ve samimiyetle Allah'a kulluk bilincini kaybetmeden doktorlarla istişare ederek bu kararı vermeleri ve keyfi değerlendirmelerden kaçınmaları önem arz etmektedir.*

6. *Salgın devam ettiği müddetçe sosyal izolasyon kuralı çerçevesinde başkalarıyla temastan kaçınmalı, bu doğrultuda akraba, komşu ve dostlarla beraber iftar yemekleri düzenlemekten kesinlikle uzak durulmalıdır.*

7. *Halkımızın, toplum sağlığını korumakla görevli yetkililerin koyduğu kurallara uymaları, kendilerinin ve başkalarının hayatını tehlikeye atabilecek tutum ve davranışlardan uzak durmaları medeni bir sorumluluk olduğu gibi dini bir vecibedir.*

8. *Yaşadığımız bu zor süreçte ortaya çıkabilecek yeni sıkıntıları da göz önünde bulundurarak ihtiyaç sahibi kardeşlerimize bağışlarımızı ulaştırmak ve yardımlaşmak, infak ayı olan Ramazan'ı hakkıyla idrak etmeye ve paylaşma bilincimizi canlı tutmaya hizmet edecektir.*

9. *Camilerden uzak kalmamızın hüznünü yaşadığımız şu günlerde, teravih namazlarımızı, mukabelelerimizi evimizde ifa etmek, dualarımızı ve istigfarlarımızı hep birlikte hanemizden Rabbimize yöneltmek, Ramazan ayının maneviyatından azami derecede istifade etmeye vesile olacaktır.”²⁶⁸*

Son olarak diyebiliriz ki salgın hastalıkların bölgesel hatta evrensel boyut kazanması neticesinde merkezi ve yerel yönetim yetkisini elinde bulunduran kamu otoritesi, halkının sağlığını korumak için toplu mekânlarda bulunmayı ve toplu şekilde icra edilen faaliyetleri geçici süreliğine kısıtlayabilir. “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*”²⁶⁹ ilahi düsturu ışığında kamu otoritesince toplum menfaatine alınan bu kararlara uymak gerekir. Cuma, teravih ve bayram namazı gibi cemaatle ifa ve eda edilen ibadetlere kamu yararı düşünülerek geçici süreliğine sınırlama getirebilir.

²⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksel Kurulu, “*Din İşleri Yüksek Kurulu, Covid-19 salgını nedeniyle Ramazan ayı ve oruç ibadetiyle ilgili vatandaşlardan gelen sorular üzerine, kimlerin oruç tutup kimlerin tutamayacağına dair bir açıklama yaptı*”, Erişim: 10.04.2022, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29479/din-isleri-yuksekkurulundan-oruclailgili-aciklama>

²⁶⁹ Bakara, 2/195.

3. Salgın Hastalıklar Döneminde Cenazenin Tekfin ve Defin İşlemleri İle Cenaze Namazı

Cenaze, kelime olarak ölü manasına geldiği gibi tabut ve teneşir manalarına da gelir. Ölmek üzere olan kişiye *muhtazar*, son nefesini verip ölen kişiye *meyyit*, meyyit için yapılan hazırlıklara *teçhiz*, ölen kişinin yıkanması işlemine *gasil*, ölen kişinin kefenlenme işlemine *tekfin*, ölen kişinin tabuta konulup musallaya(cenaze namazının kılınacağı yere) kadar ve namazı kılındıktan sonra kabre kadar taşınmasına *teşyi*, kabre konulmasına *defin* denir.²⁷⁰

İslâm inancında “*Her canlı ölümü tadacaktır.*”²⁷¹ ilahi fermanı gereğince doğan her canlının bir gün mutlaka öleceği bilinci her daim inanan gönüllerde canlılığını korumaktadır. Doğum gibi ölüm de Allah’ın evrende canlılar için koyduğu değişmez toplumsal yasalardandır. Sünnetullah tabiriyle tanımlanan bu durum Allah’ın değişmez sünnetini (kanununu) ifade eder. İslâm inancına göre ruh ölümsüzdür. Ölüm bir yok oluş değil aksine ebedi hayata aralanan bir kapıdır. Bir bakıma yeniden doğuşu ifade eder.

İslâm dininde hayat hakkı dokunulmaz ve kutsaldır. İnsanın dirisi saygıya layık olduğu gibi ölüsü de saygıya layıktır.²⁷² Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir cenazenin sokaktan geçişi sırasında ayağa kalkmış, o cenazenin bir Müslümana değil de bir Yahudi’ye ait olduğu kendisine söylendiğinde onun da bir insan olduğu ve saygıya layık olduğunu vurgulamıştır.²⁷³ İslâm hukukunda ölüye verilen değer şu ilkelerle ifade edilmiştir. “*Âdemoğlu, diri olsun ölü olsun şer'an hürmete şayandır; ölmüş bir âdemoğluna hürmet etmek, yaşayan/diri bir âdemoğluna hürmet etmek gibidir; âdemoğlu öldükten sonra da aynen yaşarken olduğu gibi hürmet ve saygıya layıktır.*”

Şüphesiz ki salgın hastalıklar döneminde insanların canını korumak, en yüce hedef ve en önemli amaç olmalıdır. Bu asıl gayenin dışındaki fazla önemli olmayan faydalara itibar edilmez. Aynı şekilde canları korumak için en üst düzey tedbirlerin alınması gerekmektedir. Nitekim salgın hastalıklar döneminde ölen bir insana verilecek değer, yaşarken ona verilen değerden daha az değildir. Salgında ölen kimsenin de yıkanıp kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınması gerekir. Salgın

²⁷⁰ Heyet, a.g.e., s. 355.

²⁷¹ Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

²⁷² Kaan, a.g.e., s. 19.

²⁷³ Buhârî, “Cenâiz”, 49; Nesâî, “Cenâiz”, 45-47).

bahane edilerek mevtaya karşı yapılacak görev ve sorumluluklarda engelleme veya kısıtlama getirmek doğru olmayıp asgari düzeyde katılımı ölüye karşı görev ve sorumluluklar yerine getirilmelidir.

Kişi öldükten sonra geride kalan ailesi, akrabası ve diğer Müslümanların ölü için yapmaları gereken birtakım vazifeleri vardır. Bu vazifelerin başında ölüyü ebediyete uğurlarken yıkayarak tertemiz bir şekilde ahiret hayatına göndermek gelir. Aynı şekilde giydirilen beyaz kefen temizliği sembolize eder (tekfin). Güzelce kefenlenerek namazı kılıp helallik alındıktan sonra kabri büyük bir ehemmiyetle açılarak usulca ölü kabre indirilir ve üzeri yumuşak toprakla örtülerek ebedi hayatına uğurlanır.

Ölen bir Müslümanı yıkamak(gasil), kefenlemek(tekfin), onun için namaz kılıp dua etmek ve bir kabre koymak(tekfin) Müslümanlar için farz-ı kifâyedir.²⁷⁴

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Müslüman ölülerin yıkanmasını, kefenlenmesini ve defnedilmesini emretmiş, ayrıca kendisi yıkama ve kefenlenme işinin nasıl olacağını ayrıntılı olarak ashabına anlatmıştır. Müslümanın Müslüman üzerindeki haklarının altı tane olduğunu söyleyen peygamber efendimiz bu haklardan birisinin Müslümanın cenazesine katılmak olduğunu ve cenazenin ardından gitmek olduğunu belirtir.²⁷⁵ Müslümanın ölünün yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesi geride kalan Müslümanlar üzerinde farz-ı kifâye olduğundan bu mühim vazifelerin yapılmaması durumunda diğer tüm Müslümanların sorumlu olacağı unutulmamalıdır. Yıkayıp kefenlenen Müslümanın çabuk defnedilmesi ise müstehaptır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Ölülerinizin defnini çabuklaştırın; Eğer hayırlı biri ise onu bir an evvel hayra ulaştırınız. Eğer şerli biri ise bir an evvel omuzlarınızdan indirip bırakırsınız.”*²⁷⁶ Ayrıca ölüyü tütsülemek ve ölüye güzel kokular sürmek de sünnettir.²⁷⁷

Cenaze namazı kılmak da farz-ı kifâyedir.²⁷⁸ Müslümanın cenazesine karşı son görevimiz, namazını kılıp helallik alarak kendisine dua etmek ve kendisini defnetmektir. Ölen kişi güzelce yıkayıp kefenlendikten sonra musalla taşına namazı kılınmak üzere konur. Cenaze ister erkek ister kadın olsun imam, cenazenin göğsü

²⁷⁴ Heyet, a.g.e., s. 355.

²⁷⁵ Müslim, “Selam”, 3, II, 1704; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 98, V, 288; Tirmizî, “Edeb”, 44, V, 80.

²⁷⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 52; Tirmizî, “Cenâiz”, 30, III,335.

²⁷⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 8, 9, 13.

²⁷⁸ Mavsilî, a.g.e., s. 186.

hizasında durur. Cemaat de, mümkünse üç saf tutar. Cenaze namazlarında en faziletli saf en arka saftır.²⁷⁹ Semure b. Cündub'ün (r.a.) rivayetine göre “Hz. Peygamber (s.a.v.), bir kadının cenaze namazını kaldırırken kadının göğüs hizasında durmuştur.” Çünkü göğüs, hikmetin kaynağı, iman ile marifetin yeri olarak görülür. Cenazenin göğsünün hizasında durma onun imanına ortak olmanın işareti kabul edilir. Cenaze namazının rükünleri, “kıyam ve tekbirdir.” Sünnetleri ise “hamd ve sena, salat ve selam ile ölüye ve diğer Müslümanlara dua etmekten ibarettir.”²⁸⁰ Cenaze namazı dört tekbirden oluşur ve ayakta kılınır. Hanefî mezhebine göre sadece ilk tekbirde eller kaldırılır ve sübhaneke duası okunur, Şâfiî ve Hanbelilere göre ise Fatiha suresi okunur. İkinci tekbirden sonra peygambere salat ve selam getirilir (salli ve barik duaları okunur), üçüncü tekbirden sonra cenaze duasını bilenler okur, bilmeyenler Rabbenâ Atina dualarını okur, bunu da bilmeyenler kendi lisanlarınca ölüye dua ederler, dördüncü tekbirden sonra bir şey okunmadan önce sağa, sonra sola selam verilir.²⁸¹

Cenaze namazında cemaatin bulunması şart değildir. Yalnız bir erkek veya yalnız bir kadının bu namazı kılmasıyla farz yerine getirilmiş olur.²⁸²

Normal dönemlerde Müslümanlar vefat eden din kardeşlerine karşı son görevlerini yerine getirmek üzere bir araya gelirler. Vefat haberini alır almaz ölen kişinin ailesinin üzerinden yükü almak ve acılarını hafifletmek üzere cenazeye ilgili yapılacak tüm iş ve işlemlerde en önde yer alırlar. Cenazenin yıkanma, kefenlenme, namazını kılma ve defnedilme işlemleri ile taziyeleri kabul aşamalarının her birinde bulunurlar. Evinden cenaze çıkan hane halkının ve akrabalarının üzüntülerini paylaşarak acılarını hafifletmeye çalışırlar.

Salgın hastalıkların bulaşma riskinin olduğu dönemlerde cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, namazının kılınması ve defnedilmesi normal döneme göre bazı farklılıklar gösterebilir. Salgın hastalık riskinin bulunduğu ortamlarda cenaze iş ve işlemlerinin mümkün olduğu kadar tüm güvenlik tedbirleri alındıktan sonra az sayıda kişiyle icra edilmesi esastır.²⁸³ Ölen kişinin gasil, tekfin, namazının kılınması ve defin

²⁷⁹ Heyet, a.g.e., s. 361.

²⁸⁰ Heyet, a.g.e., s. 361.

²⁸¹ Heyet, a.g.e., s. 362,363.

²⁸² Heyet, a.g.e., s. 361.

²⁸³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *İslam'ın Salgın Hastalıklara Bakışı*, İleri Basım Matbaacılık, İstanbul 2020, s. 45.

işlemleri az sayıda bireyin katılımıyla çabucak yapılmalıdır. Çocukları dâhil en yakın akrabaları ve sevdiklerinden birini kaybetse bile cenazeye son görevlerini yerine getirme talepleri dikkate alınmamalıdır. Cenazenin bekletilmeden kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması, defnedilmesi cenaze ve sahipleri ile toplum sağlığı açısından daha uygundur.

Hastalığı bulaştırma riski sebebiyle yetkililerce hemen defnedilmiş olan cenazenin namazı daha sonra kabri başında birkaç kişiyle kılınabilir.²⁸⁴

Din İşleri Yüksek Kuruluna göre, alınan tüm koruyucu ve önleyici tedbirlere rağmen hastalığın başkalarına bulaşma riski devam ediyorsa:

- ❖ *Uzaktan cenaze üzerine su tutularak ve serpilerek yıkama işlemi gerçekleştirilir.*
- ❖ *Cenaze üzerine su tutma ve serpme de riskli ise yetkililerin talimatlarına riayet edilerek koruyucu kıyafetlerle cenazeye teyemmüm aldırılır.*
- ❖ *Cenazeye teyemmüm aldırmanın da hastalığı bulaştırma riski varsa zaruret halinden dolayı teyemmüm de terkedilir ve o haliyle namazı kılınarak cenaze defnedilir. Ayrıca cenazelerin geleneksel yöntemlerle açılan kabre kefenle defnedilmesinin riskli olduğu durumlarda ceset torbası veya tabutla defnedilmesi de caizdir.²⁸⁵*

Özetle cenaze namazının tek kişiyle kılınabilmesi, insanların can güvenliğini sağlamak için sünnet olan taziye dileklerinin telefonla bildirilmesi fikhın kolaylık prensiplerindedir. Cenazeyi yıkayan kimseye zarar verme ihtimalinden dolayı cenazeyi yıkama yerine mevtaya teyemmüm aldırabilir. Şayet teyemmüm aldırmanın da zarar verecekse doğrudan namazını kılarak defnetmenin ya da cenazeyi defnettikten sonra namazını kılmanın caiz olduğu mezheplerce zikredilmiştir.²⁸⁶

Yukarıda da görüldüğü üzere alınan tüm tedbirler, İslâm hukukunun korunmasını zaruri kıldığı hayat hakkının korunmasına yönelik önlemlerdir. Ayrıca İslâm hukukunun diğer bir prensibi olan “*Zarar-ı ammi def’ için zarar-ı has ihtiyar*

²⁸⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, *İslam’ın Salgın Hastalıklara Bakışı*, İleri Basım Matbaacılık, İstanbul 2020, s. 45-46.

²⁸⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu, *İslam’ın Salgın Hastalıklara Bakışı*, İleri Basım Matbaacılık, İstanbul 2020, s. 46.

²⁸⁶ Bkz. Korkut, a.g.e, s. 6.

olunur. (kamu/genel zararını önlemek için özel/şahıs zararı tercih edilir)”²⁸⁷. “Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izale olunur (bir zarar, kendisinden daha hafif derecede bir zararla giderilir veya büyük zararı bertaraf etmek için küçük zarara tahammül edilir)”²⁸⁸ ilkeleri doğrultusunda cenaze ile ilgili iş ve işlemler yürütülür.

4. Salgın Hastalıklar Döneminde Bayram ve Bayram Namazları

Bayram, Arapçada “iyd / el-‘iyd” olarak kullanılmakta olup kelime olarak neşe, sevinç, mutluluk ve kutlama günü gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁹ Tarih boyunca her milletin dini ve milli bayramları bulunmakta olup özel önemi olan bu günlerde insanlar bir araya gelerek neşe ve sevinç içerisinde bu bayramları kutlamaktadırlar. Müslümanların Ramazan ve Kurban Bayramı; Hristiyanların Noel, Paskalya, Transfigürasyon, Haç Yortusu ve Meryem Ana Günü; Yahudilerin ise Pesah, Şavuot, Roş-haşanah, Yom Kipur, Sukkot, Purim, Hanukkah gibi bayramları bulunmaktadır.²⁹⁰ Bu ve benzeri bayramlar halkın büyük coşkusuyla geniş kitlelerin bir araya gelmesiyle kutlanmaktadır.

On bir ayın sultanı ramazan ayının girmesiyle beraber Müslümanlar bir ay boyunca farz olan Ramazan orucunu tutar, bu ayda şükür bilinci içerisinde mallarının zekâtını ve fitır sadakalarını vererek ramazan bayramına hazırlanır. Hac mevsiminde ise Müslümanlar hac vazifelerini eda ederek ve kurbanlar keserek kurban bayramına hazırlanırlar. Bu iki bayram aslında kulluk bilinciyle vazifelerini eda etmiş olan Müslümanlara adeta rabbimizin sunduğu birer hediyedir.

Ramazan ve Kurban bayramları hicretin ikinci yılından itibaren büyük sevinçle günümüze kullanagelmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medine’ye hicretinden sonra Medine halkının İran’dan alınma “Nevruz ve Mihrican” bayramlarını kutladıklarını görünce “Allah sizin için o iki günü daha hayırlı iki günle, ramazan ve kurban bayramlarıyla değiştirmiştir.”²⁹¹ buyurarak bu bayramların kutlanmasını

²⁸⁷ Ahmet Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, 2.Baskı, İstanbul Kasım 2009, s. 78.

²⁸⁸ Şimşirgil, Ekinci, a.g.e., s. 78.

²⁸⁹ Sargon Erdem, “Bayram”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt. 5, İstanbul 1992, s. 257-259, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram#1>,

²⁹⁰ Sargon Erdem, “Bayram”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt. 5, İstanbul 1992, s. 257-259, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram#1>,

²⁹¹ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 103, 235, 250; Ebû Dâvûd, “Salât”, 239; Nesâî, “Salâti’l-‘ideyn”, 1.

yasaklayarak yerlerine İslâm'ın özüne daha uygun olan Ramazan ve Kurban Bayramlarını kutlamalarını istemiştir.

Bayram namazı yılda iki defa, Ramazan ve Kurban Bayramlarında olmak üzere kılınan iki rekâtlı bir namazdır. Bayram namazları Hanefî mezhebine göre Cuma namazı kendisine farz olan kimseye vaciptir.²⁹² Şâfiî ve Maliki mezheplerine göre sünnet-i müekkede, Hanbeli mezhebine göre farz-ı kifâyedir.²⁹³

Bayram namazlarında Cuma namazından farklı olarak hutbe, namazın sıhhat şartı değildir. Bayram namazından sonra hutbe okumak sünnettir.²⁹⁴

Şâfiî mezhebine göre kadınlar da bayram namazı kılmakla mükelleftirler. Ancak kadınların bu namazı cemaatle kılmaları şart olmayıp bireysel olarak da kılmaları caizdir. Şu var ki, camide cemaatle kılmaları daha sevap ve faziletlidir.²⁹⁵

Bayram namazı iki rekât olup normal iki rekâtlı namazdan farkı her rekâtında fazladan üçer tekbir alınmasıdır. Bu fazladan alınan tekbirlere “zaid tekbirler” denir. Birinci rekâtında bu üç zaid tekbir kıraatten önce alınırken ikinci rekâta ise bu zaid tekbirler kıraatten sonra getirilir. Hanbeli mezhebine göre birinci rekâta altı tekbir, ikinci rekâta beş tekbir alınır ve bu tekbirler her iki rekâta da kıraatten önce alınır. Maliki ve Şâfiî mezhebine göre birinci rekâta yedi tekbir, ikinci rekâta ise beş zaid tekbir alınır ve bu tekbirler her iki rekâta da kıraatten önce alınır.²⁹⁶

Bayram namazları bir mazerete binaen bir bölgede birinci gün kılınamamışsa Ramazan Bayramında ikinci gün, Kurban Bayramında ise ikinci ve üçüncü gün kılınabilir. Ancak özürsüz olarak terk edilmişse artık bayram namazı kılınmaz.²⁹⁷

Bayram günlerinde erkenden kalkıp yıkanmak, en güzel elbiselerini giymek, güzel kokular sürünerek dişleri fırçalamak, namaz için erkenden camiye gitmek, yolda karşılaştığı (tanıdığı tanımadığı) herkese selam vermek ve güler yüz göstermek, bu günlerde çocukları sevindirmek, bolca sadaka vermek, hal hatır sorarak akrabayı ziyaret ederek bayramlaşmak dinimizce müstehab olarak görülmüştür.²⁹⁸

²⁹² Mavsilî, a.g.e., s. 171.

²⁹³ Heyet, a.g.e., s. 306.

²⁹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 160.

²⁹⁵ Heyet, a.g.e., s. 306.

²⁹⁶ Bilmen, a.g.e., s. 161.

²⁹⁷ Heyet, a.g.e., s. 307.

²⁹⁸ Mavsilî, a.g.e., s. 172,173.

Cuma namazı ve cemaate katılmamak için mazeret sayılan korku, hastalık, şiddetli yağış ve fırtına gibi durumlar, bayram namazına katılmamak için de mazeret sayılan durumlardandır. Salgın hastalık dönemlerinde özellikle yetkili makamlarca aynı ortamda bulunmanın solunum yoluyla bulaş riskini arttıracığı yüksek sesle açık ve net olarak belirtildiği durumlar ile potansiyel taşıyıcı olduğu hâlde kendisinde hastalık emareleri bulunmayan kişilerin cemaatte bulunma ihtimalleri düşünülerek salgın tehlikesinin yüksek olduğu zamanlarda bayram namazı kılmak üzere cemaate katılmak zorunlu değildir. Resmi yetkili otoritelerce bayram namazlarının cemaatle kılınmayacağı kararı alınabileceği gibi kişi kendi, aile ve toplum sağlığını düşünerek de cemaate katılmayabilir.

Cemaatle bayram namazı kılınacaksa salgın hastalıkla mücadele kapsamında alınması gereken tüm tedbirlere harfiyen riayet etmek gerekir. Camileri doğal yollarla havalandırmak, saflar arasına mesafe koymak, özel veya tek kullanımlık seccade bulundurmak, cemaatte bulunduğu sürece maskesini indirmemek vb. tüm tedbirler alındıktan sonra camilerde bayram namazı cemaatle kılınabilir. Hanefî mezhebine göre bayram namazı münferit olarak kılınmaz, cemaatle kılınması vaciptir. Bayram namazını kılamamış olan kişinin iki veya dört rekâtlı işrak/duha (kuşluk) namazları kılmaları müstehabtır. Şâfiî mezhebine göre bayram namazı sünnet-i müekkedde olduğu için münferit/ bireysel olarak da kılınabilir. Cemaatle kılınması daha faziletli olduğu halde kişi camide cemaatle kılmadığı takdirde dilerse evinde de kılabilir.²⁹⁹

Bayram günleri, bayram namazıyla başlar. Bu hususta peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuştur: “*Bu günümüzde yapacağımız ilk iş namaz kılmamızdır. Her kim böyle yaparsa şüphesiz bizim sünnetimize uygun iş yapmış olur.*”³⁰⁰

Bayram günlerinde ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları giderilmeli, kimsesiz ve yetimlerle özel ilgilenilmeli ve uzaktan da olsa onlara yalnızlık duygusu hissettirilmemeye çalışılmalıdır. Bayram günlerinden önce mümkünse ihtiyaç sahiplerini tespit etmeli, sadaka ve zekâtlarımızla onlara maddi ve manevi destekte

²⁹⁹ Heyet, a.g.e., s. 306

³⁰⁰ Buhâri, “İdeyn”, 3.

bulunmalıyız. Bir hadisi şerifte Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kalbinin yumuşamasını istiyorsan yoksulları doyur ve yetim başını okşa.*”³⁰¹

Bayram günleri sevinç, neşe, mutluluk ve barış günleridir. Bugünlerde küs ve dargın olmak olmaz. Şayet kırgın olduğumuz kimseler varsa salgın döneminde fiziki olarak aynı ortamda bulunulmasa bile telefon vb. iletişim araçlarıyla iletişim kurulmalı, dargınlıklara son verilmeli ve helallik alınmalıdır. Yine peygamber efendimiz (s.a.v.) konuyla ilgili olarak “*Birbirinize kin tutmayınız, haset etmeyiniz, sırt dönmeyiniz ve birbirinizle ilginizi kesmeyiniz, Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Bir Müslümanın, din kardeşine üç günden fazla küs durması helâl değildir.*”³⁰² buyurarak Müslümanların kardeşlerini arayarak küslüklerine son vermelerini istemiştir. Bugünler birlik ve beraberliğimizi pekiştirmekte, eş, dost ve akrabalar arasında iletişim ve güven duygularımızı kuvvetlendirmektedir.

Müslümanlar yılda iki defa kutlanan bu bayram günlerinde Bayram namazlarını camilerde cemaatle kılmaya büyük bir önem verir. Bayram sabahı erkenden kalkarak aile efradını uyandırır ve çocuklarıyla beraber Bayram namazını kılmak üzere camilerin yollarını tutarlar. İnanmış gönüllerde salgın hastalık vb. özür durumlarında Bayram namazlarını kılamamak büyük üzüntü yaratmaktadır. O yüzden Bayram namazı kılınacağı zaman öncelikle kişi ve toplum sağlığını korumak amaç edinilerek tüm salgın tedbirleri alınmalıdır. İmam namaz için camide geçirilecek süreyi mümkün mertebe kısa tutmalı, namazda kıraatte kısa sureler seçmeli, hutbeyi ve duayı mümkün olduğu kadar kısa tutmalı, salgın döneminde camide bayramlaşmak üzere cemaatin sıraya girerek musafaha yapmalarına ve kucaklaşmalarına izin vermemeli, izdiham ortamı yaratılmadan sözle ve işaretle bayramlaşmayı tavsiye etmelidir. Cemaat bireyleri de namazlarını eda ettikten sonra evine dönmeli ve bayramlaşma faslını teknolojik imkânlarla sesli ve görüntülü olarak uzaktan iletişimle ifa etmelidirler.

5. Salgın Hastalıklar Döneminde Hac ve Umre İbadeti

Hac, kelime olarak yönelmek, ziyaret etmek, kastetmek vb. anlamlara gelir. Fıkhi bir terim olarak ise hac, zilhicce ayında imkânı olan Müslümanların ömürlerinde

³⁰¹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 263, 387.

³⁰² Buhârî, “Edeb”, 57, 58, 62; Müslim, “Birr”, 23, 24.

en az bir defa ihrama girerek Arafat'ta vakfe yapmak ve Kâbe'yi tavaf etmek suretiyle yaptıkları farz bir ibadettir.³⁰³

İslâm'ın beş temel şartından biri olan Hac ibadeti, hicretin dokuzuncu yılında farz kılınmıştır.³⁰⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.), o sene kendisi hac yapamamış ve hac emiri olarak Hz. Ebubekir'i görevlendirmiştir. Kendisi de bir yıl sonra ilk ve son haccını eda etmiştir.³⁰⁵ Son haccı diyoruz çünkü peygamber efendimiz (s.a.v.) o sene hakka yürümüş ve en sevgiliye kavuşmuştur.

Hac ibadetinin farziyeti Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir.³⁰⁶ Kuranı Kerimde Yüce Allah şöyle buyurur: “ *Orada apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.*”³⁰⁷

Sevgili peygamberimiz ise, “*İslâm beş temel üzerine bina kılınmıştır: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, Allah'ın evi Kâbe'yi haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.*”³⁰⁸

Hac ibadeti dinimizce mali yönden zengin sayılan, akıl baliğ, hür ve sağlıklı olan Müslümanlara, ömürlerinde en az bir defa yerine getirmek üzere farz kılınmıştır. Bunlara haccın yükümlülük şartları diyebiliriz.³⁰⁹

Haccın edasının şartlarını ise şöyle sıralayabiliriz:³¹⁰

- ❖ *Sağlıklı olmak*
- ❖ *Yol güvenliğinin olması*
- ❖ *Arızı bir engelin bulunmaması (Tutukluluk ve Yurt dışına çıkma yasağı gibi)*

³⁰³ MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Devlet Kitapları Döner sermaye İşletmesi Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, s. 109.

³⁰⁴ Heyet, a.g.e., s. 514.

³⁰⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 187.

³⁰⁶ Heyet, a.g.e., s. 514.

³⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/97.

³⁰⁸ Buhârî, “İmân”, 1, 2; Müslim, “İmân”, 19-22; Tirmizî, “İmân”, 3; Nesâî, “İmân”, 13.

³⁰⁹ Heyet, a.g.e., s. 516..

³¹⁰ Heyet, a.g.e., s. 516-517.

- ❖ *Hanefî mezhebine göre hac edecek kadının yanında mahreminin bulunması, Şâfiî mezhebinde ise mahrem şartı aranmamış kadının kendini güvende hissetmesi yeterli görülmüştür.*
- ❖ *Hanefî mezhebine göre kadının iddet süresini tamamlamış olması. (diğ er mezheplerde bu şart yükümlülük şartları arasında sayılmıştır.)*

Sayılan bu şartlarından herhangi birinin eksik olması durumunda kişiden haccın eda mükellefiyeti düşmektedir. Bulaşıcı hastalık tehlikesi yol güvenliğinin bulunmaması maddesi ile doğrudan irtibatlıdır. Çünkü ölümcül sonuçları olan bu salgın hastalıkların daha çok yakın temas ile bulaştığı ve hızla yayıldığı için ehli uzmanlar tarafından tespit edilmiştir. Yolda veya haccın rükünlerinin edası sırasında yakın temas olayı kaçınılmaz olduğundan salgın hastalığın başka birey veya bireylere bulaşması kaçınılmaz derecede olacaktır.³¹¹

Umre ise belirli bir zamana bağlı kalmaksızın ve Arafat'ta vakfe yapmaksızın Kâbe ve çevresindeki belirli yerleri ziyaret etmektir.³¹² Umre, ihrama girip tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmaktan ibaret olup Hanefî ve Maliki mezhebine göre hüküm olarak Müslümanların ömürlerinde bir defa umre yapmaları sünnet-i müekkelede, Şâfiî ve Hanbeli mezhebine göre ise farzdır.³¹³

Haccın tarihçesine bakıldığında Hz. Âdem'e kadar uzandığı görülür. Tarihsel süreç içerisinde unutulmuş hac ibadeti, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail döneminde Kâbe'nin yeniden inşa edilmesi sonucu tekrar canlandırılmıştır.³¹⁴ Kâbe, yeryüzünde Yüce Allah'a ibadet amacıyla yapılan ilk mabet olarak bilinir.

Hac ve umre ibadeti Müslümanların nazarında büyük bir öneme sahiptir. Yeryüzünde Yüce Allah'a ibadet maksadıyla yapılan ilk mabet olan Kâbe'yi,³¹⁵ İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğup yaşamını sürdürdüğü kutsal toprakları, Hz. Muhammed'e peygamberliğin verildiği mekânları, yüce kitabımız Kuran-ı Kerim'in indirildiği ve İslâm tarihinde önemli olayların cereyan ettiği bu mukaddes

³¹¹ Bkz. Mehmet Aziz Yaşar, "Pandemik Hastalıklar ve Karantina Üzerine Fıkhî Bir Analiz", *Atlas Journal International Refereed Journal On Social Sciences*, Cilt. 6, Sayı. 29, 2020, s. 465.

³¹² Heyet, a.g.e., s. 547

³¹³ Heyet, a.g.e., s. 547.

³¹⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri*, DİB Yayınları, Ankara 2006. s. 187.

³¹⁵ Heyet, a.g.e., s. 514.

diyarları görüp ziyaret etmek Müslümanlara manevi yönden büyük bir haz vermekte ve Müslümanların inançlarını daha da kuvvetlendirmektedir.

Hac ve umre ibadeti, dünyanın dört bir yanından farklı dil, din, ırk ve renge sahip Müslümanları bir araya getirerek tanışmalarına ve kaynaşmalarına vesile olur. Böylece aralarındaki İslâm kardeşliği, birlik ve beraberlik ruhu daha da canlanmış olur. Ayrıca hac ve umre ibadeti, maddi ve manevi günahlardan arınmaya da vesile olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) bu bağlamda şöyle buyurmuştur: “*Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan sakınır ve günahlara sapmazsa -kul hakları hariç- annesinin onu doğurduğu günkü gibi günahlardan arınmış olarak döner.*”³¹⁶

Hac ibadetini diğer ibadetlerden ayıran bazı önemli noktalar vardır. Bazı ibadetler sadece ya beden ya da mal ile yerine getirilirken hac ibadeti, hem mal hem de beden ile yapılan bir ibadettir.³¹⁷ Pek çok ibadet belli bir zamana bağlı kalmaksızın ifa edilirken hac ibadetinin belli zamanı vardır. Yine bazı ibadetler belirli mekânlara bağlı kalmaksızın her yerde eda edilebilirken hac ve umre ibadetinin belirli mekânlarda eda ve ifâ edilmesi şarttır. Hac ibadeti Hicaz bölgesindeki Mekke-i Mükerreme şehrinde sadece belirli bir zaman diliminde eda edilebilmektedir.

Hac yapmaya sağlık ve maddi durumu elverişli olan kişinin bu ibadeti ertelemeksizin çabucak eda etmesi gerekir. Hastalık veya yaşlılık sebebiyle haccı eda edemeyenlere bedel haccı yaptırabilme, şeytan taşlamayı vekâleten yaptırma, tekerlekli sandalye ile tavaf imkânı, ihram esnasında bazı ihram yasaklarını fidye vermek suretiyle yapabilme ruhsatı verilmiştir.³¹⁸ Hiç kimsenin geleceğe dair garantisi olmadığından ileriki yıllarda sağlık ve maddiyat şartlarının elverişli olup olmayacağını kimse bilemez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Hacca gitmek isteyen kişi acele etsin. Geriye bırakmasın. Çünkü zaman geçtikçe hasta olabilir, parasını, servetini yitirebilir veya başka bir ihtiyacı ortaya çıkabilir*”³¹⁹ buyurmuştur. Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel ve İmam Malik bu ibadete güç yetirenlerin bu ibadeti sonraki yıllara ertelemelerinin günah olduğu ve bu ibadeti uzun süre geciktirenin şahitliğinin kabul

³¹⁶ Buhârî, “Hac”, 4.

³¹⁷ Bkz. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri*, DİB Yayınları, Ankara 2006. s. 192.

³¹⁸ Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye Beyrut 1986, Cilt. 2, s. 137; Abdurrahmân b. Muhammed el- Cezîrî, *el-Fıkhü Ale’l-Mezahibi’l-Erbaa*, Daru’l Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, 1/635.

³¹⁹ İbn Mâce, “Menâsik”, 1; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 6.

edilmeyeceği görüşündedirler. İmam Şâfî ve İmam Muhammed'e göre hac ibadetinin ileride yerine getirilmeye azmedilmesi ve eda imkânının ortadan kalkma ihtimalinin normal şartlarda bulunmaması durumunda haccın ertelenebileceği görüşündedirler.³²⁰

Can tehlikesinden dolayı salgın hastalık nedeniyle yol güvenliğinin bulunmaması halinde, haccın edasının vacipliği düşmektedir.³²¹ Ancak dinin sembol ve simgelerini diri tutmak amacıyla hac farızasının, her türlü tedbir alınmak şartıyla az sayıdaki bir toplulukla eda edilmesi daha isabetli olacaktır.³²²

Sonuç olarak salgın hastalığın bulaşma riskinin kesin olarak bilinmesi veya zann-i galip ile öngörülmesi durumunda hac ve umre ibadeti geçici süreliğine askıya alınabilir veya yukarıda zikrettiğimiz Şâfî mezhebinin görüşü³²³ referans alınarak bu ibadetler ertelenebilir.

6. Salgın Hastalıklar Döneminde Dini Gün, Gece ve Ayların İhyası

Tarihin akışı içerisinde her toplum, millet ve din mensuplarının hayatında önemli saydıkları gün ve geceleri vardır. İslâm tarihinde de Müslümanların özel önem ve anlam atfettiği mübarek gün ve geceleri vardır. Esasında yüce Allah'ın katında zaman ve mekân olarak tüm gün ve zamanlar eşittir. Ancak bu dini gün ve geceler, içerisinde barındırdıkları çeşitli anlamlardan ve bu zamanlarda meydana gelen bazı önemli olaylardan dolayı kıymete binmiş ve Müslümanlar katında bu günler kazanç ve sevabı/mükâfatı bol günler olarak kutlana gelmiştir.

Asr-ı saâdet döneminden önce cahiliye Araplarının özel önem atfettikleri ve tarihi, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'e dayanan haram ayları vardı. Bu aylara hürmet gösterilir, bu aylarda Araplar kan dökmez ve savaşmazlardı. Bu ayların önemi ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *“Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaşta oldukları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”*³²⁴ Ayrıca peygamber efendimiz (s.a.v.)'de bu aylarla ilgili olarak *“Zaman döndü dolaştı, Allah'ın gökleri*

³²⁰ Heyet, a.g.e., s. 515.

³²¹ Nevevî, *el-Mecmu'*, 7/63;

³²² Korkut, a.g.e., s. 7.

³²³ Heyet, a.g.e., s. 515.

³²⁴ Tevbe, 9/36.

ve yeri yarattığı andaki (değiştirilmemiş, asıl) durumuna geldi. Sene 12 aydır, içlerinden dördü haram aylardır. Bunların üçü art arda gelir. Zilkade, Zilhicce, Muharrem, biri de Cumâdâ ile Şaban arasındaki Recep'tir ."³²⁵ buyurmuştur.

Muharrem ayını özel ve anlamlı kılan bazı özellikler şunlardır: Hicri yılbaşı olması, Aşure gününü içinde barındırması, uzaktan gelerek hac ibadetini yapıp memleketlerine dönmek isteyenlerin güvenli şekilde memleketlerine dönmeleri vb. durumlardan dolayı haram aylardan sayılmıştır.³²⁶

Zilkade, hicri takvimde on birinci ayın adıdır. Bu ayda insanlar savaşmaktan uzak durdukları ve hac farızasını yerine getirmek için hazırlık yaparak yola koyuldukları için bu ay zilkade ismi verilmiştir.³²⁷

Zilhicce ayında ise insanlar İslâm'ın beş temel şartından biri olan hac ibadetini ifa ve eda ile meşgul oldukları için bu aya zilhicce adı verilmiştir.³²⁸

Recep ise, mübarek üç ayların başı olması, Regaip ve Miraç kandillerini içerisinde barındırması hasebiyle büyük öneme sahiptir.³²⁹

Ayrıca Müslümanların nazarında üç aylar diye bilinen Recep, Şaban ve Ramazan ayı da çok büyük öneme haiz olup gerek bu ayların içerisindeki bazı gün ve geceler gerekse bu ayların neredeyse tümü Müslümanlar tarafından yüce yaratana ibadet ve taatle geçirilmeye çalışılır. Bu aylar girdiği vakit Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle dua ettiği rivayet edilir: "*Allah'ım, Recep ve Şaban'ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazana ulaştır!*"³³⁰

Kandil gecelerini kutlamanın meşruiyetine girmeksizin ülkemizde büyük önem atfedilen ve cemaat halinde idrak edilmeye çalışılan bu dini gün ve geceler camilerde cemaatle kutlanacak ise tüm pandemi kuralları (sosyal mesafe, maske ve hijyen gibi) dikkate alınarak ifa edilmeye çalışılmalıdır. Bu gecelerde milletin başına inen bu musibetlerin Allah'ın inayetiyle tezden ortadan kalkması için eller semaya açılmalı ve

³²⁵ Müslim, "Kasâme", 29.

³²⁶ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Muharrem", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, Cilt. 31, s. 4-5.

³²⁷ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Zilkade", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, Cilt. 44, s. 416.

³²⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Zilhicce", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, Cilt. 44, s. 415-416.

³²⁹ Hacı Mehmet Günay, "Receb", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, Cilt. 44, s. 416.

³³⁰ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Cilt. 4, s. 189.

geçmişimizden dersler çıkarılarak nefis tezkiyesi yapılmalıdır. Bu gün ve geceler camilerde cemaatle icra edilecek ise tokalaşma ve kucaklaşma olmadan, camilere giriş ve çıkışlarda izdihama sebebiyet vermeden, fiziki temas sağlamadan, maske çıkarılmadan ve sosyal mesafe korunarak vakur bir halde eda edilmeye çalışılmalıdır.

Bu gün ve gecelerde hastalık belirtisi taşıyan vatandaşlar kesinlikle cemaate katılmamalı ve bu mübarek zamanları evinde idrak ederek ferdi olarak ifa ve icra etmelidir. Kendini ve toplumu tehlikeye düşürmemeli ve huzur ile huşu içinde bu önem verdiği kutsal gün ve geceleri eda etmelidir.

7. Salgın Hastalık Dönemlerinde Taziye, Düğün, Sünnet ve Mevlid Gibi Törenlerin İcrası

Taziye kelimesi sözlükte baş sağlığında bulunma, rahatlatma, teselli etmek vb. anlamlara gelir. Literatürde ise, yakını vefat eden kişiye baş sağlığı temennisinde bulunarak ölüye dua ve rahmet okuyarak geride kalan ailesine sabırlar dilemek amacıyla yapılan ziyarettir.³³¹

Taziye kelimesi İslâm kültüründe büyük bir öneme sahiptir. İnsanlar en yakınlarını kaybetmenin acısını derinden yüreklerinde yaşar. Kimi zaman bu acı o kadar katlanır ki katlanamayacak ağırlığa ulaşır. O zamanlarda bir desteğe, tutunacak bir dala ihtiyacı olur insanın. Taziye geleneği bu anlamda yakını vefat eden kişiye “yalnız değilsin, hep yanındayız” mesajı vermektedir. Taziyede bulunan kişi, vefat eden din kardeşine son görevlerini yerine getirerek, vefatının ardından hayır dua ile kendisini anarak ailesine moral desteğinde bulunur.

Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de “*Her canlı ölümü tadacak ve sonunda bize döndürüleceksiniz.*”³³² ilahi hitabıyla fani olan her şeyin bir gün muhakkak öleceği, ölüm musibeti geldiğinde metanet ve sabırla her şeyin Allah’tan geldiğini ve tekrar o’na döneceği bilinciyle hareket etmenin önemi vurgulanır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise taziyenin önemi ile ilgili olarak; “*Başına bir musibet gelen kişiye taziye ziyaretinde bulunan kişiye musibete uğrayanın sevabı kadar sevap verilir*”³³³ buyurmuştur.

³³¹ Dini Terimler Sözlüğü, a.g.e., s. 353.

³³² Ankebût, 29/57.

³³³ İbn Mâce, “Cenâ’iz”, 56; Tirmizî, “Cenâ’iz”, 71.

Küçük oğlu ölüm döşeğinde olduğu için kendisini teselli etmek üzere kızı Hz. Zeynep'in yanına giden Peygamber efendimiz (s.a.v.): “*Veren ve alan Allah'tır. Onun yanında her şeyin belli bir zamanı vardır.*”³³⁴ buyurarak kendisine teselli vermiştir.

Dinimizde ve kültürümüzde önemli bir yer tutan taziye adabı, pandemi döneminde bazı kurallar çerçevesinde icra edilmelidir. Toplu halde taziye ziyaretleri yapılmamalıdır. Kalabalık ortamların oluşumunu önlemek için taziye çadırları kurulmamalı ve mahalle taziye evleri mümkünse açılmamalıdır. Taziye ziyaretleri, küçük gruplar halinde veya bireysel halde yerine getirilmelidir. Taziye mekânları sürekli havalandırılmalı, pandemi kurallarının uygulanmasına ve hijyen şartlarının sağlanmasına azami dikkat gösterilmelidir.

Taziyeler, mümkünse telefonla, sosyal medya aracılığıyla uzaktan yapılmalıdır. Üzüntü içerisinde olan cenazenin aile efradı fiziki temas sağlanmadan yalnız bırakılmamalıdır. Üzüntülerini daha kolay atlatabilmeleri için geride kalanlara uzaktan maddi ve manevi destek olunmalıdır.

Salgın hastalık dönemlerinde düğün merasimleri ise; yüce Allah evrendeki her şeyi erkek ve dişi olmak üzere çift yaratmıştır. Konuyla ilgili olarak yüce Allah: “*Her şeyden çift çift yarattık, düşünüp ibret alınız diye.*”³³⁵ buyurur.

Çoğalarak yeryüzünü imar etmek, yaşanır kılmak ve insan soyunun dünyada devamını sağlamak için evlenme emredilmiştir. Evlenmenin ilanının en meşru yolu ise düğün yapmaktır. Böylece zihinlerdeki şüpheler düğün sayesinde ortadan kalkmış olacaktır. Yüce Allah evlilik çağına gelen gençlerin evlendirilmesini veli/vasilerden şu âyet-i kerîmeyle istemiştir: “*Sizden bekârları, köle ve cariyeleriniz arasından da durumu uygun olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.*”³³⁶

Yine Hz. Muhammed (s.a.v.) de evliliği tavsiye etmiş ve gençlere şu şekilde seslenmiştir: “*Gençler! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en hayırlı yoldur.*”³³⁷

³³⁴ Buhârî, “Cenâ'iz”, 33; Müslim, “Cenâ'iz”, 11.

³³⁵ Zâriyât, 51/49.

³³⁶ Nûr, 24/32.

³³⁷ Buhârî, “Nikâh”, 3; Müslim, “Nikâh”, 1.

Aile birliğini kurmak üzere düğün yaparak evlenecek gençleri kutlayarak yeni kuracakları yuvalarına katkı sağlamak üzere hediye ve takı takmak hem dinimizde hem de kültürümüzde önemli bir yer işgal etmektedir. Evlenecek gençlerin bu en mutlu günlerinde yanlarında durarak mutluluklarının katlanmasına vesile olmak insani bir görevdir. Günümüzde maalesef düğünler külfetli olmakta, evlenip yeni yuva kuracak gençler maddi sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Düğünlere icabet ederek kurulacak bu yuvanın temelinde bir katkı olsun düşüncesiyle eş, dost ve akrabalar, gelin ve damada hediye ve takılar takarak onların gelecek kaygılarını azaltmaya ve maddi açıdan kendilerine destek çıkararak işlerini kolaylaştırmaya çalışırlar.

Aslında düğün törenleri sade ve gösterişten uzak olacak şekilde israfa kaçmadan ve aileleri maddi sıkıntıya sürüklemekten yapılmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise “*Nikâhın en hayırlısı kolay ve külfetsiz olandır.*”³³⁸ buyurarak yapılacak düğünlerin kişilere sıkıntı yaratmamasını, külfetsiz ya da ağır masraflar doğurmadan kolay şekilde yapılmasını istemiştir.

Salgın hastalık döneminde düğün törenlerini büyük merasimler düzenleyerek ve şatafatlı kalabalık ortamlar oluşturarak değil de mümkün olduğu kadar az katılımıla sade bir törenle yapmak yerinde olacaktır. Covid-19 pandemisi gibi solunum yoluyla kolay bulaşabilen hastalıklar kalabalık ve havasız ortamlarda daha kolay ve daha çok kişiye bulaşabilmektedir. Bir de düğünlerde sevinç gösterisi olan halay vb. oyunlarla ortam virüs ve mikropların daha hızlı yayılmasına etki etmektedir. Birey ve toplum sağlığı açısından düğün merasimleri, yetkili makamlarca belirli kurallara bağlanabilir, kısıtlanabilir veya belirli sürelerle iptal dahi edilebilir. Sadece nikâh kıyma ve nikâha belli sayıda kişinin katılımı şeklinde de evlilik akitleri kurulmuş olur. Koronavirüs döneminde düğünlerle ilgili alınması gereken önlemlerle ilgili olarak ülkemizde merkezi hükümetçe 81 ilde uygulanmak üzere bir takım tedbirler alınmıştır.³³⁹

Kültürümüzde mevlid törenleri ve sünnet düğünleri önemli bir yer işgal eder. Taziye ve düğün merasimlerine göre daha küçük çaplı olan sünnet ve mevlid törenleri de salgın hastalıklar dönemince önce sağlık düşünülerek ertelenmeli veya iptal edilmelidir. İcra edilecekse de sade ve aile içi az katılımıla pandemi kurallarına uygun

³³⁸ Ebû Dâvûd, “Nikah”, 31.II,591.

³³⁹ Bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı, “81 İl Valiliğine Düğün, Kına Gecesi, Nişan vb. Etkinlikler İle İlgili Genelge”, Erişim tarihi:30.05.2021, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-dugun-kina-gecesini-san-vb-etkinlikler-ile-ilgili-genelge>

bir şekilde bu törenler icra edilmelidir. Bu törenlerde kişi ve toplum sağlığını tehlikeye düşürecek her türlü adımdan uzak durulmalıdır. Sağlık otoritelerinin bulaş bazı enfeksiyonu önleme talimatlarına riayet edilerek bu törenler gerçekleştirilmelidir.

Alınan tüm bu tedbirler vatandaşların sağlığını koruma amaçlıdır. Salgının bulaşmasını engelleme ve hızını azaltma amacıyla toplu merasimler geçici süreliğine kısıtlanmalıdır. Aksi durumlarda sevinç naraları kısa zamanda hüznün nidalarına dönüşebilir. Tüm olumsuzlukların önüne geçmek için gerekli tedbirler alınmalı ve bu tedbirlere ilk olarak merasimi düzenleyecek ev sahipleri uymalıdır.

8. Salgın Hastalık Dönemlerinde Kurban İbadetinin İcrası

Kelime anlamı olarak maddi ve manevi her tür yakınlık, yaklaşmak vb. anlamlara gelen kurban, ibadet maksadıyla Allah'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak ve O'na yakınlaşmak için belirli özelliklere haiz hayvanı belirli zamanlarda usulüne uygun şekilde kesmek demektir.³⁴⁰ Kurban ibadeti, tüm ilahi dinlerde mevcut olup çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Tarihçesi ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem (a.s.) dönemine kadar uzanır. Hz. Âdem'in çocuklarının Allah'a kurban adadıklarından Kur'an-ı Kerim şöyle bahseder: *“Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, “And olsun seni öldüreceğim!” dedi. O da dedi ki: “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder.”*³⁴¹

Kurban, yüce Allah'ın vermiş olduğu nimet, lütuf ve ihsanlarına bir teşekkürdür. Yukarıdaki ayette Hz. Âdem'in iki çocuğu Kabil ve Habil'in Allah'a kurban sundukları ve Kabil'in kurban olarak “değersiz ekin parçalarını” sunduğunu Habil'in ise “en iyi koç” ’unu kurban olarak sunduğundan bahseder ve Habil'in kurbanının kabul edildiğine işaret edilmiştir. Yine başka bir âyet-i kerîmede *“Onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvanızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O'nu tazimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele!”*³⁴² buyrulurak takva ve ihlasla yapılan ibadetin makbul olacağına işaret edilmiştir.

³⁴⁰ Ahmet Güç, “Kurban” *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, Cilt. 26, s. 433-435.

³⁴¹ Mâide, 5/27.

³⁴² Hac, 22/37.

Günümüzdeki şekliyle kesilen kurban ibadeti ise Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i Allah'a kurban adamasına dayanır. Hz. İbrahim bir oğlu olduğu takdirde onu Allah'a kurban olarak adayacağını va'd etmiştir. İsmail (a.s.) iş güç tutacak çağa geldiğinde Hz. İbrahim'e rüyasında adağı hatırlatılmış ve bu durum âyet-i kerîmede şöyle dile getirilir: *“Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver! Bunun üzerine kendisine akıllı ve iyi huylu bir erkek çocuğu olacağını müjdeledik. Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?” Dedi ki: “Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın. Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca, Ey İbrahim!” diye ona seslendik; “Tamam, rüyayı gerçekleştirmiş oldun.” İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı. Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik.”*³⁴³

İslâm dininde kurban ibadeti önemli bir yer tutar. Müslümanlar Allah'a yakınlaşmak, onun rızasını kazanmak ve verdiği nimetlere şükür kapsamında imkânları ölçüsünde kurban ibadetini ifa ederler. Kurban, mali bir ibadet olup hicretin ikinci senesinde zilhicce ayında vacip kılınmıştır. Kurbanın meşruiyeti Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir. Hanefi mezhebinde Kurban Bayramı günlerinde ibadet maksadıyla kurban kesmek Müslüman, zengin, mukim ve hür kişiler üzerine vaciptir. İmam Şâfî ve İmam Malik'e göre kurban vacip olmayıp müekked sünnettir.³⁴⁴ Kurban anlayışı ibadet ve kulluk vazifesini ifa etmenin dışında ayrıca bir yardımlaşma aracı olarak da telakki edilebilir.

Koyun, keçi, sığır, deve, manda cinsinden hayvanlardan kurban kesilebilir. Koyun ve keçiler bir yaşını doldurmuş olmalı veya bir yaşında gibi gösterişli olması halinde yedi sekiz aylık koyundan da kurban kesilebilir. Sığır, manda en az iki yaşını doldurmuş olmalı, deve ise en az beş yaşını doldurmuş olmalıdır.³⁴⁵

Koyun ve keçi birer kişi adına kurban kesilebilirken deve, sığır ve manda ise yedi kişiye kadar kişi için kurban kesilebilir. Kurbanı kişinin kendisinin kesmesi daha evladır. Ancak kesme bilgi ve becerisi olmayan kişiler, işin uzmanı mahir kasaplara

³⁴³ Sâffât, 37/100-107.

³⁴⁴ Bilmen, a.g.e., s. 389.

³⁴⁵ Bilmen, a.g.e., s. 390.

vekâlet vererek kurbanlarını kesebilirler. Ayrıca kesilecek kurbanın başında kurban kesecek kişinin kendisinin bulunması da müstehaptır.³⁴⁶

İslâm kültüründe ve ülkemizde kurban edilecek hayvanlar için pazarlar kurulmakta, kurban almak ve kesmek isteyen kişiler bizzat kurban etmek istedikleri hayvanı önceden görüp beğenerek seçmektedirler. Bu kurulan pazar ve çiftliklerde hayvan beğenildikten sonra alıcı ve satıcı, pazarlık usulüyle anlaşmaya varmaya çalışır. Belediyeler tarafından çoğu zaman büyükşehirlerin kurbanlık hayvan ihtiyacını karşılamak üzere hayvan pazarları kurulmakta ve bu pazarlara çoğu zaman il dışından hayvan sevkiyatı yapılmaktadır. Covid-19 andemisi gibi süreçlerde kurbanlık satışı için şehirlerarası hareketlilik gösteren kişiler gittikleri ilde ve dönüşte kendi illerinde salgını önlemek adına sağlık kontrollerinden geçirilmelidirler. Pazar yerlerine girişlerde ise müşteriler arasında sosyal mesafeye dikkat edilerek müşterilerin ateş ölçümleri yapılmalıdır.

Sosyal mesafenin korunmasının risk olduğu kurban pazarlarında salgın hastalık dönemlerinde daha dikkatli olunmalı, maskeler takılı halde sosyal mesafeye dikkat edilerek ve tokalaşma/ el sıkışma gibi temas olmadan pazarlık edilmelidir. Kurban satış yerleri ve pazarlar sıkı denetime tabi tutulmalı, ortamlar sık sık havalandırılarak dezenfekte edilmelidir. Ayrıca kesilecek kurban büyük baş hayvan ise ve birden fazla ortak olması halinde yine hastalık açısından risk ortamı oluşmaktadır. Kurbanın başına birden fazla ailenin gelmesi, kesme işine yardım edenlerin sayısının çokluğu salgının yayılmasına daha fazla davetiye çıkaracaktır. Böyle durumlarda hijyen kurallarına azami derecede dikkat edilmeli ve salgın hastalıkların yayılmaması için tüm taraflarca bütün tedbirler alınmalıdır.

Kurban etlerinden kişinin kendisi ve ailesinin yemesi, eş dost ve akrabası ile fakirlere dağıtması sünnettir.³⁴⁷ Kurban etine birden fazla elin değmesi halinde virüslerin bulaşma riskine karşın etler daha hijyenik hale getirilmeli, belirli bir süre bekletilmeli, temizce yıkanmalı ve iyi derecede pişirilmelidir. Ayrıca kurban edilecek hayvanın kesilmesi, derisinin yüzülmesi, etinin parçalara bölünmesi,

³⁴⁶ H. Yunus Apaydın, M.Akif Aydın, Ali Bardakoğlu, Mustafa Çağrı, *İlmihal II – İslam ve Toplum*, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 8.

³⁴⁷ Apaydın, Aydın, Bardakoğlu, Çağrı, *İlmihal II*, a.g.e., s. 9.

nakledilmesi/dağıtılması ve pişirilmesi aşamalarında sosyal mesafe, maske ve el hijyeni gibi pandemi kurallarına daha çok riayet edilmelidir.³⁴⁸

Allah'ın hoşnutluğunu kazanacak, kulluk görevini yapacak ve nimetin şükrünü ifa edecek olan kişiler ile kendilerine kurban eti dağıtılan kişiler, salgın hastalıklar ve enfeksiyonu önleme tedbirlerine harfiyen riayet etmeli, üzücü haberler alınmaması için azami gayret göstermeli ve kardeşlik duygularının daha da perçinlenmesine vesile olmaya çalışmalıdır.

³⁴⁸ Bkz. T.C. sağlık Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurul Çalışması, *Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi*, 14.08.2020, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66393/covid-19-salgin-yonetimi-ve-calisma-rehberi.html>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SALGIN HASTALIKLAR DÖNEMİNDE CEMAATLE YAPILAN İBADETLER İLE İLGİLİ ALINAN TEDBİRLERİN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâm hukukunda insan hayatı dokunulmazdır ve büyük bir hürmete layıktır. İslâm, insan hayatına zarar verecek tüm unsur ve öğeleri ortadan kaldıracı önleyici tedbirler alınmasını emreder. İslâm hukukunda, salgın hastalıklar diye nitelendirdiğimiz pandemi dönemlerinde salgının yayılmasını önlemek için alınan tüm tedbirler sedd-i zeraî ilkesi kapsamında değerlendirilmelidir.³⁴⁹ Sözlükte “*vasıtaların engellenmesi, yolların kapatılması vb.*” anlamlara gelen sedd-i zeraî, fıkıh usulünde “*aslen mubah/caiz olan bir fiilin şer’i olarak yasak bir sonuca götürmesi veya götürme ihtimalinin kuvvetli olması nedeniyle yasaklanması*”³⁵⁰ anlamına gelmektedir. Sedd-i zeraî deliline göre ortada bir zarar olması durumunda bu zarara götüren yolların kapatılması gerekir. Kuran-ı Kerim’de “*Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.*”³⁵¹ âyetiyle zinaya götürecek yolların da yasaklanması gerektiğine işaret edilir.

İslâm hukukunda zararlı olan şeyler için “mefsedet”, faydalı şeyler için ise “maslahat” tabiri kullanılır. Toplum sağlığını korumak için faydalı olan şeylerin korunması, zararlı olan şeylerin yasaklanıp defedilmesi de şarttır.³⁵² İslâm hukukunda korunması gereken zorunlu maslahatların başında canı, dini, akli, nesli ve malı korumak gelmektedir³⁵³. Bu zorunlu maslahatları korumak için engelleyici birtakım tedbirler alınabilir. Salgınla mücadele kapsamında alınan tüm bu tedbirler sedd-i zeraî ilkesi kapsamında düşünülmelidir. Sedd-i zeraî ilkesine göre zarara yol açan veya açacak şeyler yasaklanabilir ve zarara yol açtığı halde fayda doğuran şeyler de mubah kılınabilir.³⁵⁴

³⁴⁹ Kaan, a.g.e., s. 8.

³⁵⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Sedd-i Zerâî”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, Cilt. 36, s. 277-282.

³⁵¹ İsrâ, 17/32.

³⁵² Kaan, a.g.e., s. 8.

³⁵³ Keskiöglü, a.g.e., s. 51.

³⁵⁴ Kaan, a.g.e., s. 8.

Yukarıda işaret edilen toplum sağlığı ve kişi sağlığını korumak adına yetkili mercilerce seyahat yasaklarının getirilmesi, toplu ibadetlerin yasaklanması, karantina ve izolasyon uygulanması, hasta ziyaretlerinin yasaklanması, bayramlaşmaların sınırlandırılması, musafaha yapmanın yasaklanması ve sosyal mesafe sınırlarının belirlenmesi, tedavi olma veya tedaviyi reddetme isteği, hastalıktan ölenin cenaze iş ve işlemleri, salgını bulaştıran ve hastalık bulaştırılanın durumu, koruyucu kıyafetler içerisinde olan sağlık görevlilerinin abdest almaları vb. birçok konu İslâm hukukunu yakından ilgilendirmektedir. İkinci bölümde ayrıntılarıyla değindiğimiz bu konular ile ilgili alınıp uygulanan tüm bu tedbirler, hastalığın yayılmasını engellemek ve toplum sağlığını korumak için atılmış etkili ve önleyici adımlardır. Bunlardan bazılarını başlıklar halinde açıklamaya çalışacağız.

1. İslâm Tarihinde Peygamberimizin ve Yöneticilerin Bulaşıcı Hastalıklarla İlgili Emir ve Tavsiyeleri

Salgın hastalıklar dönemiyle ilgili bazı konuların fihri analizine geçmeden önce uygulamada sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve ondan sonra gelen yöneticilerin salgın hastalıklar döneminde insan sağlığını koruma adına aldığı tedbirlere ve bu bağlamdaki emir ve tavsiyelerine göz atmakta büyük bir fayda vardır. Bu emir ve tavsiyelerden bazıları şunlardır:

*“İki nimet vardır ki insanların çoğu bu konularda aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman.”*³⁵⁵ diyerek sağlığın kıymetine dikkatleri çekmiş ve hastalık gelmeden önce sağlığın kadir ve kıymetini bilmek gerektiğine, sağlığı korumak için kişisel ve toplumsal temizliğe,

*“Bir yerde veba hastalığı çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba hastalığı çıkarsa o bölgeden de ayrılmayınız”*³⁵⁶ ve *“Bulaşıcı hastalık taşıyan kişinin sağlam kişiyle aynı ortamda bulunmasını önleyiniz”*³⁵⁷ buyurarak bir mahalde salgın hastalık varsa izolasyon ve karantina tedbirleri alınarak sosyal mesafeye riayeti emir ve tavsiye etmiştir.

³⁵⁵ Buhârî, “Rikâk”, 1.

³⁵⁶ Buhârî, “Tıb”, 30; Müslim, “Selâm”, 32/92-96.

³⁵⁷ Buhârî, “Tıb”, 53.

“Cüzzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaçın.”³⁵⁸ , “Cüzzamlıyla konuşacağınız zaman onunla sizin aranızda bir mızrak boyu mesafe olsun”³⁵⁹ ve cüzzamlı olan birinin biatını musafaha etmeden kabul ettiğini “Biz senin biatini kabul ettik, sen evine dön.”³⁶⁰ buyurarak bulaşıcı hastalığa yakalanan kişinin hastalığı başkalarına bulaştırmasını engellemiş, kişi ve toplum sağlığını korumak için bu derece önemli ve etkisi bakımından başkalarına büyük zarar verecek hastalıklara yakalanan kişilerden uzak durulması gerektiğini emretmiştir.

Sağlığı korumanın önemine dikkat çeken peygamber efendimiz (s.a.v.), hastalığa yakalandıktan sonra da tedavi olmak gerektiğini şu sözleriyle belirtmiştir: “Her derdin bir devası vardır. Derdin devasında isabet edilebilirse Yüce Allah’ın izniyle düzeldir.”³⁶¹ ve “Allah (cc) hastalığı da şifasını da indirmiştir ve her hastalığa bir ilaç yaratmıştır. Öyleyse tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın.”³⁶²

Hiz. Ömer (r.a), Medine’den Şam’a doğru orduyu denetlemek üzere yola çıktığında Ebû Ubeyde Bin cerrah tarafından kendisine bölgede veba hastalığının her tarafa yayıldığına haber verilmesi üzerine istişarelerde bulunur ve yola devam etmeyip Medine’ye dönme kararı alır. Bu karar üzerine Ebû Ubeyde bin Cerrahın “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun ey Ömer?” demesi üzerine cevaben “Evet Allah’ın kaderinden başka bir kaderine kaçırıyorum.”³⁶³ diyerek bilerek hastalıklı bölgeye girmenin manen sorumluluk gerektireceğini, sağlıklı kişilere hastalığın bulaşmasına imkân vereceğini, insan hayatını korumanın İslâm hukukunda en önemli temel ilke olduğuna ve önleyici tedbirleri almanın kader inancıyla çelişmeyeceğine vurgu yapmıştır.

Abdullah b. Abbas ise şiddetli yağmurlu bir günde müezzine, ezandaki şehadet cümlelerini söyledikten sonra “ Hayya alas- Salah” sözleri yerine “ Salatu fi buyutikum” (namaz evinizde/ namazı evlerinizde kılın” nidasında bulunma talimatı vermiştir. Bu uygulamayı yadırgayıp eleştirenlere Hiz. Peygamber’in (as) böyle yaptığını rivayet etmiştir.³⁶⁴

³⁵⁸ Buhârî, “Tıb”, 19.

³⁵⁹ İbn Hanbel, 581.

³⁶⁰ Müslim, “Selam”, 136; İbn Mâce, “Tıb”, 44.

³⁶¹ Buhârî, “Tıb”, 1; Müslim, “Selâm”, 26/69

³⁶² Ebu Dâvud, “Tıb”, 11.

³⁶³ Buhârî, “Tıb”, 30; Müslim, “Selâm”, 32/98.

³⁶⁴ Buhârî, “Cuma”, 14; Müslim, “Salat’ul-musafirin”, 3.

Günümüzde de salgın hastalığın baş göstermesinden sonra camilerimizde, minarelerde müezzinler tarafından okunan ezanların ardından halka evde kalmaları, sosyal mesafeye riayet etmeleri tavsiye edilmiş ve salgının tezden bitmesi için dua okunmak suretiyle halkın moral ve motivasyonu korunmaya çalışılmıştır.

Ülkemizde İçişleri Bakanlığı tarafından salgının çıktığı ilk günlerde 65 yaş üstü vatandaşlarımız ve kronik rahatsızlığı bulunan kişilerin sokağa çıkmaları kısıtlamıştır.

Osmanlı devletinin önemli ve meşhur şeyhülislâmlarından biri olan Ebüssuûd Efendi ise küçük bir çocuğu salgın hastalık döneminde şehre getirip hastalığın bulaşmasına sebep olan kişi için diyet ödemesi gerektiğine hükmetmiştir.³⁶⁵ Böylece kişi hayatının dokunulmaz olduğuna ve korunması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Yukarıdaki tüm emir ve tavsiyeler koruyucu önlemler kapsamında olup insan hayatının korunması ilkesinin İslâm hukukunun vazgeçilmez zaruri ilkelerinden olduğuna işaret etmektedir.

2. Salgın Hastalıklar Döneminde Kronik Rahatsızlığı Olanlar için Azimet ve Ruhsat Durumu

Fıkıh usulü terimi olarak azimet, insanların karşılaştıkları zaruri ve meşakkat durumu gibi arızı hallere bağlı olmaksızın konmuş şer'i hükümlere verilen isimdir.³⁶⁶ Bu şer'i hükümler insanların güçlük ve zaruri hallere bağlı olmaksızın herkes için konulmuş teklifi hükümleri kapsar. Herkesin uymak zorunda olduğu farz, vacip, sünnet, mubah, haram, mekruh, vb. hükümler azimet kapsamındadır.

Azimetin karşıtı olan ruhsat ise, insanların karşılaştığı güçlük ve zaruret hallerine bağlı olarak konulmuş asli hükme uymamayı meşru hale getiren geçici hükme verilen isimdir.³⁶⁷ Dinin yasaklarını ihlal etmeyi gerektirecek kadar büyük tehlike ve riskle karşılaşılması durumunda verilen müsaade ruhsat olarak adlandırılır.

Can tehlikesi gibi zaruretler haramları helal kılar. Vacibin kendisiyle tamamlandığı şeyler güç yetirilebilecek türden ise vaciptir. Zaruret yoksa kolaylaştırma ilkesi naslara aykırı olamaz. Hastalık olgusu, fıkıh usulünde semavi

³⁶⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 154.

³⁶⁶ Mustafa Baktır, "Azimet", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, Cilt. 4, s. 330.

³⁶⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, "Ruhsat", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, Cilt. 35, s. 207-210.

manilerden sayılmış ve eda ehliyeti kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda hastalığın ibadetlerin eda ehliyetini ortadan kaldırmadığı ancak ibadetlerin edasında kolaylığa vesile olduğu belirtilmiştir.³⁶⁸

Hastalara ibadetler alanında tanınan kolaylıklardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Hastalık nedeniyle namaz abdesti veya boy abdesti almak için suyun bulunmadığı yahut kullanılma imkânının olmadığı durumlarda hasta teyemmüm edebilir ve sargı üzerine mesh edebilir.³⁶⁹ Hanefî mezhebinde necasetin katı maddelerde bir dirhemden (2,08 gr) az olması, akıcı ve mayi maddelerde ise el ayasına ulaşmayan miktarı namaza engel değildir.³⁷⁰ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre istincâ vacip, Hanefî mezhebine ve Mâlikî mezhebindeki bir görüşe göre ise sünnettir. İlk rivayete göre istincâsız namaz geçerli olmazken diğerine göre ise istincâsız namaz kerâhatle câiz olur.³⁷¹ Cenazenin yıkanmasının imkânsızlaştığı veya yıkandığı takdirde yıkayıcısına zarar verme ihtimali olduğunda cenazeye teyemmüm aldırılabilir, teyemmüm aldırmanın da hastalığın bulaşma ihtimalini artırma riski varsa teyemmümün de terkedilebileceği belirtilmiştir.³⁷² Maliki mezhebinden bazı âlimler cenazeyi yıkama ve teyemmüm aldırma imkânının olmadığı durumlarda doğrudan cenaze namazının kılınabileceğini savunmuşlardır.³⁷³ Namazı ayakta kılmaya güç yetiremeyecek kadar hasta olanlara oturarak, ayakları kibleye gelecek veya yüzü kibleye dönecek şekilde uzanarak imayla bile eda etme kolaylığı sağlanmıştır.³⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) konuyla ilgili soru soran hasta bir sahabeye şöyle cevap vermiştir: “*Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yan üzere yaslanarak kıl.*”³⁷⁵ Hastalık vb. nedenlerle abdest ve teyemmüm alma imkânı olmayanların Hanefî mezhebine göre namazı ertelemeleri veya niyet etmeden ve kıraatte bulunmadan şekilsel bir namaz kılmaları ve sonradan

³⁶⁸ Korkut, a.g.e., s. 3-4.

³⁶⁹ Mâide, 5/6.

³⁷⁰ Şentürk, Yazıcı, a.g.e., s. 91.

³⁷¹ Salim Öğüt, “İstibrâ ve İstincâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, Cilt. 23, s. 320-321.

³⁷² Din İşleri Yüksek Kurulu, *İslam'ın Salgın Hastalıklara Bakışı*, İleri Basım Matbaacılık, İstanbul 2020, s. 46.

³⁷³ Muhammed b. Ahmed b. Arafed-Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., Cilt. 1, s. 408.

³⁷⁴ Buhârî, “Taksir”, 19; Ebû Dâvud, “Salât”, 175; Tirmizî, “Mevâkit”, 157; Ebûbekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 1/212-213; Cezîrî, *el-Fıkhu 'ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/453.

³⁷⁵ Buhârî, “Taksiru's-Salat”, 19.

namazı iade etmeleri gerekir.³⁷⁶ Şâfiî mezhebine göre bu durumda namaz vaktin hürmetine niyet, kıyam ve kıraat ile birlikte eda edilir, abdest alma imkânına kavuşunca namaz kaza edilir.³⁷⁷ Hanbelî mezhebine göre ise hastanın meşakkatli bir hastalık esnasında namazları cem etmesi caizdir. Şâfiî mezhebinin iki görüşünden biri de bu yöndedir.³⁷⁸ Benzer kolaylıklar abdest ve namaz dışında oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerde de açıkça görülmektedir.³⁷⁹

İslâm dini kolaylık dinidir. Zorluk ve sıkıntıları gidermek İslâm dininin temel gayelerindedir. Bu konuda pek çok âyet-i kerîme ve hadisi şerif örnek verilebilir. Mesela “*O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’an’ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah’ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye (uygun hükümler gönderiyor.)*”³⁸⁰ ve aynı bağlamda “*Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.*”³⁸¹ vb. zaruri durumlarda haramlar bile mubah hale gelebilir. Örneğin normal zamanlarda domuz eti yemek, şarap içmek haram kılınmışken açlıktan ve susuzluktan ölmek üzere olan insanlar için belirli miktarlarda domuz eti yemek ve şarap içmek mubah kılınmıştır.

Pandemi gibi salgın hastalık dönemlerinde kronik rahatsızlığı olan insanlar için durum düşünüldüğünde birçok konuda ruhsata izin verileceği aşikârdır. İslâm hukukunda insan sağlığını ve hayatını korumak asıl amaç olduğundan kronik rahatsızlığı olan insanların, salgın dönemlerinde hastalığa daha kolay muttali olmaları ve yine hastalıktan daha fazla zarar görmeleri kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda olan insanlar salgın hastalıklar süresince cemaate katılmayabilir, cemaatle beş vakit namazı ve cuma namazını terk ederek evlerinde bireysel olarak kılabilirler. Salgın tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar kronik rahatsızlığı olanların cemaatle namaza ara vermeleri İslâm dininin ruhuna daha uygundur. “*...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye*

³⁷⁶ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1966, Cilt. 2, s. 100.

³⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., Cilt. 2, s. 163.

³⁷⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/384.

³⁷⁹ Korkut, a.g.e., s. 6.

³⁸⁰ Bakara, 2/185.

³⁸¹ İnşirâh, 94/5-6.

atmayın”³⁸² hitabına binaen koruyucu ve önleyici tedbirleri almak kişisel görev ve sorumluluklarımızdandır.

3. Salgın Hastalıklar Döneminde Toplu İbadetlerin İcrası ile İlgili Bazı Soru ve Cevaplar

Covid-19 salgın hastalığı döneminde görüldüğü üzere salgınla mücadele kapsamında gerek kullanılan maddeler gerekse ibadet amaçlı yapılan bazı uygulamalar için insanların aklında birçok soru belirmektedir. Bu sorulardan bir kısmını ve cevaplarını Din İşleri Yüksek Kurulu’nun açıklamalarını referans alarak özetlemeye çalışacağız.

3.1. Alkol Bazlı Dezenfektanları Kullanmak Caiz midir?

Covid-19 koronavirüs pandemisi döneminde sıkça sorulan soruların başında alkol bazlı dezenfektanların kullanımının caizliği ve bunların abdesti bozup bozmayacağı gelmektedir. Alkol, kolonya, ispirto vb. içeriklere sahip maddelerin koronavirüs gibi salgın hastalıklar döneminde ve normal zamanlarda kişisel temizlik ve ortam temizliğinde kullanılmalarında İslâm hukuku açısından bir sakınca bulunmamaktadır.³⁸³ Ancak Müslümanlar temizlikte ve tedavide kullanılmak üzere her zaman helal içeriklere sahip dezenfektan, vb. hijyen ürünleri ile ilaç üretmek için çaba göstermelidir. Bu gibi maddelerin içecek malzemesi olarak tüketilmesi ise haramdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) konuyla ilgili olarak “*Her sarhoş edici hamrdır. Ve her sarhoş edici haramdır. Kim dünyada hamr içer ve tövbe etmeden, onun tiryakisi olduğu halde ölürse ahirette şarap içemez.*”³⁸⁴ Bu ürünleri kullanmak abdeste de zarar vermez.

Ayrıca İstanbul Üniversitesi Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Uzmanı Prof. Dr. Ayşe Wilke Topçu, el hijyeninin en iyi sabun ve suyla yapılabileceğini, bunların bulunmaması durumunda koronavirüsün 60-70 derece arası alkol bazlı kolonya vb. dezenfektanlarla bertaraf edilebileceğini belirtmiştir. Daha

³⁸² Bakara, 2/195.

³⁸³ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir?”, Erişim Tarihi: 18.12.2021, Alkol içeren maddelerin temizlikte kullanılması caiz midir? : Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı: Dini Bilgilendirme Platformu (diyanet.gov.tr)

³⁸⁴ Buhârî, “Eşribe”, 1; Müslim, “Eşribe”, 73.

yüksek derecedeki alkol bazlı kolonyaların virüsü yok etmek yerine bulunduğu bölgeye daha fazla yapışmasına sebep olacağını dile getirmiştir.³⁸⁵

3.2. Domuz Jeli ve Proteini, Alkol vb. Haram İçerikler İçeren İlaçları Tedavide Kullanmak Caiz midir?

Helal içeriklerden üretilen bir ilacın henüz bulunmamış olması veya üretilmiş ise de o ilaca ulaşma imkânının olmadığı durumlarda domuz ürünleri, alkol vb. maddeler içeren ilaçların sağlık açısından tedavi maksatlı kullanılmasında dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü ortada bir zaruret hali mevcuttur ve “*Zaruretler yasakları mubah kılar.*” kaidesi gereğince bu zaruret dönemi devam ettiği sürece bu tür haram içeriklerle üretilen ilaçlar kullanılabilir. Çünkü bu ilacın henüz alternatifi ve eşdeğer helal muadili bulunmadığı için kişi, sağlığını korumak için bu tür ilaçları kullanabilir. Helal maddeler içeren ilaçların üretilmesi durumunda haram içerikli ürünleri terk ederek helal içerikli ilaçları kullanmak gerekir.³⁸⁶ Çünkü Mecelle’nin 22. maddesinde geçen “*Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.*” ilkesi gereği zaruri bir sebeple mubah olan şey ancak zaruret miktarı kadar mubah olur, ziyadesiyle mubah olamaz.

3.3. Pandemi Döneminde Sosyal Destek Hesaplarına Yatırılan Para Zekât Yerine Geçer mi?

Küresel salgın dediğimiz pandemi dönemlerinde halkın büyük kesimi, yetkili makamlarca getirilen sokağa çıkma yasaklarından doğrudan ve olumsuz etkilenmiştir. Alışveriş merkezlerinin kapanması ticareti durdurma noktasına getirmiş ve esnaf ekonomik açıdan zor duruma düşmüştür. Pek çok kişi çalışmadığı için işini kaybetmiş ve zekât alabilecek duruma düşmüştür.

Dinimizde mali imkânı yerinde ve belirli bir nisaba malik Müslümanların yılda bir kez mallarının belirli oranlarda zekâtını vermeleri farzdır.³⁸⁷ Zekât, bizzat mükellef

³⁸⁵ Sabah Gazetesi, “Sağlık Haberleri, Uzman isimden son dakika haberi: Kolonyadaki alkol oranına dikkat! Fazlası corona virüsün yapışmasına neden oluyor” (Elektronik sürüm). Giriş Tarihi: 28.5.2020, Erişim tarihi: 18.12.2021, <https://www.sabah.com.tr/saglik/2020/05/28/uzman-isimden-son-dakika-haberi-kolonyadaki-alkol-oranina-dikkat-fazlasi-corona-virusun-yapismasina-neden-oluyor>

³⁸⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu, “Kullanılması veya yenilmesi haram bir maddenin ya da bunlardan imal edilen ilaçların tedavide kullanılması caiz midir?”, Erişim tarihi: 21.06.2021, <https://kurul.diyadin.gov.tr/Cevap-Ara/995/kullanilmasi-veya-yenilmesi-haram-bir-maddenin-ya-da-bunlardan-imal-edilen-ilaclarin-tedavide-kullanilmasi-caiz-midir-?>

³⁸⁷ Bilmen, a.g.e., s. 313.

şahıs tarafından fakirlere verilebileceği gibi vekili tarafından da verilebilir. Önemli olan paranın veya malın zekât niyetiyle verilmesidir.³⁸⁸

Konuyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvası da yardım kampanyalarına yatırılan paranın zekât olarak belirtilmesi ve zekât hesaplarında toplanan paraların ihtiyaç sahiplerine yetkililerce ulaştırılmasına gerekli hassasiyetin gösterilmesi doğrultusundadır.³⁸⁹

Müslümanlar zor şartlarla karşılaştığında hemen kenetlenmelidir. Kardeşlik duygusu harekete geçirilerek ihtiyaç sahibine el uzatılmalıdır. Birlik ve beraberlik şuuru içerisinde hareket edilerek sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneği sergilenmelidir.

Salgın hastalık döneminde fiziksel temasın kurulmasının sakıncalı olduğu zamanlarda zekât niyetiyle yatırılan paranın muhatabın hesaplarına zekât olarak havale edilmesi de yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda caiz olarak görülmelidir.

3.4. Pandemi Döneminde Burnu Kapatın Maske Namaza Halel Getirir mi?

Secde, namazın rükünlerinden biri olduğundan farzdır. Namaz kılanın rükûdan sonra yere kapanarak iki ayağını, dizini, ellerini, alın ve burnunu yere koymasına secde denir.³⁹⁰ Namazda secdede alın yere konulduğu halde burun yere konulmazsa da secde caiz olur. Mazeret olmaksızın burun yere konulmadan yapılan secde mekruh sayılmıştır.³⁹¹ Hastalığa yakalanma veya hastalığı başkalarına bulaştırma ihtimalinin yüksek olduğu salgın hastalık dönemlerinde gerekli koruyucu tedbirleri alarak maskeyle namaz kılmak caiz görülmüştür.

3.5. Pandemi Döneminde Hastalığa Yakalanan Ancak Hiçbir Belirti Göstermeyen Kişi Oruç Tutmalı mı?

Hastalığa yakalanmaktan ve hastalığının artmasından korkan kişi oruç tutmayabilir.³⁹² Konuyla ilgili bir âyet-i kerîmede yüce Allah şöyle buyurur: *“İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerde tutamadığı günler kadar oruç tutar.*

³⁸⁸ Bilmen, a.g.e., s. 317-318.

³⁸⁹ Diyanet TV, “Biz bize yeteriz Türkiyem kampanyasına zekât ve fitre verilebilir mi?”, Erişim tarihi: 21.06.2021, <https://www.diyaneet.tv/diyanete-soralim/video/biz-bize-yeteriz-turkiyem-kampanyasina-zekât-ve-fitre-verilebilir-mi?>

³⁹⁰ Bilmen, a.g.e., s. 123.

³⁹¹ Bilmen, a.g.e., s. 123.

³⁹² Mavsilî, a.g.e., s. 273.

Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız - bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”³⁹³

Âyet-i kerîmede hastalar için oruç tutmama ve tutamadıkları oruçları gün sayısı kadar başka zamanlarda kaza etme imkân ve kolaylığı sağlanmıştır. Belirti göstermese dahi hastalığı tıbben tespit edilen kişilerin salgın hastalıklar döneminde salgını daha da hafif atlatmak için bağışık sistemlerini güçlü tutmaları gerekmektedir. Testi pozitif çıkan hastalar, pandemi dönemlerinde ilaçlarını düzenli kullanmalı, beslenmelerine dikkat etmeli ve yeterli miktarda sıvı almaya dikkat etmelidirler.

İslâm dininde insan hayatını ve sağlığını korumak temel prensip olduğundan işin ehli doktorlar tarafından oruç tutmasının sakıncalı olacağı söylenen kişilerin kendilerine tanınan ruhsatı kullanarak hastalık zamanlarında oruç tutmamaları ve iyileştikten sonra oruçlarını kaza etmeleri dinen de daha uygun olacaktır.

3.6. Salgın Hastalıklar Döneminde Hasta Kendisi İçin Gerekli Olan Tedaviyi Red Edebilir veya Aşı Olmaktan Kaçınabilir mi?

İslâm hukukunda insan hayatı dokunulmazdır ve büyük bir hürmete layıktır. İslâm, insan hayatına zarar verecek tüm unsur ve öğeleri ortadan kaldıracı önleyici tedbirler alınmasını emreder. İnsan sağlığını korumaya yönelik önleyici tedbirler almanın yanı sıra hastalandıktan sonra da tedavi olmak gerektiğini belirtir. Salgın hastalık dönemlerinde tedavi olmanın önem ve elzemi daha da ortaya çıkmaktadır. Kişi hem kendi sağlığını hem de çevresinin sağlığını düşünerek karar almalı ve bu doğrultuda hareket etmelidir.

Salgın hastalıklara karşı geliştirilen önleyici ve koruyucu tedavi yöntemlerinin başında gelen aşının koruyuculuğu bilimsel olarak kesinlik ifade ettiğinde bireyin kendisini ve toplum fertlerini koruma adına aşı olması vacip olur. Geliştirilen aşının koruyuculuğu kesinlik ifade etmediğinde ve kullanıldığında kişinin vücudunda meydana getirebileceği yan etkileri de kısa ve uzun vadede bilinmediğinde ise fihhi açıdan aşı olma zorunluluğunun vücûbiyet derecesine ulaşamayacağı savunulabilir. Dolayısıyla aşı gibi uygulamalar fihhi açıdan mendubiyet derecesinde kalmaktadır. Ayrıca sonuçları kesinlik arz etmediğinde bireyin tedaviyi reddetme hakkı da

³⁹³ Bakara, 2/184.

bulunmaktadır. Aşı olacak bireye bilimsel açıdan aşı olmasının hayati bir tehlikesinin olmadığı belirtilmiş ve bireyin tedaviyi kabul etmemesi durumunda başkalarının can güvenliğini bir şekilde tehlikeye atma riskinin mevcut olduğu kesin olarak ifade edilmişse kamu yararı (maslahat) düşünülerek bu tür tedaviler zorunlu kılınabilir.³⁹⁴

Kuran-ı Kerim’de “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*”³⁹⁵ ve “*Kendinizi öldürmeyin.*”³⁹⁶ âyet-i kerîmeleri koruyucu tüm önleyici tedbirleri almanın gerekliliğine işaret eder. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise “*Her hastalığının şifasının muhakkak yaratıldığını*”³⁹⁷ hastalığa yakalanan kişilerin ise şifa arayarak tedavi olmaları gerektiğine “*Tedavi olunuz ey Allah’ın kulları!*”³⁹⁸ şeklinde buyurarak dikkat çekmiştir.

Salgın hastalıklar karşısında salgından korunmak için tek yol olan aşı yaptırmanın gerekliliğine vurgu yapan Din İşleri Yüksek Kurulu, aşı yaptırmayanların kul hakkına girdiğine vurgu yaparak aşı olmanın dini bir gereklilik olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda "Toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı aşı yaptırmamak kul ve kamu hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi?" sorusuna cevap vermek üzere 24.02.2021 tarihinde Din İşleri Yüksek Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI başkanlığında toplanmış ve aşağıdaki şu kararı almıştır:

KARAR

Dinimiz, insan hayatının korunmasını esas almış ve buna zarar verecek unsurların ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Sağlığın korunması için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalandıktan sonra tedavi olunmasının gerekliliği de bu esas üzerine bina edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Tedavi olun ey Allah’ın kulları!” buyurarak tedavinin önemine dikkat çekmiştir. (Buhârî Tıp, 1; Müslim, Selâm 26/69; İbn Mâce, Tıp, 1) Sağlıklı yaşamak ve hastalıklara zemin hazırlamamak için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalanınca tedavi olunması da bu kapsamdadır.

Dolayısıyla hastalık risklerine karşı dikkatli olunması ve özellikle bulaşıcı hastalıklara karşı gereken tedbirlerin alınması dinimizin bir emridir. Nitekim Allah Resulü (s.a.v.), bu bağlamda “Bir yerde salgın hastalık çıktığını duyarsanız oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde salgın hastalık varsa o bölgeden de ayrılmayın” buyurarak (Buhârî, Tıp 30; Müslim, Selâm 92-96) karantina uygulamasına dikkat çekmiştir. Bir diğer hadis-i şerifinde de “Bulaşıcı hastalık taşıyanın taşımayanla aynı ortamda

³⁹⁴ Korkut, a.g.e., s. 4-5.

³⁹⁵ Bakara, 2/195.

³⁹⁶ Nisâ, 4/29.

³⁹⁷ Buhârî, “Tıb”, 1; Müslim, “Selâm”, 26/69.

³⁹⁸ İbni Mace, “Tıb”, 1.

bulunmasını engelleyiniz.” (Buhârî, Tıp, 53) buyurarak salgın hastalığa karşı tedbirli ve ihtiyatlı bir yol takip edilmesini vurgulamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bulaşıcı hastalığı olan bir kişinin biatını ona dokunmadan alarak bu konudaki hassasiyetini fiilen de göstermiştir. (Müslim, Selâm, 126)

Bu itibarla; bilimsel usullere uygun olarak üretilen, alanında uzman hekimlerce salgın hastalıklara karşı koruyucu olduğu belirtilen aşıların kullanımı dinen de uygundur. Buna göre toplum sağlığını tehlikeye atacağı konusunda galip zan bulunan durumlarda gerekli tedbirlere uymamak, kul ve kamu hakkı ihlali olur.

GEREKÇE

1. İslâm dini insanın huzur ve güven içerisinde yaşayıp kulluğunun gereklerini yerine getirebilmesi için uyulması gereken temel ilkeler koymuştur. İslâm âlimleri de bu doğrultuda can, din, nesil, akıl ve mal şeklinde sıralanan beş değer (zaruriyyat-ı hamse) korunmasını insan ve toplum için hayati derecede vazgeçilmez görmüşlerdir.³⁹⁹ Bu noktada insan hayatının ve sağlığın korunması, en önemli konulardan biri kabul edilmiştir. Haksız yere bir cana kıymak yasaklandığı gibi (En’am, 6/151), bir insana hayat vermek bütün insanlara hayat vermek gibi değerlendirilmiştir (Mâide 5/33). İnsanların kendilerini kendi elleriyle tehlikeye atmaması emredilmiş (Bakara, 2/195), kendi canına kıyması hatta bunu dil ile dahi temenni etmesi yasaklanmıştır (Buhârî, Merda, 19).

2. İslâm’a göre can, insana bahşedilen ve korunup kollanması gereken bir emanettir. Şu halde bir Müslüman, öncelikle ruh ve beden sağlığını birtakım hastalık ve rahatsızlıklara karşı korumalı ve bunun için elinden gelen her türlü önleyici tedbire başvurmalıdır. Gerek kendisinin gerekse diğer insanların sağlığını tehlikeye atacak tutum ve davranışlardan sakınması Müslüman bireyin önemli görevlerinden biridir. Nitekim Hz. Peygamber’in insanların çoğunun sağlık ve boş vakit nimetleri konusunda gafil davrandığı yönündeki uyarıları (Buhârî, Rikâk, 1), insanın hastalanmadan önce sağlıkla ilgili koruyucu tedbirleri alması konusunda çok önemli bir ikaz niteliğindedir.

3. Sağlığın korunması için önleyici tedbirlere başvurulması ve hastalandıktan sonra da tedavi olunmasının gerekliliği “canın korunması” ilkesi üzerine bina edilmiştir. Her hastalığın mutlaka şifasının yaratıldığını bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.) ayrıca “Tedavi olun ey Allah’ın kulları!” buyurarak tedavinin önemine de dikkat çekmiştir (Buhârî Tıp, 1; Müslim, Selâm, 69; İbn Mâce, Tıp, 1). Buna göre, öncelikle sağlıklı yaşamak ve hastalıklara zemin hazırlamamak için önleyici tedbirlere başvurulmalı, hastalanınca tedavi olunmalıdır. Tedavide meşru alternatiflerin olmadığı durumlarda normal zamanlarda yasak olan haram bir madde ile tedavi de caiz görülmüştür. Nitekim bu husus, İslâm fikhının temellerinden birini oluşturan “Zaruretler yasakları mubah kılar.” (Mecelle, Md. 21) kaidesinin bir yansımasıdır.

4. Bir hastalığa duçar olan Müslüman bireye düşen en önemli vazifelerden biri kendisi ve çevresindekiler hakkında sorumluluk bilinciyle hareket etmek ve özellikle hastalığı bulaşıcı ise yayılmasının ve başka insanlara bulaşmasının önüne geçmektir. Bu konuda ihmalkâr davranıp kendimize ve başkalarına zarar vermek, kul ve kamu hakkının ihlal edilmesi olup büyük bir vebaldir.

³⁹⁹ Keskiöğlü, a.g.e., s. 51.

Zira dinimizde kişinin kendisine de başkalarına da zarar vermesi yasaklanmıştır (Muvattâ, Akdiye, 31; İbn Mâce, Ahkâm, 17).

5. Hz. Peygamber'in veba olan yere girilmemesi ve veba olan yerden çıkılmaması (Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 92-100.), cüzzamlı hastalardan uzak durulması (Buhârî, Tıb, 19) ve bulaşıcı hastalıklardan aslandan kaçır gibi kaçılması yönündeki emir ve tavsiyeleri (Buhârî, Tıp, 16) ile bulaşıcı hastalığı bulunan bir kişiyle musafaha etmeyerek onu geri göndermesi (Müslim, Selâm, 126), ayrıca hastalıklı olanla sağlıklı olanın bir arada bulundurulmaması gerektiğini belirtmesi (Müslim, Selâm, 104-105) salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

6. Özetle, sağlık otoritelerince "salgın" olarak ilan edilen bir hastalığa karşı gerekli tedbirlerin alınması ve gerekli tedavilerin uygulanması noktasında Müslümanlar üzerlerine düşen görevi yapmakla dinen mesuldürler. Bu itibarla bilimsel usullere uygun olarak üretilen, alanında uzman hekimlerce salgın hastalıklara karşı koruyucu olduğu belirtilen aşuların kullanımı dinen de uygundur. Buna göre toplum sağlığını tehlikeye atacağı konusunda zannı galip bulunan durumlarda gerekli tedbirlere uymamak, kul ve kamu hakkı ihlali olur."⁴⁰⁰

Yukarıda konu ile ilgili Din İşleri Yüksek Kurulunun karar, gerekçe ve vardığı sonuç hiçbir değişiklik olmadan olduğu gibi alınmıştır. Kendi ve toplum sağlığını tehlikeye atarak salgın hastalıkla mücadelede tek silah olan aşırıyı yaptırmamak, gerekli koruyucu tedbirleri almadığı için kişinin göz göre göre hastalığa davetiye çıkarması neticesinde hastalığa yakalanması ve hastalığı başkalarına bulaştırma durum ve ihtimalinin hem kul hakkı hem de kamu hakkı ihlaline gireceği aşikârdır. Bu dönemlerde tedaviyi reddedecek kişiler için sosyal hayatta kısıtlayıcı birtakım tedbirlerin alınması da elzemdir.

⁴⁰⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu, Karar Yılı: 2021, Karar No: 9; Erişim tarihi: 22.06.2021, <https://kurul.diyinet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38861/toplum-sagligini-tehdit-eden-salgın-hastalıklara-karsi-asi-yaptirmamak-kul-ve-kamu-hakki-ihlali-olarak-degerlendirilebilir-mi-?enc=McWjUm9uTYH5Y5tHdpgpAg%3d%3d>

SONUÇ

Salgın hastalıklarla mücadele kapsamında alınacak etkili tedbir muhakkak ki karantina ve izolasyon uygulamalarıdır. Günümüzde milyonlarca kişinin ölümüne sebep olan salgına karşı tüm dünya, uzmanların önerdiği karantina tedbirini uygulamaktadır. Salgın hastalıklara karşı geliştirilen tedavi yöntemlerinin en başında aşilar gelmektedir. Bilimsel olarak aşının faydaları net bir şekilde ortaya konduktan sonra bireyin kendi ve kamu sağlığını tehlikeye atmamak için aşı olması insani ve dini bir görev olur. En küçüğünden en büyüğüne, görüneninden görünmeyenine, en zayıfından en güçlüsüne kadar yeryüzündeki tüm canlı varlıklar, varlıklarını sürdürmek ve nesillerini korumak için adeta bir yaşam savaşı/mücadelesi vermektedir. Mikroskobik canlılar dediğimiz küçücük virüs ve bakteriler, çoğu zaman ortaya çıkıp kendilerinden çok büyük canlılar olan insan ve hayvanlara bulaşarak özellikle salgın derecesine varmakta, insan ve insan soyu için büyük tehditler oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse 2019 yılının sonunda Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve hızla yayılım göstererek dünyanın her yerine bulaşan Covid-19 salgını insanlarda maddi ve manevi sağlık sorunları ortaya çıkarmış, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik bir takım olumsuzluklara sebebiyet vererek insanların yaşam tarzlarını etkilemiştir.

Seküler dünyaya kapılan insanların çoğu salgın hastalıkları bir ceza olarak görürken Müslümanların ise salgın hastalıklara bakış açısı şu üç ana başlıkta toplanabilir. Bunlardan birincisi duçar kalınan salgın hastalıkların Müslümanlar açısından birer rahmet ve şehitlik vesilesi olduğu anlayışıdır. İkincisi salgınla karşılaşıldığında tüm tedbirlerin alınarak gerçek tevekkül anlayışı çerçevesinde sabır göstererek ve dua ederek salgının son bulması için alınan tüm tedbirlere harfiyen uyulması gerektiği anlayışıdır. Üçüncüsü ise salgının bir hastalıktan ziyade heva ve heveslerinin peşinden koşan insanların azgınlaşarak kendilerini kaybetmesi neticesinde yaratıcının insanlara doğrudan indirdiği bir ceza olduğu anlayışıdır.

Yüce Allah, evrenin düzenli ve kusursuz işleyişi için kâinata birtakım yasalar koymuştur. Allah'ın canlılar için evreni yaşanabilir hâle getirmek ve evrenin kusursuz-düzenli işleyişi için koyduğu fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasalar (sünnetullah) neticesinde canlılar, yüce Allah'ın sonsuz lütuf, ikram, nimet ve sınırsız rahmetine mazhar olmaktadır. İslâm dininin özünde, zor ve sıkıntılı zamanların ardından

mutlaka ferah zamanların geleceği inancı yatar. Günümüzde insanlık, salgının kısa zaman zarfında pandemiye dönüşerek hızla yayılmasından dolayı sıkıntılı ve zorlu bir dönemden geçmektedir. Her meslek, cinsiyet ve yaş grubundan insanlar salgının türlü olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır. Salgın hastalık dönemlerinde salt maddi tedbirlere sarılıp manevi tedbirleri unutmama veya noksan bırakma anlayışı salgınla mücadelede eksik kalmaktadır. Hepimiz çeşitli sebep ve araçlara sarılarak bu sıkıntı ve musibetlerden kurtuluş yollarını bulmak için çaba göstermeli ve işin ehli sağlık otoritelerince alınmış talimatlara sıkıca uymalıyız. Ayrıca yüce Allah'a huşu içinde yalvarıp yakararak bu bela ve musibetlerden bir an önce bizi kurtarması ve feraha kavuşturması için niyazda bulunmalıyız.

Tüm insanlık, salgının yayılma tehlike ve korkusu içinde yaşamaktadır. Kentlerde salgından dolayı okullar, iş yerleri, alış-veriş merkezleri, park, bahçe, sokak ve caddeler boşalmakta, dünyanın pek çok yerinde olağanüstü hâl ilan edilmekte, dünyanın birçok ülkesi açlıkla, temizlik-hijyen malzemesi ve ilaç temin edememekle karşı karşıya kalmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesi ekonomik kriz, buhran ve bunalım yaşamaktadır. Dünya genelinde salgından milyonlarca insan yaşamını yitirmekte ve geride bıraktıkları gözü yaşlı nice insanlar ise yitip giden insanların ardından karalar bağlayıp yas tutmaktadır. Çoğu zaman insanlar dünya hayatında çok sevdiği ve hüzünle kaybettiği bu yakın eş, dost ve akrabalarına karşı bile son görev ve sorumluluklarını yeterince yerine getirememektedirler. Çaresiz düşüp acziyetimizi iliklerimize kadar hissettiğimiz bu noktada Yüce Allah'ın şu âyet-i celilesi yüreğimizi serinletmektedir: *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah'a aitiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz” derler. İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.*⁴⁰¹

Pandemi sürecinin muhakkak ki insanlık için pek çok ciddi kazanımları da oldu. Hastalıktan ölenlerin birer insan olduğu anlayışı belleklerimizde adeta şimşek gibi çaktı. Sahip olduğumuz ama kıymetini bilmediğimiz nice nimetlerin ne kadar kıymetli olduğunu idrak ettik. Temel gıda maddelerine erişimin dışında dışarıda özgürce gezmenin, parklarda temiz hava ve nefes almanın, iş yerlerimize serbestçe ve

⁴⁰¹ Bakara, 2/155-157.

korkusuzca gitmenin ne kadar önemli büyük bir nimet olduğunu daha da kavradık. Empati kurma duygusu zihinlerimizde yeniden canlandı. Kendimizin dışında eşimizi, çoluk ve çocuğumuzu, komşumuzu, dost ve akrabamızı, hastalığa duçar olan kişileri ve ailelerini, sokağa çıkma yasağından dolayı iş gücünü kaybedenleri, sokak hayvanlarını düşünerek gücümüz nispetince ulaşabildiklerimize el uzatmaya çalıştık. Özümüzde var olan yardımlaşma duygusunu ve dayanışma ruhunu yeniden keşfettik.

Salgın hastalık dönemlerinde ibadetlerle ilgili verilen ruhsatlar canı koruma maslahatı çerçevesinde naslarla belirlenmiştir. Verilen hükümlerde güç yetirme ve kolaylaştırma prensibi esas alınmıştır. Salgın hastalık dönemlerinde naslara uygun olmak şartıyla kamu otoritesine birey ve toplum sağlığını korumaya yönelik tedbirler alma yetkisi verilmiştir.

Müslümanlar, salgın hastalıkları geçmişi ve günümüzü yeniden yorumlama ve anlamlandırma çabası kılarak geleceğimizi yeniden şekillendirme ve salgından dersler çıkararak yeryüzünü en güzel şekilde yaşanabilir hale getirme gayretinde olmalıdır. Yaratılış amacına uygun davranarak yüce Allah'ın evrene koyduğu eşsiz düzeni koruma gayretinde olmalıdır.

KAYNAKÇA

AĞIR, Sevda, *Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Thk. Şuayb Arnavud. 1. Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.

ALGÜL, Hüseyin, APAYDIN, H. Yunus, BARDAKOĞLU, Ali, DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, ERKAL, Mehmet, HARMAN, Ömer Faruk, KILAVUZ, Ahmet Saim, ULUDAĞ, Süleyman, YÜCEL, İrfan, *İlmihal I - İman ve İbadetler, İlmihal I, İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1.Cilt, Ankara 2003.

ALKOY, Seval, "Olası Biyolojik Silah Olarak Yeniden Gündeme Gelen Eski Hastalık: Çiçek", *TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 7, 2003, s. 246-247.

ALTAN, Bilal, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Cizre'de Kolera Salgını ve Yol Açtığı Tahribat", *Mukaddime*, Cilt. 10, Sayı. 1, 2019, s. 37-52, <https://doi.org/10.19059/mukaddime.514095>

APAYDIN, H. Yunus, AYDIN, M. Akif, BARDAKOĞLU, Ali, ÇAĞRICI, Mustafa, *İlmihal II - İslâm ve Toplum*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 2, Ankara 2003.

ASKALÂNÎ, Ahmed b. Alî İbn Hacer, *Bezlü'l-Mâ'ûn fî Fazli't-Tâ'ûn*, Riyad: Daru'l-'Asıme, ts.

ASLAN, Ferhat Gürkan, ALTINDIŞ, Mustafa, "Yeni Beliren Viruslarda Yönetim; Ebola ve MERS-CoV Deneyimi", *Ortadoğu Medical Journal*, Cilt. 8, Sayı. 2, 2016, s. 94-102.

ASLAN, Recep, "Salgınlar, Müslüman Topluluklar ve İslâm Tıbbı", *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 86, 2020, s. 59-64.

ATASEVEN, Asaf, "Bir Hadisin Düşündürdükleri: Veba Hastalığı ve Karantina". *İslâm Medeniyeti Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 4, 1967, s. 37-38.

AYTÜRK, Nihat, *İslâm 'da Devlet Yönetimi Lider Yöneticiler*, Astana Yayınları, Ankara 2018.

BAKTIR, Mustafa, "Azimet", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 4, İstanbul 1991.

BEDR, Muhammed Abdulmuhsin. “el-Kava‘idu’l-Usuliyye el-Müte’allika bi’l-Hükmi’ş-Şer’iyyi ve Eseruha fî Ahkâmi’l-Evbieti ve’l-Emrazi’l-Mu’diye: Vebau Korona Nemızecen”, Mecelletü’l-Fıkhiyyetu ve’l-Kanuniyye 36, 2021.

BEYHAKÎ, Ahmed b. Huseyn Ebû Bekir. *Şu ‘abü’l-Îmân*, Thk. Abdülhamîd Hâmid. Cilt. 3, Riyad: Mektebetü’r-rüşd, 1423 / 2003.

BİLGİCİ, Yenal, “Hakikat-Sonrası Dünyanın İlk Büyük Sınavı Olarak Pandemi: Uygarlığı Yeniden Nasıl Kurarız?”, Der. Didem Bayındır, *Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek*, Tellekt (Can Sanat Yayınları), İstanbul 2020, s.370.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Câmiu’s-Sahîh*. 9 Cilt. b.y.: y.y., 1422.

BULUT, İlhan, “İslâm ve Osmanlı Ceza Hukukunda Hataen Öldürme Suçu”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, Sayı. 1, 2018, s. 41-71.

BURHÂNÎ, Muhammed Hişâm, *Seddü’z-Zerai fi’ş-Şeriatil-İslâmiyye*, Matbaatü’r-Reyhani, Beyrut 1985.

BURUK, Kurtuluş, ÖZLÜ, Tevfik. "Yeni Coronavirüs: SARS-COV-2". Mukoza, Cilt. 3, Sayı. 1, 2020, s. 1-4, <https://doi.org/10.33204/mucosa.706906>

ÇALIŞKAN, Seval, “Salgın Haberleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 1, 2018, s. 56-64.

CEZİRÎ, Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Fıkhu ‘ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

ÇOLAK, Abdullah, *İslâm Ceza Hukuku*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2019.

DEMİRHAN, Ayşegül, *Kısa Tıp Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1982.

DERMAN, Orhan, “Tarih Boyunca İnsanlığın Salgın Hastalıklarla Mücadelesi”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt. 63, Sayı. 1-4, 2020, s.26-31.

DESÛKÎ, Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-Kebîr*, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts., Cilt. 1,

DİNÇ, Gülten, “Orta Asya Türk Topluluklarından Günümüz Türkiye’inde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıkların Gelişimi”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı.18, İstanbul 2012.

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU, *İslâm’ın Salgın Hastalıklara Bakışı*, İleri Basım Matbaacılık AŞ., 2. Baskı, İstanbul 2020.

DİNİ TERİMLER SÖZLÜĞÜ, MEB Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Genel Müdürlüğü, Ankara-2009.

DOĞANAY, Mehmet, SÖYLETİR, Güner, TOPÇU, Ayşe Wilke, *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2008.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Ruhsat”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 35, İstanbul 2008.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Sedd-i Zerâi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 36, İstanbul 2009.

DÜNDAR, Necip, “Küresel Salgınların Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, Cilt. 7, Sayı. 52, 2020, s. 837-852.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd, 4 Cilt, Beyrut: y.y, ts.

EBÛ HUBEYB, Sa‘dî, *el-Kâmusu'l-Fıkhî*, Dımaşk: Dâru'l-fıkr, 1408/1988.

ELÇİ, İsmail Hakkı, “Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi”, Ed. Ali Bilgin Varlık, Stratejik Bakış, *Arel USAM Dergi, (e-dergi)*, Sayı. 1, 2020, s.1-10.

ENSÂRÎ, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ, *Esne'l-Me‘âlib* 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-kitâbi'l İslâmi, ts.

EZHERÎ, Şeyh Ahmed Rebî, *Âfet Döneminde Fıkhî Aklî Sağlam Bir Temele Oturtan Fıkıh Kaideleri: “Örneğin Korona Felâketi Gibi Dönemlerde”* Kahire 2020.

ELLIOTT, Lynne, *Medieval Medicine and The Plague*, Crabtree Publishing Company, Canada 2006.

- EKŞİ, Ahmet, *İslâm Tıp Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.
- ERDEM; Sargon, “Bayram”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt. 5, İstanbul 1992, s. 257-259, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram#1>
- ERSOY, Mehmet Akif, “Koleraya Dair”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)*, Cilt. 5, Sayı. 115, İstanbul 1908.
- FAYDA, Mustafa, “*Amvâs*”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt.3, İstanbul 1991.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ*, Darü'n-Nefais, Beyrut 2011.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1341.
- GENÇ, Özlem, "Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını Ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt. 2011, Sayı. 10, Aralık 2010, s.123-150.
- GEZER, Arif, “Hz. Peygamber'in Hastalıklara Karşı Tutumu”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 625-640, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/56115/772156>
- GÜLTEKİN, Elif, “Arşiv Belgelerine Göre XIX. Yüzyılda Karamürsel'de Çocuk Hastalıkları İle Mücadele”, *Lokman Hekim Dergisi*, 7(1), 2017, s.33-40.
- HACIMUSTAFAOĞLU, Mustafa, “Enfeksiyon Hastalıkları Pratiğinde Salgın Tanımlanması”, *Journal of Pediatric Infection*, Cilt.12, Sayı.4, 2018, s.172-173.
- HAVLÎ, Mâhir Hâmid, *et-Tıbbü'l-Vikâî fi'l-İslâm*, Kudüs: y.y., 1428/2007.
- HAVVÂ, Saîd, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Cilt.1, Kahire: Dâru's-selam, 1424/2003.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn, *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1966.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir, *Maķāşidü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed ez-Zühaylî, Dimeşk: Daru'l Kalem, 2016.
- İBN ABDÜSSELÂM, İzzeddin, *ķavâ'idü'l-Aķkâm fi Meşâlihi'l-Enâm*, thk. Nezir Kemal Hammad-Osman Cuma, I-II, Daru'l-Kalem, Beyrut 1421/2000.

İBN CÜZEY, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Ğavânînü'l-Fıkhîyye*, b.y. y.y. ts.

İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Abdurrahmân bin Muhammed bin Haldûn el-Hadramî, *Şark İslâm Klasikleri Mukaddime II*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1996.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1407/1987, VII.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2 Cilt. b.y. İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İBNİ NUCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, Beyrut: Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1999.

İMAM MÂLİK, Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessese Zâid b. Sultan, 1425/2004.

KAAN, Enver Osman, "Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fıkhî Analizi", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, Cilt: 4, Sayı. 1, 25 Haziran 2020, s. 5-24.

KARAMAN, Hayreddin, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

KARATAY, Gülnaz, ÇEVİK, Yadiğâr, GÜRARSLAN BAŞ, Nazan, KARADAĞ, Ezgi, ALP DAL, Nursel, Ebola Epidemiyolojisi, Klinik Özellikleri Ve Hemşirelik Bakımı, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, Cilt. 31, Sayı. 3, 2015, s. 90-98, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egehemsire/issue/49334/630138>

KÂSÂNÎ, Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi'*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1986.

KESKİOĞLU, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, DİB yayınları, Ankara 2003.

KEYVAN, Erhan, YURDAKUL, Özen, "Kuş Gribi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri", *Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, , Cilt. 56, Sayı. 2, 2016, s. 70-77.

KILIÇ, Orhan, *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2004.

KORKUT, Ramazan, “Fakihlerin Salgın Hastalıklara Dair Analizleri: İbn Kayyim el-Cevziyye Örneği”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Pandemi Hayat Sempozyumu*, Sivas, 2022.

LİTTMAN, Robert J. “The Plague of Athens: Epidemiology and Paleopathology”, *Mount Sinai Journal of Medicine: A Journal of Translational and Personalized Medicine*, Cilt. 76, Sayı. 5, 2009, s. 456-467.

MAVSİLÎ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta’lîlî’l-Muhtâr*, (Çev. Mehmet Keskin), Cilt:1, Ümit Yayınları, İstanbul 1998.

MURÂD, Fazl b. Abdillâh, *Mukaddime fî Fıkhi’l-Asr*. 2 Cilt. San’a: el-Ceylü’l-Cedîd, 1437/2016.

MÜNÂVÎ, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf, et-Teysîr bi-Şerhi’l-Câmi’i’s-Sağîr, Riyad: Mektebetü’l İmami’s- Şâfiî, Cilt. 2, 1408/1998.

MÜSLİM, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyâi’t-Turasi’l-Arabi, ts.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Şerhu Müslim*, I, 105-107.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Mecmû’ Şerhu’l-Mühezzeb*, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts.

NORTHRUP Cynthia Clark, BENTLEY, Jerry H. ECKES, Alfred E. MANNING Patrick, POMERANZ Kenneth, TOPİK, Steven, *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present*: Routledge, 2015.

ÖNAL, Recep, “Pandemiye Dini Yaklaşımlar ve Tartışmalar”, Ed. Fahri Çakı, *Modernitenin Pandemik Hâlleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020. s.413-434.

ORAL, Belgin, SARI, Gülden, COŞKUN BEYAN, Ayşe, DOĞRUL, Zeynep, “Pandemi ve N95 Filtreli Yüz Maskelerinin Yeniden Kullanımı”, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 115, 2020, (COVID-19 Özel Sayısı), s.115-125,

OSMANAĞAOĞLU, Şule, MELİKOĞLU, Berfin, “Tahaffuzhane ve Gümrük Veteriner Müdürlüklerinin Yapılandırılmasına İlişkin Tarihsel Değerlendirme”, *Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi*, 2011, S.1-2,

ÖZDEMİR, Levent, “Şiddetli Akut Solunum Sendromu-SARS”, *Türkiye Klinikleri J Public Health- Special Topics*, Cilt. 1, Sayı. 3, 2015, s.37-45.

ÖZER, Mahmut, “Türkiye’de COVID-19 Salgını Sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Atılan Politika Adımları”, *Kastamonu Eğitim Dergisi, (Kastamonu Education Journal)*, 2020, Cilt. 28, Sayı. 3, s. 1124-1129.

PALALI, M. Zeki, “Cüzzam”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 8, İstanbul 1993.

PARLATIR, İsmail, GÖZAYDIN, Nevzat, ZÜLFİKAR, Hamza, AKSU, Tezcan, TÜRKMEN, Seyfullah, YILMAZ, Yaşar, *Türkçe Sözlük*, 2 Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

POLAT, Murat, “İslâm Hukukunda Karantina Ahkâmı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2020): 88-111, <http://doi.org/10.17859/pauifd.733655>

REMLÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Hamza, *Fetâva’r-Remlî*, Cilt. 4, b.y. Mektebetü’l İslâmiyye, ts.

REMZÎ, Hüseyin, *Tıbbı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, Sümer Kitapevi, İstanbul 1995.

SABRÎ, Mesud, *Fetâvâl-Ulema Havle Virüs Korona*, Kahire: Darü’l-beşir, 2020.

SARIBAŞ, Serap, “Biyolojik Silahlar: Marina Fiorato’nun Şifacı Romanında Veba Hastalığını Biyolojik Ajan Olarak Kurgulaması Üzerine Bir Değerlendirme” [Elektronik Sürüm], *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi (Journal of Social and Humanities Sciences Research)*, Cilt. 6, Sayı. 39, 2019, s. 1854-1863.

SAYYAD, Ali Muhammed Ali, *el-Ahkâmü’l-Fıkhîyyetü’l-Müteallika bi’t-Tıbb’il-Vikâi*, 33 Cilt. Abha: Câmîatü’l-Melik Hâlid, ts.

SERAHSÎ, Ebûbekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsûf*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, 1993.

SÖNMEZ, Ersel, SÖNMEZ, Yonca, ÖZDEMİR, M. Hakan, “Bir Halk Sağlığı Sorunu Olan Kuş Gribinde Otopsi Bulguları ve Önemi”, *Adli Tıp Dergisi*, Cilt. 23, Sayı. 3, 2009, s.34-39.

SÜYÛTÎ, Abdurrahmân b. Ebî Bek, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, Beyrut: Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1990.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi, *Türkiye Karantina Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1957.

ŞENTÛRK, Lütfi ve YAZICI, Seyfettin, *İslâm İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2019.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet ve EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, İstanbul 2009.

ŞİRANÎ, Ahmed, “Kolera Münasebetiyle Makale-i Mahsusa”, *Beyanülhak*, Cilt. 5, Sayı. 128, İstanbul 1911.

TAHTÂVÎ, Rifâa Râfi' b. Bedevî b. Ali, *Tahlîşü'l-İbrîz fi Telhîsi Bârîz*, b.y.: y.y. 1290/1873.

TEMEL, Mustafa Kemal, *1918 Grip Pandemisi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. Mısır: y.y., 1395/1975.

TURAN, Olcay, “Thukydides’in Aktarımına Göre Atina Salgının Gerçek Etkileri” [Elektronik Sürüm], *Tarih ve Gelecek Dergisi (Journal of History and Future)*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2018, s. 89-108.

TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2003, Cilt 12, sayı 7.

UÇAR, İlyas, *Orta Çağ Kara Belası: Amvâs Vebası: İslâm Tarihinde İlk Salgın*, Siyer Yayınları, İstanbul 2020.

UYAR, Mehmet, YILDIRIM ÖZTÛRK, Elif Nur, ŞAHİN, Tahir Kemal, “2009-2018 Yılları Arası On Yıllık Süreç İçinde Dünya Çapında Meydana Gelmiş Kolera Salgınlarının Değerlendirilmesi”, *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, Cilt. 77, EK 4: Su ve Sağlık, 2020, s. 83-90.

VARLIK, Nükhet, “Taun”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 40, İstanbul 2011.

VARLIK, Nükhet, “Geçmiş Pandemileri Anlamak Neden Önemli?”, Der. Didem Bayındır, *Salgın*, Tellekt (Can Sanat yayınları), İstanbul 2020, s.15-43.

YAŞAR, Mehmet Aziz, “Pandemik Hastalıklar ve Karantina Üzerine Fıkhî Bir Analiz”, *Atlas Journal International Refereed Journal On Social Sciences*, Cilt. 6, Sayı. 29, 2020, s. 463-479.

YAVUZ, Erdiñç, “COVID-19 Aşıları”, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, Turkish Journal of Family Practice*, Cilt. 24, Sayı. 4, 2020, s.223-234.

YILDIRIM, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları*, Cilt.5, İstanbul 1985.

YÛSUF, Dania Marwan, AL-BAZÛR, Firas Tahsin, “Covid-19’u Kasıtlı Olarak Bulaştırmanın Cezai Sorumluluğu”, *İslâm Üniversitesi Şeriat ve Hukuk Araştırmaları Dergisi(IUG Journal of Sharia and Law Studies (Islamic University of Gaza)*, Cilt. 29, Sayı. 4, Ürdün 2021, <https://doi.org/10.33976/IUGJSL.29.4/2021/8>

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 18 Cilt. Dâru’l-Hadis, 1427/2006.

WEB TABANLI KAYNAKLAR

AA (Anadolu Ajans), 06.04.2021, “*Diyanet İşleri Başkanı Erbaş: Teravih namazı evde kılınacak*”, Erişim tarihi: 08.05.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/ramazan-2021/diyanet-isleri-baskani-erbas-teravih-namazi-evde-kilinacak/2199477>

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “Kullanılması veya Yenilmesi Haram Bir Maddenin Yada Bunlardan İmal Edilen İlaçların Tedavide Kullanılması Caiz midir?”, Erişim tarihi: 21.06.2021, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/995/kullanilmasi-veya-yenilmesi-haram-bir-maddenin-ya-da-bunlardan-imal-edilen-ilaclarin-tedavide-kullanilmasi-caiz-midir->

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “Toplum Sağlığını Tehdit Eden Salgın Hastalıklara Karşı Aşı Yaptırmamanın Dini Hükmü hk.”, Karar Yılı: 2021, Karar No: 9; Erişim tarihi: 22.06.2021, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38861/toplum-sagligini-tehdit-eden-salgın-hastalıklara-karsi-asi-yaptirmamak-kul-ve-kamu-hakki-ihlali-olarak-degerlendirilebilir-mi->

EURONEWS, “Dünya Sağlık Örgütü: Yeni bir küresel grip salgınına hazırlıklı olmalıyız”, 2019, Erişim tarihi: 03.05.2022, <https://tr.euronews.com/2019/03/11/dunya-saglik-orgutu-yeni-bir-kuresel-grip-salginina-hazirlikli-olmalimiz>

HABERTÜRK, “Canlı Koronavirüs Haritası, Koronavirüs Tablosu ve Haberleri”, Erişim tarihi: 03.05.2022, <https://www.haberturk.com/corona-virusu>

MEMORİAL HASTANELERİ, “Domuz Gribi Nedir? Belirtileri Nelerdir?”, Erişim Tarihi:21.10.2021, <https://www.memorial.com.tr/hastaliklar/domuz-gribi-nedir-belirtileri-nelerdir>

NTV, “DSÖ: Domuz Gribi Salgını Bitti”, DSÖ, 2011; Erişim tarihi:21.10.2021, <https://www.ntv.com.tr/saglik/dso-domuz-gribi-salgini-bitti,tKQARsB4dU67ZwzXtbm0Pw>

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI COVID-19 BİLGİLENDİRME PLATFORMU, “Pandemi”, 02 Temmuz 2020, Erişim tarihi:21.10.2021, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*, Ankara 2019, Erişim tarihi: 29/10/2021, https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, 01.12.2020, “Koronavirüs ile Mücadele Kapsamında - Yeni Kısıtlama ve Tedbirler Genelgesi”, Erişim tarihi: 09.11.2021, <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari---yeni-kisitlama-ve-tedbirler-genelgesi>

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, “81 İl Valiliğine Düğün, Kına Gecesi, Nişan vb. Etkinlikler İle İlgili Genelge”, Erişim tarihi: 30.05.2021, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-dugun-kina-gecesi-nisan-vb-etkinlikler-ile-ilgili-genelge>

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, “Bakanlığımız 81 İl Valiliğini Asker Uğurlaması Konusunda Uyardı”, Erişim tarihi:30.05.2021, <https://www.icisleri.gov.tr/bakanligimiz-81-il-valiligini-asker-ugurlamasi-konusunda-uyardi>

WHO, DSÖ Coronavirüs (COVID-19) Panosu, Erişim tarihi:03.05.2022,
<https://covid19.who.int/>

World Health Organization (2020). Draftlandscape of COVID-19 candidate vaccines.
(13.12.2020 tarihinde <https://www.who.int/publications/m/item/draft-landscape-ofcovid-19-candidate-vaccine> adresinden ulaşılmıştır).

WHO, (05.06.2020), *COVID-19 hastalığında maske kullanımına ilişkin öneriler*,
Erişim tarihi: 09.11.2021, <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/WHO-maske.pdf>.